

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204034

UNIVERSAL
LIBRARY

సచ్చిదానందము

(జీవిత చరిత్రము)

గ్రంథకర్త:

త్యాగి

ప్రకాశకులు:

శ్రీమార్కండేయ భవనము.

నరసరావుపేట,

గుంటూరుజిల్లా.

1935

కాపీరైటు]

—

[వెల రు 1—0—0

రాజమహేంద్రవరము :
శ్రీ సత్యానంద ప్రెస్ సందు
ముద్రింపబడియె.

కృతి సమర్పణము.

ఈ గ్రంథము

శ్రీ వేదాద్రిలక్ష్మీనృసింహస్వామివారి దివ్యపాదపద్మ
ములకు భక్తియుక్తముగా సమర్పించడమైనది.

శాపగ్రస్తశిలామయీం సువదనా

ముజ్జీవ్యయాకారాజత

స్వర్గంగా ప్రభవస్య మర్త్యభువనే

యా హేతుతాం ప్రాప్నోతః

యా భక్తావనతత్పరా శృతగిరౌ

నూనం సదా తిష్ఠతి

స్తా పాదా నితరాం శుభాని దిశతాం

లక్ష్మీనృసింహ ప్రభోః ॥ ౧॥

సర్వే యత్ర విశాం తృప్తియకులినా

మావిర్భవోఽభూత్పురా

హైరణ్యాక్షసహోదరాసుహరణం

యత్రాభవ ద్భీకరం

సర్వైశ్వర్యఫలప్రదానచతురా

యాభ్యాంచసంధార్యతే

తామూరూ నితరాం శుభాని దిశతాం

లక్ష్మీనృసింహ ప్రభోః ॥ ౨॥

ప్రహ్లాదాద్రిహరార్థ దైత్యదళన

ప్రావీణ్య సందర్శనే

విషయ సూచిక.

—: 0 :—

పుట.

1 శాంతిపురము	1
2 నచ్చిదానందము	10
3 పూర్వవృత్తాంతములు	18
4 పరివర్తనము	26
5 తీర్థయాత్ర	34
6 పురాణపఠనము	43
7 “ మాతృహీనశిశుజీవనం వృథా ”	52
8 పాపరాజు	61
9 లోలమ్మ	70
10 సహవాసము	80
11 పద్మపతి	91
12 మరల శాంతిపురము	101
13 చంద్రరేఖ	112
14 శ్రీనగరము	122
15 అరణ్యము	133
16 ప్రచారము	144
17 గ్రామజీవనము	155
18 “ కష్టసుఖములు కావడికుండలు ”	165

19	యాత్రలు	175
20	ఆంధ్ర దేశపర్యటనము	186
21	ఆంధ్ర దేశపర్యటనము, — సశేషము	196
22	వ్యాధి	206
23	నిధిలాభము	217
24	సంసారము	226
25	విచారణము	235
26	పరిత్యాగము	245

సచ్చిదానందము

మొదటి ప్రకరణము.

—:0:—

శాంతి పురము.

శ్రీమదఖిలాండకోటి బ్రహ్మాండనాయకుం డగుభగవంతుని సృష్టియం దపారపారావారపరివేష్టితంబైన భూమండలమున భరతఖండము విరాజిల్లుచుండు. ఆద్యంతరహితాపారుషేయవేద-చోదితమతాలవాలంబును, అనేకశతసహస్రవర్షపరిమితనాగరికతావిజృంభణచరిత్రాత్మకంబును, అఖిలవిధనిమోక్షాన్నతభూప్రదేశగిరివనరేఖాలంకృతంబును, అవర్ణ్యసమస్తభూజలవాయుచరజంతుసంతానసంశోభితంబును సగుభరతవర్షంబున సత్యంతరమణీయంబైన యాంధ్రదేశమొప్పు. ఆంధ్రవిష్ణురాజరాజకృష్ణరాయాద్యసమానసార్యభామసంపాదితకీర్తియు నన్నపార్యప్రభృతిమహాకవిశ్రేష్ఠమండితభాషాస్ఫూర్తియు, రామదాసాదిభక్తలోకప్రత్యక్షీకృతజగదారాధ్యచక్రవర్తియు, అనంతధనకనకవస్తువాహనసకలభోగానువర్తియు సగునాంధ్రదేశమూర్తి

కన్నులపండువై యలరారుచుండు. ఆంధ్రదేశాంతర్గతం బగు నొక్కమండలంబున శాంతిపురంబను నొక్క పల్లియగలదు. అశేష శేముషీశోభితు లగునందలిజనులు సర్వవర్ణముల వారును ధనధాన్యపుత్రపౌత్రాదిసమస్తసంపత్సంశోభితులు, విపులతటాకద్వంద్వంపుజలములు వారి శాల్యన్నభోజనశీలురను జేయును. సమీపస్థపనంబులవలన పత్రపుష్పఫలకాష్టాదికములు సుఖలభ్యములగును. ఆయూరిదక్షిణదిశయం దెడతెగక పాటు వాగు, నీటిమడుగులతోడను నిసుకతిన్నియలతోడను శోభిల్లి చిన్న పెద్దలందఱకు విహారస్థలమగును. లక్షణములనుబట్టి యిది ఋషివల్లెయనుటకు సంశయములేదు.

శాంతిపురమునఁ బ్రాతఃకాలదృశ్యము లింటింటను కడు దర్శనీయముగ నుండును. వృద్ధురాండ్రగుట నిద్దురరామి పెండలకడనె మేల్కొంచి దివ్వెవెలిగించి రాటములముందు గూర్చుండి పాటలబాడుచు నేకాగ్రచిత్తత నభ్యసించువారు వోలె దారముపై దృష్టిపించి సోమరు లగుతరుణ వయస్కులకు నీతినిబోధింపనచ్చినగృహదేవతలోయనఁ బ్రకాశించు ముదుసలియవ్వలును, తాముగూడ నరుణోదయకృత్యములఁ దీర్చి నారపేనుచు పెరుగుబుడ్డివలెనున్న తమ నెరసినతలలను మాటిమాటికి పైకెత్తి వికాసముతోఁ దమగృహశోభ నీక్షించు వృద్ధపురుషులును, పగలెల్ల గృహకృత్యంబులఁ బట్టమహిషులవలె నిర్వహించి రాత్రి గాఢనిద్రజెందియుఁ బెండలకడ

మేల్కొంచి గృహలంకరణంబునం దాసక్తు లగునింటికోడండ్రును, స్వస్వవర్ణనియతధర్మాచరణోద్యుక్తు లగు బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్య యువకులును, కాల్యకరణీయంబులఁ దీర్చి కంచంబులనారగించి పటిష్ఠంబు లగుసుందరవృషభంబులఁ బూన్చినయరకలతోఁ బొలంబుల కేగుకృషీవలులును, రాశ్రులయం.దుచ్చేలతోఁ దడిసిన పొత్తిగుడ్డలలో నటునిటు దొరలుచుఁ దమ నిష్కళంకముఖాంబుజముల బ్రహ్మానందమును వెలువరచు శిశువులును, పెందలకడలేచి యాహారమునకై యిటునటుదిరుగు శ్వాస కుక్కుటమార్జాలాదిజంతుసంతానంబును, బిడ్డలకు పాలిచ్చు తల్లులఁజూచి, 'యింతటి పక్షపాతమా మమ్ములఁగట్టివై చి మీ శిశువులఁ గుడుపుకొనుటయా', యనునట్లంబొరవంబులు నేయు లేఁగలును, లేఁగలకుఁ బ్రతిరవంబులిచ్చు నాలేఁగల తల్లులును గన్నులపండువై కర్మాచరణంబున భగవంతుని మెప్పించు కర్మ యోగులసమావేశమా యిది యనిపించుచుండును.

ఇకను మధ్యాహ్న సమయంబున శిష్టాచార సంపన్నులగు బ్రాహ్మణులనివేదనాఘంటారావంబులును, ఇండ్లకువచ్చు నటకల యెద్దులమెడలయందున్నగైవేయములఘంటికాఠంకార వంబులును శీఘ్రగతి గృహవ్యాపారరక్తు లగుగృహిణుల కంకణనిక్వాణంబులును, చిఱుతపాపల కాళ్లగజ్జయలఘల్లుఘల్లు రను నాదంబులును మిళితమై శ్రుతిపేయ మధురధ్వనికారణంబగును. సాయంసమయ మగుడు తమ తమ కృత్యములఁదీర్చి,

రచ్చబండలపైఁ గూర్చుండి, తాకికపశేషవిషయములఁ జర్పించు వారును, బయళ్లయందిసుక తిన్నెలపై నానందముతో విహరించువారును, దేవాలయంబుల దేవతావందనాదికం బాచరించువారును, ప్రొద్దుగ్రుంకివచ్చినయతిథుల సత్కరించు వారును, ఖేలనమున ప్రతిభాప్రదర్శనముఁ జేయువారునునై పలుగీతులఁ బ్రజలానందింతురు.

శాంతిపురప్రజలు న్యాయశీలురుగాన వారికి నైరములరుదు. స్వల్పవివాదకారణము లున్నను నాయూరికరణము వాని నత్యంతసులభముగఁ బరిష్కరించును. దృఢకాయులును, కడు సమర్థులును పలుకుబడి గలవారును నగునాయూరి యధికారులు గ్రామ సామరస్యమున కెంతయుఁ దోడ్పడుచుండురు. వివిధ వర్ణంబులవారు తమవృత్తుల నిరాతంకముగ నాచరించుటంజేసి సర్వవిధ సామరస్యసహిత మగుచిన్ని సామ్రాజ్యమువలె నాయూరుండును. అచట న్యాయార్థికమతాది శాఖలు వేటుపటుపకయే జీవనభాగములుగ వర్తిలును. ప్రభుత్వమున కీయవలసినపన్నుల సంగ్రహముగఁ జెల్లించుటవలన వారి కే ప్రభుత్వమునఁగాని రాజబాధ లేకుండెను.

ఈ చిన్నపల్లియను, పురమను తెట్లు? చాళుక్యాన్వయ సంభవు లగుచక్రవర్తులకాలమున నీయూరు గొప్పపట్టణముగ నుండెడిదట. అప్పు డీ యూర నేడు పేటలును దగిన జన

ధనసమృద్ధియు నుండెడివి. పలుచోటుల నిప్పటికిని పాటి దిబ్బలు కలవు. వానిని త్రవ్వినప్పు డందు ప్రాతరోట్లు, నాణెములు మృణ్మయపాత్రములు మొదలగునవి దొఱకును. అచ్చటి యత్తరపుచెఱువుకట్టపై నిప్పటికినున్న మల్లికార్జునలింగమునకు ముందుగఁ బ్రతిదినమును శవములు పోవుచుండెడివి. అందుల కా దేవుని, “పీనుగుల మల్లయ్య” యని యిప్పటికిని బిలుతురు. మఱియు మామిడిశ్వరాలయ మొండు గలదు. తత్సమీపమున విష్ణువర్ధనాదిస్తవలశాసనములు పెక్కులు గలవు.

శాంతిపురమునందు పెద్దచెఱువని యొక చెఱువునకును, చిన్న చెఱు వనియు దొంగల చెఱువనియు రెండవ చెఱువునకును బేళ్లుగలవు. దొంగల చెఱువును గూర్చి యొక గాథ గలదు.

శాంతిపురము ప్రసిద్ధిపహించిన కాలమున నొక గొప్ప కఱవు తటస్థించెను. మిడుతలబాధవలన పంటలన్నియు నశించినవి. ప్రజలు మలమలమాడుచుండిరి. ధనికులయిండ్లఁ గూలి చేసి కూడు సంపాదించితిమను వారు కొందఱును, పుణ్యలెవరైన బిచ్చమిడుదురా యనువారు కొందఱును, విసికివేసరి దొంగతనముచేసిన జీవించుమని నిశ్చయించువారు కొందఱును, ధనికు లగుబంధువులపంచలఁ జేరెడువారు కొందఱును, ఆకు అలములు దిని వనముల నివసించువారు కొందఱును, అభోజ్యము లగుపదార్థములఁ దిని యనారోగ్యపీడితులగువారు కొంద

ఋను నై లోక మల్లకల్లోలముగ నుండెను. పలుచోట్ల రాజ ధర్మశాలలు భోజనమిడి సాయముఁ జేసినను ప్రజల కా సహాయము చాలదయ్యెను. ఆ సమయమున శాంతిపురసమీప గ్రామవాసులు కొందఱు రైతులు డుద్భాధ కోర్వక శాంతి పురమునకు నచ్చి యచటి మేటిధనాధిపతియింటి కేగిరి. వారందఱు తాతని నప్పుగాఁ గొంతధన మిమ్మని బ్రతిమాలిరి. ఆతఁడును మిగుల ధర్మబుద్ధికలవాఁడు గావున వారలకు వలసిన ధనమంతయు నప్పుగానిచ్చి వడ్డీలేకయే కఱవు గడచిన పిదప తిఱుగ నిమ్మని వారిని బంపించెను. రైతులు మిగుల సంతసించి యాయూరిబయట ధనపుసంచులతో నా సాయంకాలము విడిసిరి.

వారిలో నొకఁ డిట్లనెను, “అన్నా, సెట్టి ధర్మాత్ముఁడు. వాని ధనముతోఁ గఱవుతీరును. గవ్వలతో లెక్కించి మఱల నాతని పైక మీయవలయు”. మఱియొక డిట్లనియె, “అయ్యో నీ వెంత పొరపడితివి. సెట్టి వెఱ్ఱివాఁడు పత్రములు లేకుండ ధనమిచ్చినాఁడు. ఇక మన మీ ధన మీయనిచో మనల నిర్బంధపఱచుసాధన మాతని కెద్దియు లేదు. కఱవునుండి కోలుకొనుట కష్టము. ధనము చెల్లించుటయుఁ గష్టమే అపాయమునందు ధర్మము బంధింపదు”. అని చెప్పుటయు రైతు లనేకులు సంతసించి మొదటివాని మాటను ద్రోసివైచిరి. దుష్పథము చులకనగ నంగీకరింపఁ బడును గదా !

ఆ సమయమున దగ్గటి పొలములో దృష్టిపరిహారము నకై కట్టకుఁ దగిలించియున్న కపాల మొకటి పకపక నవ్విసాగెను. వారటు జూచి భయాశ్చర్యచకితులై నిశ్చేష్టులైరి. కపాలమిట్లు వాకొనఁ దొడఁగె, “మిత్రులారా! మీ ముచ్చటలను సమగ్రముగ వింటిని. పరులనుగూర్చి మాటలాడు నప్పుడుగాని, రహస్యాలోచనము చేయునప్పుడు గాని గోడలకుఁ జెవులుండునని మీరెఱుంగవలయు. నేనేగాక మీ ప్రసంగముల వినువారు పెక్కురు గలరు. భారతమునఁ జెప్పబడినట్లు “వేదములును బంచభూతములు, ధర్మపు, సంధ్యలు సంతరాత్మయున్ యముఁడును జంద్రసూర్యులు నహంబును రాత్రియు నస్మహాపదార్థము లివియుండగా నరుఁడు దక్కొన నేర్చునె తన్ను మ్రుచ్చిలన్”. సర్వాంతర్యామి యగుపరమేశుని కన్నుమూయవచ్చునా? కృతము ననుభవంపక తప్పించుకొనువాఁడెవఁడు. నామాటల నాలకించి ధర్మమార్గ మవలంబింపుఁడు” అని మిన్నకుండెను.

అంతఁ గాఁపు లొండొరులమోములఁ జూచుకొనిరి. వారిలోనొకఁ డిట్లనెను. “అన్నా! తెలిసియో తెలియకయో పాపముఁ జేయనుంటిమి. దాని నిప్పుడే తప్పించుకొనవలయు. దుష్పథంబునఁ గొట్టుకొనిపోవుమనకు ధర్మదేవత కపాలరూపమున తొరకమైనది. ఈ హితవాక్యమును నిరసించుట యురీఁబోసికొనుటయే యగును. సెట్టి ధనము దుర్వ్యయము చేయ

రాదు. మన మా ధనమును మరల నిచ్చుటయుఁ గష్టమే. ఇప్పు డొక యుపాయ మే నూహించితి. ఒక చెఱువు త్రవ్వించు మని మనము సెట్టినడుగవలయు. ఆ చెఱువును ద్రవ్వటలో మన మందఱము నాబాలగోపాలము కూలిఁజేసి జీవింపవలయు. సెట్టి అందుల కంగీకరింపనిచో ధనము నిచ్చివేయవలయు. ధర్మమున నశించిన నిచ్చటికష్టములు తీటి పరలోకమున సుఖము గల్గును. అధర్మమున సుఖించిన దాని కనేకమడుంగులు మఱి యొకజన్మమున ననుభవింపవలయు ”.

ఈ మాటల కందఱు నలైయనిరి. సెట్టికడకేగ సెట్టియు సమ్మతించెను. వా రాలోచనచేసిన స్థలమునఁ జెఱువు త్రవ్వించఁబడియె. ధన మపహరింపఁ దలచినవారు త్రవ్విన చెఱువు గాన దానిని దొంగల చెఱువని ప్రజలు పిలిచిరి.

శాంతిపురమునకు సమీపమున శిబి చక్రవర్తియాగముఁ జేసినపవిత్రక్షేత్రము గలదు. మఱియు నా పట్టణపు బౌద్ధాధ్యక్షము లెంతయని వర్ణింపఁగలము. మందమలయా నిలమనోహరంబులును, శుకపికశారికాసున్వరమధురంబులును, బహుళశీతలచ్చాయాసంపాదకములును, వివిధమధురఫలన్వా దుతాలవాలంబులును, అతిరుచిరవల్లిమతల్లికాకుసుమగంధాయి తంబులును, నగునావనంబులు సార్వకాలికముగ గ్రామవాసుల కానందదాయకము లగును. మఱియు,

సీ॥ ఛలవేషములు దాల్చి జపమాలికలు ద్రిప్పు
పంచాక్షరీమంత్రపఠన లేదు
రణమన్న నటుచూపి ధనమన్న నిటుచూపు
శౌర్యధైర్యాదార్యచణులులేరు
ఏడుసారులు దివాలేయైనఁ బిల్చియు
పిల్లనిచ్చెడు నట్టి విధములేదు
దున్నక విత్తక తులలేని కృషిలేక
పండుపండు మటంచుఁ బలుకులేదు
బ్రాహ్మణుల ఊత్రియుల వైశ్యవర్ణమునను
శూద్రులందున నాపురి శోధనేయ
సత్యశౌచ స్వధర్మముల్ జరుగునెపుడు
కృషులు వర్ధిల్లు వ్యర్థపుఁగృతులు లేక ॥

రెండవ ప్రకరణము.

—: 0:—

సచ్చిదానందము

శాంతిపురమున నొక్కసద్బ్రాహ్మణకుటుంబ ముండెను. తద్వంశపురుషులు విప్రోచితషట్కర్మాచరణంబునను దయా సత్యశౌచాదిసుగుణావలంబనమునను వాచ్ఛమత్తృతియందును, కార్యకౌశలమునందును బ్రహ్మవిద్యానుభూతియందు నసమానులు. మఱియు వారు స్వకులధర్మనిర్వహణముతోఁ బాటు సమున్నతరాజకీయోద్యోగనిర్వహణంబునను దక్షులే. సకలగుణ ధనమును లగునాపూరుషులు వంశపారంపర్యముగఁ బరమోదారు లగుటవలన శాంతిపురమున వారిగృహనామ మగునుదారపదము సార్థకమని ప్రశంసింపనివారు లేరైరి. పరిసర గ్రామములలోఁ దత్పరిపోషితదేవాయతనములు పెక్కులు కలవు. నిగ్రహానుగ్రహసమర్థులగుటచే వారు దుర్జనభయంకరులును సుజనమనోరంజకులునై యుండిరి. తద్వహజనితులును సద్వృష్టవశమునఁ దద్వహగతులు నగునారీమణులు పతివ్రతలనియు ధర్మతత్పరలనియు విద్యాపరిశోభితలనియు నాధ్యాత్మికజిజ్ఞాసువులనియుఁ బ్రసిద్ధి వడసిరి. వారు స్వలైప్తిహికసుఖములఁ దృణప్రాయముగ నెంచితఱియగునపుడు స్వార్థభోగముం జూటగొన మృతపతికళేబరములతోఁ జతిపై సహగమనోద్యోగము

నేయుటకును దగియుండిరి. ఆయింటి స్త్రీపురుషులు నీతినిబోధించుట యాచరణమూలకముగనేగాని యుపన్యాసమూలకమునఁ గాదయ్యె. వారిం జూచి సన్మార్గాసరణాసక్తులైన లోకులు తమకృతజ్ఞతఁ దెల్పుటకు వారియింటికి విధివిరామములేక వచ్చుచుందురు. అంత స్తీర్థములఁ జక్కఁబఱచుకొనియే వారు బాహ్యస్తీర్థములయానందము ననుభవింప నేగుచుండిరి. ఇట్టి కుటుంబమున జనించినశిశువుల కుగ్గుబాలతోడనే ధర్మమల వడుననుట యతిశయోక్తి కాదుగదా !

ఇట్టియుదారకుటుంబమునఁ బురుషోత్తముఁడను సత్పురుషుఁ డుండెను. బహుకాలము ప్రభుత్వోద్యోగముఁ జేసితన మితభాషణశీలమున నందఱిమన్ననలను బడసినపురుషోత్తముఁ డీతఁడు. జనసత్వము లుడుగకున్న యీడుననె యాధ్యాత్మిక కృషి నర్థించి యతఁ డుపకారవేతనము నొందెను. సరససంగీత ధోరణిని నిత్య మాతఁడు భగవన్నామకీర్తనము నేయును. శ్రీవిష్ణుస్వరూపులనుగ భావించి యతిథులను సభ్యాగతుల నాతఁ డర్పించును. స్వీయధనపరిమితి ననుసరించి పరుల కుపకారముల నేయుచుండును. మితత్వ మాతనివద్దనే లోకులు నేర్చికొనఁదగును. మితాహారము, మితవిహారము, మితభాషణము, మితకార్యాచరణము గలిగియుండియు భగవద్భక్తి యందుమాత్ర మాతనికి మితత్వ మలవడదయ్యెను. భక్తిభావమున భగవంతునియందు లీనమైనప్పు డాతనికి మితామిత

వివేకము దుర్ఘటమగుచుండెను. పురుషోత్తముఁడు సుందరశరీర శోభితుఁడు. ఆతనియిల్లాలిపేరు గుణవతి. ఆమెయుఁ బేరునకుఁ దగినట్లు సుగుణములును సుగుణములకుఁ దగినసౌందర్యమును గలిగి పతివ్రతయనియు కర్మయోగినియనియుఁ బ్రసిద్ధిఁ జెందెను. ఆమె తనశిశువునకుమాత్రమే తల్లిగాక లోకులకందఱుకును దల్లియనుట సమంజసము. ఆమెకందఱును శిష్యులే యైరి. శాంతిపురమునందలిబాలికలు చిత్రకళాభ్యాసమునం దామెకు శిష్యురాండ్రు. ఆపురిలోనిస్త్రీలు తాకికకార్యనిర్వహణమునను బ్రహ్మజ్ఞానయందును నామెకు శిష్యురాండ్రు. పురుషు లాబాలవృద్ధము పతివ్రతాలక్షణమును కర్మయోగ రహస్యము నామెయూచరణమువలన గ్రహించి తామట్లామెకు శిష్యభావమును నెఱపుచుండిరి. నవనంతబాలపల్లవ గ్రాసకషాయకంత కలకంతకామినీకుహూకారమంజుల మధురిమయు, శీతలతుహినకణసహిత మందమలయానిలసుఖసాహచర్యమును, పరబ్రహ్మవిశ్వలీనపరమస్వరానందసమ్మోహనస్థితియును, గుణవతీకోమలకంతనిర్గతభక్తిగీతములు శాంతిపురప్రజలకు సంపాదించుచుండును.

పుష్పంబును దావియునుబోలె గుణవతీపురుషోత్తములు సదానందసంయోగమున భగవదారాధనమునఁ గాలము గడపుచుండిరి. సుగుణపుష్పసంజనితఫలమన వారి కొక్కసుతుఁడుదయించెను. తమయాధ్యాత్మికొన్నత్యమును సూచించున

ట్లాతనయునకు వారు “సచ్చిదానందము” అని నామము నుంచిరి. ఈ నామము సార్థకమా? నిరర్థకమా? లోకమున నసత్యజీవను లెందఱు హరిశ్చంద్రనామధారకులు లేరు? జగమునఁ గులట లెందఱు దమయంతులు లేరు. ప్రపంచమున శుంఠ లెందఱు ప్రహ్లాదులు లేరు. వారలకుఁ దగిననూతన నామములు వ్యవహారములొనికి వచ్చుచునే యుండును. సార్థక నామధేయములన నయ్యవియే. తలిదండ్రు లుంచునామములు వారిసదిచ్ఛయు సద్భావమును సదాశయమును వెల్లడించును గాని వేఱుకాదు. తలిదండ్రు లుత్తమనామము నీయవలయును. అనూహ్యమైన యీవిశ్వమునకుఁ గారణమైనవిషయి యగు పరమాత్మ యేనామమునకుఁ దగఁచు? నామరహిత మగునా పరాత్పరాంశమునకు నుత్తమనామకరణమే శ్రేయస్కరము. వ్యక్తిపరిణామావశ్యకత ననుసరించి యానామధారకుఁ డుత్తముఁ డనఁబడునుగాక! యథముఁ డనఁబడునుగాక. అది తల్లిదండ్రు లకు విచారణీయము కాదు. కావున సచ్చిదానందనామకరణము సమంజసమగును. భగవద్భావనమును బ్రపంచమునం దంతటను జేయవలసినమాసవుఁడు పుత్రునియందుఁగూడ నట్టిభావస్ఫురణముగలుగుటకు సన్నామకరణము ననుష్ఠింపఁదగును. సచ్చిదానందము గుణవతీపురుషోత్తములకేగాక శాంతిపురప్రజల కందఱికి నానందదాయకుఁడై యల్లారుముద్దుగాఁ బెఱుగుచుండెను.

సచ్చిదానందము తేజోవంతుఁ డగుబాలుఁడు. సుందర శరీరుఁడు. ఆతనినందఱును వేయికన్నులఁ గాపాడుచుండిరి.

ఆతని కై దవవత్సరము వచ్చునప్పటికి సచ్చిదానందము దుం
దుడుకున్వభావముగలవాడనిలోకులనుకొనఁజూచ్చిరి. ఇంటిలోని
వస్తువుల నాశనముసేయుటబాలుర కజ్ఞానజనితము. దానిని తలి
దండ్రులు సహింతురు. కాని యిరుగుపొరుగిండ్లకేగి వారివస్తు
వులను నాశనముచేయుటయు వారిశువులను గొట్టివచ్చుటయు
సహింపరానివి. పశువులన్ననీతినికీ భయములేదయ్యె. ఒకా
నొకసమయమునఁ బశువులమంద కడ్డముగ నిలుచున్నయీతని
నొకపోట్లయెద్దు పడఁగ్రుమ్మిత్తోక్కినది. పాపము గుణనతి
యెటనుండియో తత్త్వణమున వచ్చి బాలుని రక్షించినది. ఒకా
నొకసమయమున నింట నెవ్వరును లేనప్పుడింటిలోనిగుడ్డలన్నిటి
నొక్కచోటికిఁ జేర్చి యాతఁడు నిప్పంటించెను. సాహసురా
లగునాతనితల్లి యెటనుండియో దీనినిగ్రహించి వచ్చి కొలఁది
బిందెలనీళ్లతో నాయగ్నినిఁ జల్లార్చెను. ఆతనిని బాఠశాలకుఁ
బంపుట యొకగండ మయ్యెను. తండ్రిగారు బలవంతమునఁ
బాఠశాలకుఁ బంపఁగా నతఁ డింతలో నింటికి వచ్చుచుండును.
ఉపాధ్యాయుఁ డీమూర్ఖునికి విద్యరాదని పురుషోత్తములతన
యుని బహిరంగముగ ననుటకు నోరాడక లోలోన ననుకొను
చుండెను. ఒకసహాధ్యాయి సచ్చిదానందమున కిట్లుచెప్పుచుం
డెడువాఁడు. “వలేయి బల్లోకిలాకపోతే పంతులుగాలు నీ
గొంతు పలపలపల కోత్తాడులోయి”. ఇంతయేలయని తల్లి
తాను బాలునివిద్యాభ్యాసముఁజేయింప మొదలిడెను. ఆమె

సమర్థురాలుగనుక యాతనిమేధాశక్తిని గ్రహించి యాతని స్వభావమునకనువుగ విద్య నారంభించెను.

మాతృదేవతాసన్నిధానమున సచ్చిదానందమునకు విద్య నచ్చుచుండెను. ఆయమ తగురీతిని శిక్షనేయనుగావునను నాహారమునత్యంతప్రేమతో నిడుచుండెనుగనుకను నాతని కామయందు భయమును ప్రేమయుఁగూడ నుండెను. ఈతఁ డొక విధముగ నేకసంధాగ్రాహి యనవచ్చును. తల్లిగారు చెప్పిన విద్యను నడివడిగ నామె కప్పగించుచుండెను. అతిశీఘ్రముగ వచ్చినవిద్య సామాన్యముగఁ జిరకాల ముండదనుభీతిచేఁ దల్లి మరలమరల నడువుమని యాతని నుద్బోధించుచుండెను. కాని యాతఁ డొక్కపర్యాయము చదివి గ్రహించి పాఠము నప్పగించి యూటల కేగుచుండెడువాఁడు.

సచ్చిదానందమునకుఁ గథలన్న నాసక్తిమెందు. ఆధ్యాత్మికచింతానిమగ్ను లగుతలిదండ్రు లాతనికి తాకికము లగు కథలు నెప్పరైరి. అందువలన నతఁ డొక కథకురాలి నాశ్రయించెను. శాంతిపురమున సుబ్బమ్మ యనుముదుసలి యొక్కతె యుండెను. ఆమె శాంతిపురపూర్వవృత్తాంతములను తదితరము లగుకథలను సచ్చిదానందమునకుఁ జెప్పుచుండెను. కథఁ జెప్పు నప్పుడు భావోద్దీపనము రసపోషణముఁ జేయుచు హస్తవిన్యాస సహితకథనమున నమోఘముగ జనరంజనముఁ జేయుశక్తి

యామె కుండెను. సచ్చిదానంద మెచ్చటను గాన్పింపకపోయినను సుబ్బమ్మయింట నుండునని తలదండ్రులకు ధృవమయ్యెను. ఆతఁడు తదానక్తిచేనైన దుడుకుపనుల మానునని యాసించి, వారు నిరోధింపరైరి. ఇట్టి సహవాసము బాలుని కపారలోక జ్ఞానసాధన మయ్యెను.

దుఃఖపూరిత ప్రపంచమున హృదయసుకుమారపుష్ప మెప్పటికప్పుడు రాలిపోకుండఁజేయునది యాశాబంధము. ఆశ వలన మానవుఁడు భావిఫలచింతఁ జేయుచుండును. ఈలోకుల భావిఫలచింతయే లోకమున జ్యోతిష్కులకును సాముద్రిక శాస్త్రజ్ఞులకును జీవనాధారము. ఒకానొకరోజున శాంతిపురమున కొకయోగి వచ్చెను. ఆతఁ డదృష్టఫలమును జక్కఁగచెప్ప గలఁ డని ప్రతీతిఁ గలిగియుండెను. అనేకు లాతనిదర్శనమున కేగిరి. గుణవతియు సచ్చిదానందమును వెంటనిడికొని యోగి కడకేగి యాతనికుపాహారములను సమర్పించి తనబాలునిభావి వృత్తాంత మడిగెను. యోగి బాలుని దగ్గరకుఁ బిలచెను. తల్లి బాలుని యోగితోడపైఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. సచ్చిదానందము శాంతముగనుండెను. యోగి యిట్లనెను. “ఈబాలునినేత్రమున నొకమంచికళ యున్నది. దానివలన నీతని కాధ్యాత్మిక జ్ఞానము గలుగుననియు మహోన్నతస్థానము నీతఁ డాక్రమించుననియు పరమసాత్వికస్వభావుఁడు కాగలఁడనియు నానమ్మకము”. ఈమాటలు గంభీరముగ నుచ్చరించి యా యోగి

మూసమును వహించెను. బాలుని ముడుకుతనము నెఱిగియున్న ప్రజ లామాటలు విశ్వసింపజాలరైరి. గుణవతి మాత్ర మామాటలయందుఁ బరమవిశ్వాస ముంచెను. ఆమె యోగికి నమస్కరించి యింటి కేగి యాసువార్తను బురుషోత్తముల కెఱిగించెను. ఆదంపతులయానందమునకు మేరలేదు. తనయుని యున్న తినిగూర్చి, యానందింపనితలిదండ్రులుందురా? అందును ఆధ్యాత్మికచింతాస్త్రియు లగువీరు తమకుమారునిభావిసాత్విక స్థితిని భావించి భావించి పరమానందమగ్ను లగుటయఁ దాశ్చర్య మేమున్నది.

మూడవ ప్రకరణము.

—:0:—

పూర్వ వృత్తాంతములు.

సచ్చిదానందమునకు ముదుసలిసుబ్బమ్మ కథలు చెప్పె నగటిమి. ఆమె సాలెత. సుమారు నూలువత్సరములవయస్సు కలది. తనకును తనపెద్దలకును గలిగినయనుభవములన్నియు నామె యేకరుపుపెట్టుచుండెను. సచ్చిదానందము నిద్రాహార ములైనను ఆసింపక వాని నాలించుచుండెను. ఆమె యప్పు డప్పుడు చెప్పినవానిని మాకుఁదెలిసినంతవఱకు సంగ్రహించి వ్రాయుచున్నాము.

“నాయనా మారోజులకును నిప్పటిరోజులకును బోలి కయేలేదు. ఇది పిదపకాలము. మాదియును మాపెద్దలది యును సత్యకాలము. అప్పటిమనుష్యు లాజానుబాహువులు. ఇప్పుడు వెంపలిచెట్లకు నిచ్చెనలువేయువారు పుట్టుచున్నారు. బండిచొప్పనొక్కఁడే తేగలిగినదినములు పోయినవి. ఇవతల చెంబు తీసి యవతలఁబెట్టలేనివారిరోజులు వచ్చినవి. తలకు రాగిడిచంద్రవంకలు తిరుగుడుఁబువ్వులు, చెవులకు విధవిధము లగు జూకాలు, ముక్కులకు బులాకులు, అడ్డబొసలు, మెడలో మంగళసూత్రములు పలకసరిపట్టెడలు పగడాలదండలు, చేతు లకు దండకడియాలు గోట్లు గాజులు, కాళ్లకందెలుకడియాలు,

చేతి వేళ్లకుంగరాలు, కాలి వేళ్లకు మట్టెలు మొదలగు నాభ రణములను ధరించి కావలసినంతపసుపు పూసికొని కావలసినంత కుంకమబొట్టు పెట్టుకొని ముత్యైదువలు మహాలక్ష్మితల్లులనలె నుండువారు. ఇప్పుడందములేదు చందములేదు. గొమ్ములులేవు గిమ్ములులేవు. ఒళ్లుగనపడకుండా దిట్టమైచీరలు లేవు. రవి కెలు లేవు. పసపుకుంకమకాటుకలు లేకుండ పాడుగొట్లాడు చున్నా రిప్పటిమహాతల్లులు.

పూర్వకాలములోఁ జిన్నలును బెద్దలును జిట్టున చీది యెఱుంగరు. రాళ్లు తిని రాళ్లు హరించుకొనఁగలరు. అడ్డెడుగుగ్గిల్లొక్కసారిఫలాహారమున కొక్కనికీఁ జాలునవిగావు. ఇప్పుడు తిననులేరు. హరించుకొనను లేరు. పైగ చిత్రవిచిత్రములైనరోగములు. ఇంతవానికిఁ గాకయే. అంతవానికి నుష్ణమే. పొద్దున లేచినప్పటినుండియుఁ దలనొప్పి యని యొకరు, పడిసె మని యొకరు, కాలునొప్పి యని యొకరు, కన్నుతీసని యొకఁడె, కడుపులో పోటని యొకఁడె దిక్కుమాలినరోగములతోఁ దీపులు తీసికొనుచు మూలగూర్చుండి మూల్గుచునుండుట యిప్పటి యాచారము. మా కేదైనను కర్మముచాలక వచ్చినను లంకణములతోను కఠినపథ్యముతోను టక్కున కట్టిపోవునది. ఇప్పుడు తియ్యనిరోగములు కమ్మనిమందులు. ఈరెండిటికీ అంతులేదు పంతులేదు. మనుష్యులు పోయినను రోగముగఁగ సోవటలేదు. ఈసౌభాగ్యమునకే యిప్పటిది నాగరకతయగ

పూర్వపువారి కేమియుఁజెలియదని మురిసి ముక్కలగుచున్నా
రిప్పటివారలు.

పోనిండు శరీరముల కేమి మనస్సులు మంచివా? చిన్న
నాపొట్టకు శ్రీరామరక్ష అని తిని కూర్చుండువారే కాని
యిరుగుపొరుగు కష్టముసుఖము విచారించుట యిచ్చిపుచ్చు
కొనుట మంచిచెడ్డలుమాట్లాడుకొనుట మట్టుమర్యాదలతోఁ
బ్రవర్తించుట చిన్న పెద్దతారతమ్యము తెలిసికొనుట అతిథుల
సభ్యాగతుల సర్పించుట లిప్పు డెక్కడనున్నవి? మాకాల
ములో నూరిలోనికిఁ గ్రొత్తమనుష్యుఁడు రాగానే మేమందఱు
మాతనిచుట్టును జేరి యూరుపేరు విచారించి మాయింటికి
రా, మాయింటికి రా, యని బలవంతముఁజేసి తీసికొని వెళ్లు
వారము. అతనికిఁ బోసికొనుటకు వేడినీళ్లిచ్చి కలియో గం
జియో మాతోపాటూరిగింపఁ జేయుదుము. ఊరిలో నెవరింట
నైనను జబ్బుచేసినయెడల సందఱమువెళ్లి విచారించుము. తగిన
సలహా చెప్పుదుము. దురదృష్టమున మరణమే సంభవించిన
యెడల మే మందఱమును మిక్కిలి దుఃఖించుము. పెద్దలగువారు
స్మశానముదనుక వెళ్లి వచ్చుచుందురు. చచ్చిపోయినవాని
బంధువులవద్దఁ గూర్చుండి కొందఱము వారి నోదార్తుము.
వారు బీదవారై సవోఁ గావలసిన సాయమంతయుఁ జేయువా
రము. ఒకయింటిలో శిశువుపుట్టినచో నూరికందఱికి సుత్సవమే.
ఒకయింటిలోఁ గాయలువిరివిగఁ గాసినచో నిరుగుపొరుగు

వారికిఁ బెట్టకుండ తినము. ఒక్కయింటిలో గొడ్డినినప్పుడు చుట్టు పట్లవారందఱును జున్నారగింపవలసినదే. పూర్వము వానలు మిక్కుటముగ నుండెను. జనసమృద్ధము తక్కువగానుండుట చేత వ్యవసాయముచేయువారులేక భూము లనేకములు బీళ్లుగా నుండెను. బీళ్లలో కుందురు, పిల్లిపినర, గలిజేరు, గాడిదగడప, గరికె మొదలగు పశువులమేతలు విరివిగాఁ బెరుగుచుండెను. పశువులు చేక్కగమేసి పాలను సమృద్ధిగ నిచ్చుచుండినవి. నేతికిని బెరుగునకును కొదువ యుండెడిదికాదు. కూర లమ్ము కొనుట నేటికిఁజూచినానుగాని మే మెప్పుడును ఎఱుఁగము. ధాన్యము గూడ నతిచౌకగ నుండినది. ఈ మాయకాలమున నన్నియు తగాదాలే. పూర్వము వ్యాజ్యములు తక్కువ. ఉన్న వానిని సులభముగఁ బెద్దలు పరిష్కరించుచుండిరి.

మేము చక్కనిగుడ్డలను నేయుచుంటిమి. ఇప్పటిగుడ్డలు మూడురోజులలో నెగిరిపోవును. అట్లని పూర్వము నాజూకు వస్త్రములు లేకపోలేదు. మానాయనమ్మగారు కప్పించి మిక్కిలి సన్ననినూలు వడకినది. దానితో మాతండ్రి మిక్కిలి పలు చనివస్త్రమునేసి చిన్నపెట్టెలోఁ బెట్టి చేతిలో నిముడ్చుకొని రాజుగారికి మేమానుగా నియ్యగా వారాయనకు వేయివరాలిచ్చిరి. ఆడబ్బుతో మానాయనగారు మహావైభవముగా మాపెండ్లిండ్లన్నియుఁ జేసిరి. నాపెండ్లికి నూరువిఠాయికర్రలతో నూరేగింపు జరిగినది. ఒక బ్రాహ్మణుఁడు సెనగ

కాయలో నిమిడునంతసన్ని నిజందెములజతనుదయారుచేసి రాజు గారికి సమర్పించి నూరువరాలు బహుమతిఁ బొందెను. అనేక వర్ణములతోఁ జిత్రపటములను గీయువారు మనయూరిలో నుండిరి. పూర్వము కఱపులు తక్కువ. కఱపు వచ్చినను ధని కులవద్ద ధనరాసు లుండుటచేత ధనపుపాతరలు దీయగనే కఱపు దీరుచుండెను. నిక్షేపమునంటి రోజు లపి. తోలుబొమ్మలాట గాండ్లు వచ్చినప్పుడు మాసంబరము చెప్ప నలవికాదు. వీధి భాగవతులు నాటకము లాడుచుండినప్పుడు మాసంతోషము వర్ణింప వీలుకాదు. దొమ్మరవాండ్రు వచ్చినప్పుడు మాయా నందమునకు మేరలేదు. గంగిరెద్దులాట సమీపించినప్పుడు మాయుత్సాహమునకుఁ దుదిలేదు. పంబలవాండ్లు రుంజవాండ్లు వీరముష్టివాండ్రు ఇంకనెండతో వచ్చి మాప్రమోదమున కంతులేకుండఁ జేయుచుండిరి. ఇప్పు డాయుత్సాహమంతయు నశించినది. నిరాదరణముచే నాజాతులన్నియు నశించుచున్నవి. తుదకు నిప్రవినోదులుగూడ నిప్పుడు మందున్నకై నఁ గాన వచ్చుటలేదు.

ఇకను బూర్వకాలపుకష్టములను బేర్కొందును. చిన్న జమిందారులును జిన్నచిన్నరాజులును నెల్లప్పుడును తగవు లాడుచుండుటచే జనధనసప్తము లున్నను గ్రామజీవనమునకు మాత్ర మాటంక ముండెడిదిగాదు. మహారాష్ట్ర లొకసారి మనయూరిసమీపముననున్న చర్లపురముకోటను ముట్టడించిరి.

ఎన్ని నెలలు ముట్టడించినను కోట స్వాధీనము కాదయ్యెను. తుట్టతుదకు విసుగుజెంది యీకోటలోని కిన్ని నెలలనుండియు నాహారపదార్థము తెట్లునచ్చుచుండిన వని వారు విచారించిరి. ఒకగొల్లది ద్రోహముచేసి మహారాష్ట్రులకు చర్లపురిలోనుండి వెలుపలికి వెళ్లుటకు నిర్మింపఁబడినభూబిలమార్గమును జూపించెను. వా రాబిలమును బంధింపగనే కోట స్వాధీన మయ్యెను. మహారాష్ట్రులు ధనరాసులను కొల్లగొట్టుకొని పోయిరి.

మఱియొకమారు పిండారీలు వచ్చి రాయపురమును ముట్టడించిరి. అచ్చటిజమిందారులు ఫిరంగులను బ్రయోగించి వారిని దరిమివేసిరి. అప్పుడప్పుడు మరాటీలును పిండారీలును వచ్చి గ్రామములను దోచుకొనుచుండిరి. ఇట్టివి మాతాతగారికాలములో నెక్కువగా నుండెను. దోపిడిదొంగలు వచ్చినప్పుడు ప్రజలు చేలలోనికిని కొండలలోనికిని బరుగెత్తువారు. వారిధనములన్నియు భూస్థాపితములుగాన దొంగల కవలభ్యమయ్యెడివి కావు. అందులకు వారు దొంగల ప్రజలను ధనము చూపించుమని బాధించుచుండిరి. ఒకపరి దొంగలు మాతాతగారినోటిలో కారము క్రుక్కి ధనము చూపించుమనిరి. వారి కాయన మట్టిదిబ్బ నొకదానిని జూపించి యందు వారు వెదకుచుండ నందు జేసికొని పారిపోయిరి. మనయూరిలో కనుమూరి రామయ్యగారితాత కడుదరిద్రుఁడు. ఒకనాఁడు బందిపోటు జరుగుచుండ నాతఁ డూరిలోనే దాగియుండెను. వీధిలో

నాతఁ డొకగుఱమును జూచెను. దానిపై వరాలమూటలుండెను. తటాలున నాతడు బయటికి వచ్చి యామూటలను తనపాడుపాతరలోఁ బడవైచి దానిపైఁ గొంచెము చెత్త పారవైచి మరల దాగెను. దొంగలు పోయినతరువాత నాతఁ డాధనమును బయటికిఁ దీసికొని భాగ్యవంతుఁ డయ్యెను.

మనయూరిలో సుండా సుబ్బయ్యగారి నాయనమ్మ పరమ సత్ప్రత. పిండారీలు వచ్చినప్పుడామె పచ్చిబాలింతరాలు. ఆమె పారిపోవుటకు వీలులేకపోయెను. ఇంతలో నొకపిండారి వచ్చి యామెను జెఱుప సమకట్టెను. అప్పుడామె యేమి సేయఁ గలదు. పాపమామె కొక్కయిపాయము తోచెను. వానితోఁ దాను స్నానము చేయవలయునని చెప్పెను. వాఁడామెకు నీళ్లు తోడి యిచ్చుటకు సమ్మతించెను. వా డట్లు నీళ్లుదోడుచుండ నామె మహాశక్తివలె విజృంభించి వానిని రెండుకాళ్లుపట్టుకొని బావిలోఁ ద్రోసి పెద్దరాళ్లాలనినెత్తిపై వైచెను. ఆపదుద్ధారకుఁ డగుపరమాత్ముఁడు దిక్కులేనివారికిఁ దానే దిక్కుచూపించి రక్షించును. అంతట నామె మఱియొకచోట కందికట్ట మండెచాటున దాగి మిగిలినవారినుండి తప్పించుకొనెను.

అటుతరువాత మనయూరి ప్రక్కనున్న రోడ్డుపై పెక్కు పటాలములు నడచుచుండెడివి. పటాలములవారు ప్రజలనప్పుడప్పుడు కూలీలను జేయుచుండిరి. కొన్ని పటాలములలోఁ గలరా

యుండెను. అందువలన నాపటాలములకు మురికిదండ్లు అని పేరు. మురికిదండ్లవలన గ్రామములలోఁగూడ కలరా వ్యాపించుచుండెను. అప్పటికాలములో శిస్తుక్రింద ధాన్యములో నారవపాలు జమిందారులు పుచ్చుకొనుచుండెడివారు. ప్రజలు ధాన్యము తినినారేమో పరీక్షించుటకు రాజసేవకులు నచ్చి వారిని నోటినిండనీళ్లుపోసికొని యుమ్మివేయు మనుచుండిరి. గింజలుతినిన నోటిలోనీళ్లు తెల్లగనుండును.

ఈ కష్టములన్నియు మాకు లక్ష్యముగ నుండెడివికావు. అప్పటిమాప్రేమలు, మాయుత్సవములు, కోలాటములు, పీర్ల పండుగలు, కొలుపులు, తిరణాలలు, తీర్థములు, ఇప్పుడెక్కడ నున్నవి. ఈ పాపిష్టికాలము చూచుటకు నేను బ్రతికియున్నానుగాని మాపెద్దలందఱు పుణ్యాత్ములు బ్రదుకుతెల్లవార్చుకొని వెళ్లినారు.”.

తమ్ముడా”, “రామయ్యగారూ కడుపునిండ అన్నముపెట్టి కన్నతల్లివలె గాపాడునీమెకు జబ్బుచేసినదని వినగనే నాగుండె నీ రై నదండీ” “సుబ్బడూ నాకీరోజు పిచ్చియై తిన ట్లున్నదిరా” అనుపురుషులును బురుషోత్తములయింటిముందు గుమి గూడి యుండిరి. ఇంటిలో నిండుగ జనముండిరి. ఒక్కరికై నను తేటమొగము లేదు. మోములను వస్త్రములతోఁ గప్పికొని మాటమందలింపులేక, నిశ్శబ్దముగ పెద్దపెద్దతలపాగలతో రైతులనేకులు ఖిన్నులై కూర్చుండి యుండిరి. ఒక ప్రక్కను రోగి మంచ మున్నది. మంచములోనున్నది ముప్పదియైదేండ్లస్త్రీ. చూచుటతోడనే యామె గుణవతీయని మనము గ్రహింప నచ్చును. ఆమె యసంబద్ధప్రలాపము లామెకు సంధి తటస్థించినదని చెప్పకయే చెప్పుచున్నవి. రోగచిహ్నము లామెసోందర్యాతీతయము నేమాత్రము తగ్గింపఁ జాలవయ్యెను. నవార విందభాసురనేత్రద్వయి యనితరసులభతేజఃపుంజముల నీనుచున్నది. వైద్యుఁ డీవఱకే పెదవి విఱచినాఁడు. ఆమె జీవించు ననునాశ సన్నగిలుచుండెను.

మధ్యమధ్య నామెకు స్పృహ వచ్చుచుండెను. ఒకమారు తన్నుఁజూడనచ్చినప్రియసఖులను పేర్వేరఁ బిలఁచి పలుకరించును. ఒకమారు వేదాంతపుచాటలఁబాడును. వేటొకమారు తనతల్లినిగాంచి “కూతురుచుట్టమ్ము గురువుడై వమ్ము” అనును. ఇంకొకమారు ప్రజలకు మోక్షధర్మము నుప

దేశించును. ఇట్టివైఖరిని గాంచి యామెయన్న యావచ్ఛోరణిని
పిశాచపీడఁగ భావించి పాదరక్షతోఁ జకిత్సచేయఁదలఁచెను.
ఇది పలువుర కసమ్మతమైనకార్యము. ఆసమయమున సచ్చి
దానంద మాసమీపమున నుండెను. అతని కిప్పు డాటవయేడు.
ఆసమయమున నాతని కీపరిస్థితు లేవియుఁ జక్కగ నర్థముకా
వయ్యెను. తనమేనమామ యాచరింపఁదలఁచినకార్యమున
కాతఁడు మిక్కిలి రోషపూరితుఁ డయ్యెను. ఆతీవ్రరోష
ముతో సచ్చిదానందము మధ్యాహ్నసూర్యునివలె తీక్ష్ణముగ
జూచుచుండెను. కాని యాచికిత్సోద్దేశ మాఁగిపోయినది.
అప్పుడు గుణవతికి సంభవించినది పిశాచపీడగాదని పలువురు
చెప్పటచే నామెయన్న, యాకఠినచికిత్సావిధానమును మాని
వై చెను. సచ్చిదానందుని హృదయము ప్రసన్నమయ్యెను.
అతఁడు తనయాటలకై వెడలిపోయెను.

సంధి హెచ్చినది. రోగికలువరింత లతిశయించినవి.
సన్నిహితబంధువులేడ్వసాగిరి. ప్రజలలోఁ గలకలము ప్రారం
భించినది. మరణ మింకనుదూరస్థమా యని యనిపించుచుండి
నది. గుణవతి యెవ్వరికొఱకో యటునిటు పరికించె. ఇంతలోఁ
బురుషోత్తము లచ్చటికి వచ్చినారు. ఆయనను జూడఁగనే
క్షణకాల మామెసంధి యాఁగినది. స్వస్థత చేకూరినట్లు నటించుచు
నాతురతతోఁ బురుషోత్తములఁగూర్చి యాయమ
యిట్లు పలికినది. “అయ్యో మీరింకను భుజింపనేలేదా? ఎంత
ప్రాదుర్బలమైనది !”.

ఆ మాటలతోడనే పురుషోత్తములగుండె నీరైనది. సర్వకాలసర్వావస్థలయందును దనను సర్వవిధముల సేవించిన తనయధ్ధాంగి కిట్టియాపద ఘటిల్లుట దుస్సహము! మహా గంగాప్రవాహమువలె నుబికివచ్చుచున్న దుఃఖపరంపర నాఁపి వైచి పురుషోత్తములు, “ఇదిగో భుజించివత్తును”, అనుచు లోని కేగిరి. పతివ్రతలకు పతిస్మరణము సర్వాపన్నివారక మనుచుఁ గొందఱు లోలోనఁ గొంచమూరడిల్లిరి. పురుషోత్త మునకు సహజముగ గాంభీర్యము గలదు. అట్టిగాంభీర్యముతో ధైర్యము నవలంబించి తనప్రియురాలిని దృష్టిపఱుపఁబూని వంటయింటికేగి భుజించుటకై కూర్చుండెను. కాని యాపరి సితులలో నెట్లాహారము రుచించును. సత్వరము భోజనప్రమే యము ముగించి తనయిల్లాలిని దర్శించినాఁడు. ఆమె యెవ్వరి కొఱతో యెదురుచూచుచున్నట్లున్నది. పురుషోత్తముల మో మును జూచినది. అటనామెకు గంఢాక్షతలు గోచరించినవి. అంతటితో నామె కన్నులనుండి యానందబాష్పములు ప్రవ హింపఁదొడఁగెను. నిర్మలకాంతు లాకన్నులనుండి మొదట పురుషోత్తములమీఁదను తరువాత ప్రజలపైనిఁ బ్రసరించెను. ఆ విధముగ నామె యిహలోకమునుండి సెలవుగై కొనుచున్న దని వారు గ్రహింపలేదు. క్రమక్రమముగ మనస్సును పర మాత్మయం దనుసంధించి మర్త్యలోకవిముఖయై యైహిక దేహమును వీడినది. ఆమెదివ్యతేజస్సు కోటిసూర్యభాసమా నమై యాకాశము నధిరోహించెను. దివ్యు లామెకు స్వాగత

మిచ్చి విచూనముపై నెక్కించికొని వైకుంఠమున కేగినట్లు ప్రజలందఱును భావించిరి. క్షణకాలము ప్రజలకన్నులు మిఱుమిట్లు గొనినవి. అనిర్వాచ్యస్థితిలో నాక్షణమున వారుండిరి.

మరల సర్వత్ర సంధకారము వ్యాపించినది. గుణవతి శరీరము చల్లఁబడినది. కన్నులు శాంతిహీనము లై నవి. తద్జ్ఞలీలోపున నామేశరీరమును గ్రిందికిదించి వస్త్రముతో దాని నాచ్ఛాదించిరి. గుణవతీపాత్ర మిహలోకనాట్యరంగమునుండి విరమించినది. ఆపతివ్రత సాయంకాలమునందలి సూర్యునివలె తనతేజము నుపసంహరించెను. ఇంకమిగిలినది పంచత్వము జెందుట కర్హ మగు పాంచభౌతికశరీరము.

శాంతిపురప్రజలు గోడుగోడున నేడ్వసాగిరి. బంధువులదుఃఖము దుర్భరము. పెద్దలను జూచి యర్థమెఱుంగని శిశువులు సయితము రోదన మారంభించిరి. ప్రకృతియంతయు సంధప్రాయ మయ్యెను. సమీపముననున్న మేఘమొకటి సూర్యభగవానుని గాఢముగఁ గప్పివైచినది. ఇంకఁజెప్పవసినదేమున్నది. శాంతిపురము ముఖ్యముగఁ బురుషోత్తముల గృహము కళాహీనమైనది. ఇంతలో నొకవృద్ధుఁడు లేచి, “ఓరివెట్టులారా, భవపాశములఁ ద్రెంచి స్వర్గమున కేగిన యామహాపతివ్రతుగూర్చియీ మీరు దుఃఖించుట. ఈశరీరము లెప్పటికైన ననిత్యములు. ఆత్మ యవినాశ్య మైనది.

అయిదవ ప్రకరణము

తీర్థయాత్ర.

సచ్చిదానందమునందు స్వభావపరిణామము కననయ్యెను. ఆతనితల్లిమరణమునాఁడు జరిగినవిపరీతానుభవ మనునగ్ని యాతనిజీవనస్వర్ణమును మెత్తఁబఱచి యందు శాంతతాముద్ర నద్దినై చెను. తన కలవాటు లగుదుడుకునేతలు మాని యాతఁ డొకచో నాలోచనా నిమగ్నుడై కూర్చుండును. కేకలతో నల్లరిసేయు నాబాలుఁడు పిలిచినను బలుకుట కష్టమయ్యెను. బాలురతో నిరంతర మాటలాడువాఁడు క్రీడల నొక్కసారిగ మానినై చెను. ఇప్పు డాతనికి తిండియం దభిలాష తగ్గినది. ఎన్నికథలుచెప్పిన, నెన్నిపురాణములు చెప్పినను ముద్ద లోప లికిఁ బోదయ్యెను.

పురుషోత్తముల కిప్పుడు సచ్చిదానంద మొక్కఁడే పుత్తుఁడు. దురదృష్టవశమున తదితరపుత్రపుత్రికాసంతా నము స్వర్గగతమయ్యెను. ఆతనితోఁబుట్టు నంతకుమున్నే మరణించినది. సచ్చిదానందమును బోషించుటకుఁ దగుననతి లేదయ్యెను. అందువలనఁ గొంతకాలము బాలునిమేనమామలును దల్లితల్లియు వానిని సాకుటకాతఁడు సమ్మతించెను. అట్టి

యర్థాంగితో మెలగినపురుషోత్తముల కిప్పుడు కేవలై కాంతజీవ
నము తటస్థించినది. సచ్చిదానందమునెడల మాత్ర మాతని
మేనమామలు సంపూర్ణప్రేమవృత్తి గలిగియుండిరి. ఆతని
ప్రస్తుతశుష్కస్థితికి వా రెంతయు వగచిరి. వారును వారి
తల్లియుఁ చేయతగినదంతయుఁ జేసిరి. కాని లాభము లేద
య్యెను. వారిలోఁ బెద్దవాఁడు వీరభద్రశాస్త్రి. పొట్టి కాయ
పాటిశరీరము. చామనిచాయగలవాఁడు. లోకములో నాతనికి
“అజాతశత్రు” వని బిరుదుగలదు. మఱియు నాపద్బాంధవుఁ
డనుటయు నతిశయోక్తికాదు. ఆమహామహుని యాశ్రయ
మున మనసచ్చిదానందమున కేమికొఱత యుండును. సచ్చిదా
నందమున కిప్పుడు కలిగినశుష్కతను మాంద్యమును మాన్పుట
కాతఁడు బాలునితో వేదాద్రిలక్ష్మీనృసింహస్వామిని దర్శింప
సంకల్పించెను. కృష్ణవేణీస్నానము, ప్రకృతినందర్శనము,
స్వామియనుగ్రహమును మహోపకారకములు కాగలనని
యాతనిదృఢవిశ్వాసము.

అది వర్ష కాలము. మార్గములు దుస్థరములుగ నున్నవి.
ఏళ్లు నిండి ప్రనహించుచున్నవి. ఉరుములును బిడుగులును
మెఱుములును భయోత్పాదకము లగుచున్నవి. కుంభవర్షము
నిరంతరముగఁ గురియుచున్నది. సామాన్యుల కివి ప్రయాణదిన
ములు కావు. కాని మనయాపద్బాంధవుని తీర్మానమాబ్రహ్మ
యైనను మరల్పజాలఁడు. సుముహూర్తము నిశ్చయించి

యొకానొకదినమున వారిరువురును బయలుదేరిరి. శాంతిపురము నుండి వేదాద్రి కేగుమార్గ మరణ్యములమధ్యనుండి కలదు. వారిరువురును గ్రామములదాటి త్వరలో నరణ్యముఁ బ్రవేశించిరి. బాలునకు శ్రమగలుగునని మేనమామ కొంచెముసేపు పాతనిని భుజములపై నెక్కించుకొనుచుండును. కొంచెముసేపు చక్కనికథలఁ జెప్పుచు నాతనిని నడపించును. ఒక్కొక్కచో వారిరువురు విశ్రాంతి కై కూర్చుందురు. సాయంకాలమున కేదోయొక గ్రామముఁ జేరి వారు విశ్రమింతురు.

అరణ్యములలోఁ బ్రయాణ మతిముదావహము. సచ్చిదానందమున కరణ్య ప్రయాణము సంతోషాశ్చర్యజనకమయ్యెను. ఒకచోట వృక్షములు మెండుకొని గంభీరముగ నుండును. అక్కడ నేపాదచాటునఁ బెద్దపులులు గలవో, ఏగుట్టచాటునఁ జిలుతపులులు గలవో, ఏడొంకమఱుగున నెలుగుబంట్లు కలవో యనుభయ మనుక్షణము స్ఫురించుచుండును. ఒకసమయమునఁ బెద్దకొండవాగు లడ్డము వచ్చును. వానిలోతు తెలియదు. నడి నిర్ణయించుట సులభముగాదు. సాహస మున్నగాని వర్ష కాలమున వానిని దాటుట కష్టము. ఒక్కొక్కస్థలమునఁ గమ్మనిపుష్పసుగంధము ఘుమఘుమలాడుచు వ్యాపించును. ఆవాసన యేపుష్పములనుండి వచ్చినదో, అంత సుగంధకుసుమములుగల లత యేదియో కాన్పింపదు. ఒకప్రదేశమున రక్తప్రవాహమా యని యనుమానము

గలిగించునట్లు గై రికధాతుమిళితమైన జలప్రవాహములుపొడకట్టును. ఒకతావున సమాయికము లగులేడిపిల్లలు చంగుచంగున నెగురుచుఁ గన్నులకు బండువు నేయును. మార్గ మొకసారి రాళ్లతో నిండియుండును. ఒకపరి పచ్చికలతో మృదువుగ నుండును. బహువిధపక్షికూజితములు చెవుల కమృతప్రాయ మగును. ఇట్లున్నప్రదేశమున నీవిశేషములను బాలునకుఁ జూపించి యానందించుచుండియు వీరభద్రశాస్త్రికి మనమున, స్వస్థత లేదయ్యెను.

ఇంటికడ పైరుపంట లెట్లుండెనో యనుచింత యొకటి. తనకొఱకు పాముమంత్రమునకై యెండలు వచ్చియూరక తిరిగిపోవుచున్నారో యనువిచార మొకటి. మార్గ మెట్లు కడచునా యనుకించ యొకటి. బాలున కెట్లు త్వరలో స్వస్థతలభించునురా పరమేశ్వరా యనుజిజ్ఞాస యొకటి. ఇట్టిస్థితివలన నాతనిమనఃస్థైర్యము సడలినదయ్యెను. కాని బాలునియత్సాహ మింతింతకాదు. జల్లులలోలడియు టాతని కాటగ నుండెను. ఎండలో మాడుట విలాసము. అరణ్యసంచార మొకపెద్దసంబరము. బాల్యమునకుఁ దుల్యమైనవయస్సు మఱియొకటి లేదు. అది చింతయు చీకును లేనియుక్తసమయము. బాల్యమునందలి యుత్కృష్టతను జూపించుటకే పరమేశ్వరుఁడు యశావనమును వార్ధకమును నేర్పాటుగావించినాఁడు.

తీయగా తీయగా రాగము నచ్చినట్లు నడువగానడువగా మార్గము గడచినది. కొలఁదిరోజులలో వారు కృష్ణానదీతీరమును జేరిరి. వా రచ్చటికిఁ జేరునప్పటికి సాయంకాల మయ్యెను. క్రొత్తవఱదలతో నెఱ్ఱబడిన కృష్ణా ప్రవాహము సాయంసమయసూర్యకాంతులలో మఱింత యెఱ్ఱబడెను. కృష్ణవెల్లువ భయంకరముగ నుండెను. అత్తవారింటికిఁబోవుయువతి యిటుగు పొటుగిండ్లలోఁ బ్రవేశించి సెలవుఁదీసికొనుభాతి, యానదీమతల్లి సముద్రునిజేరఁబోవుచు నిటుగు పొటుగు గ్రామములోఁ బ్రవేశించెను. అత్తవారింటికి సారెగొనిపోవునట్లు పెద్దపెద్ద మ్రాకులను, చొప్పవాములను, తుదకు పశువులను మనుష్యులనుగూడ నాయమ కొనిపోవుచుండినది. పల్లెవాండు సాధ్యమైనంతవఱకు మ్రాకుల నొడ్డునకుఁ జేర్చుచుండిరి. ప్రజలొడ్డున నిల్చుండి కొట్టుకొనిపోవుచున్న ప్రాణులను జూచి కన్నీరుగార్చి యూరకుండిరి. పూర్వపువఱదల కథలన్నియు వారికి జ్ఞప్తికి వచ్చెను. కృష్ణయీవలియొడ్డునుండి వేదాద్రీశుని దేవాలయశిఖరములు గోచరమైనవి. శ్రీయోగానందస్వామి హనుని సాత్వికతేజములా యన్నట్లు నవసుధాధౌతకుడ్యముల కాంతులు సర్వత్ర వ్యాప్తమైనవి. శ్రీకృష్ణవేణి యాతనిపాదసేవ నభిలషించినదివోలె క్రమక్రమముగా మెల్ల నెక్కినది. ఈవై భవమునంతను జూచుటతో మన ప్రయాణికులకుఁ జీకటి పడినది. ఆరాత్రి వారా ప్రక్కనున్న పల్లెలోఁ గడపిరి.

ఆరాత్రియంతయు వారికి శ్రీయోగానంద నృసింహునిగూర్చిన
దివ్యభావములతోఁ గడచెను.

మరునాడుదయము మామయు నల్లుడును పడవ నెక్కిరి.
బాలుఁడు పడవనెక్కుట కది మొదటిసారియగుటచే నాతని
కత్యంతవిచిత్రముగ నది కన్పట్టెను. పడవయూపున కాతఁడు
భయపడ వీరభద్రశాస్త్రి యోదార్చి యచటిదృశ్యములయం
దాతనికి సుత్సాహము గల్గించెను. “నాయనా! ఇది యిట్లే
కదలుచుండును. భయ మేమియు లేదు. ఆపిట్టలను జూడుము.
నీటిమీద నెగురుచు నెట్లు ఒడుపుతో పైకెగురుచున్న బేడిస
చేపలను గ్రహించుచున్నవో. కుడిచేతివైపు నదిమధ్య నొక
దీవి యున్నది చూడు. అందు కొంగలు కన్నులుమూసికొని
కదలక తపస్సు చేయునట్లు నీటిలో నిలిచియున్నవి. పాప
మమాయికపుణ్యజేపలు వానివద్దకుఁ జేరగనే యవి వానిని
మ్రొంగివేయుచు. ఆవైపున, కట్టెలు గొట్టుకొనివచ్చుచు నెంతో
స్నేహముతో గాగిలించికొనిపోవునట్లు కొంతదూర మేగుచు
న్నవి. ఏగాలియోతగిలినవెంటనే యవి యెడమయిపోయి యొక
దానికొకటి సంబంధములేని వగుచున్నవి. లోకములోనిచుట్టటి
కములిట్టివే. ఆతుంగలు నదినెదుర్కొనకుండ వినయముతో
నేవిధముగ వంగివంగి సలాములు చేయుచున్నవో చూడుము.
సమయోచితముగ నణఁగి మణఁగి యుండువారి కీరితి నాపదలు
తప్పి మరల సుస్థితి చేకూఱును. ఒడ్డున నీలుగుతోఁ బ్రవా

హమున కడ్డముగనిలిచినవృక్షములు మొదలంటవిటిగి పడిపోవు
చున్నవి సుమా. నిండువిభవముతోఁ దులతూగుచున్నదని
యీనదిని జూచుట కెన్నివేలమందిప్రజలు దరిఁజేరినారు.
పాప మెండకాలము తిప్పలుబయటఁబడి శుష్కించియున్నప్పు
డీయాపులలో నొక్కరుగూడ నీచాయఁ జూడరు. ఈజలమయ
మైనరాజ్యములోఁ బల్లెవాండ్రు రాజులు. పడవలు భవనములు.
మనము ప్రజలము. వారివా క్కిక్కడ శాసనము. వారియాజ్ఞ
ననుసరించి మన మేమూల కూర్చుండవలెనో యచ్చటనే
కూర్చుండవలెను. వారి కీయవలసినపన్ను చెల్లించుటావశ్యకము.
ధరణీశ్వరులవలె పాలించుటతో నూరకుండక పరమేశ్వరులవలె
వారు మనలను దరింపఁజేయుదురు. ఈ లోక ప్రవాహముల
యందును సముద్రములయందును దరించుటకు వారినే యాశ్ర
యింపవలసియున్నది. అదిగో మన మాశ్రీస్థసింహుని సమీ
పించుచున్నాము. ఆతనిదివ్యకరుణా ప్రవాహ మీవర్షకాలపుఁ
గ్మష్టానదివంటిది. పూర్వకాలమున నీవంటిబాలభక్తుఁ డగు
ప్రహ్లాదు నామహామహుఁడు సంరక్షించినాఁడు. అప్పుడు
భయంకరనరసింహరూపముఁ దాల్చి దుర్మార్గుఁ డగుహిరణ్య
కశిపుని సంహరించినాఁడు. కాని యాభయంకరరూపమును
జూచి సామాన్యప్రజలు పరుగెత్తిపోవుదు రనితలఁచి యిచ్చట
యోగానందమూర్తి యనుపేరుతో సాత్వికాకారమునఁ బ్రత్య
క్షముగ నెలసినాఁడు. ఆపరాత్పరుని యాలయములును మంట
పములు నెంతవిశాలముగనున్నవో చూడుము. ఎన్నిలక్షల

మందిభక్తు లాయన దర్శనమునకు వత్తురో, ఎన్ని వేలమంది యిచటననేకధినము లుండి యాతనిసేవింతురో; ఎందఱు వివిధ సాంసారికబాధలనుండి విముక్తిఁ బొందుదురో, ఎందఱు కేవలము మోక్షసామ్రాజ్యము గొందుదురో నేనువర్ణింపఁ జాలను. నాయనా ఇదిగో తీరముఁ జేరినాము. భక్తిపూర్వకముగ నాపర మాత్ముని స్మరించుచు నాతని దివ్యసన్నిధికిఁ జేరుదము రమ్మ.” అనిచెప్పుచు బాలుని దీసికొని చూమ సోపానములమీఁదుగ దేవాలయమున కేగెను.

వేదాద్రి బెజవాడకెగువను కృష్ణాతీరమున జగ్గయ్య పేట యనుసప్తణమునకు సమీపమున నున్నది. దాని కెగువను కొలఁదిదూరమున ముక్త్యాల గలదు. ఇది ముక్త్యాలసంస్థానాధీశుని నివాసము. వేదాద్రి పంచనృసింహక్షేత్రము. కృష్ణ యిచట రెండుకొండలమధ్యగఁ బ్రవహించుటఁజేసి దాని మార్గ మిచ్చటనుండి మారదు. నృసింహాలయ మొకచిన్న కొండపై నున్నది. ఆకొండపేరు వేదాద్రి. దేవాలయమువద్ద నుండి నదివఱకును సోపానములు గలవు. ఆసోపానములకుఁ గ్రిందుగ నదిలో సాలగ్రామనృసింహస్వామి కలఁడు. ఈ సాలగ్రామము నిరంతరము మిక్కిలిలోతుగల నీటిలోనుండును. అంతకంటె మడికొంతలోతున నొకలింగము కలదు. అది సాధారణముగ నీటిపై ని కనఁబడదు. కొండపై ని వెనుకభాగమున శ్రీ జ్వాలానృసింహస్వామి కలఁడు. మూలవిరాట్టుపేరు శ్రీయోగా

నందలక్ష్మీనృసింహస్వామి. ఈ విగ్రహము కేవలసాత్విక యోగమూర్తి. పిశాచాదిపీడిలుగలవారును, రోగులును ఐహికా ముష్మికఫలముల వాంఛించినవారును బ్రదక్షిణములుచేయుచు నచ్చట ననేకదినము లుందురు. తుదకు శ్రీస్వామి స్వప్నమునఁ గాన్పించి, సెలవొసంగినవెంటనే బ్రాహ్మణసమారాధనము గావించి వెడలిపోవుదురు. యాత్రికులు నివసించుటకు దేవాలయముచుట్టును బెక్కుమంటపములు గలవు.

ఇట్టిపవిత్రక్షేత్రముఁ జేరి మనయాత్రికులు ధన్యులైరి. ఈకొండ నెక్కినమాత్రమున కొండనెక్కినంతసంతోష మనుమాట సార్థకముగ సచ్చిదానందమున కనుభవమైనది. మొట్టమొదట వారుధూళిదర్శనము గావించిరి. పిదప కృష్ణా స్రవంతియం దఘమర్షణస్నాన మాచరించి కనులార దేవుని దర్శించి ప్రదక్షిణపూజాదివిధులను దీర్చికొనిరి. అప్పటికిఁ బ్రాద్దేశికుండుటవలన నక్కడనున్నదుకాణమునందు సంభారములను దీసికొని వీరభద్రశాస్త్రి ధర్మశాలయందుఁ బాకము సిద్ధముచేసెను. భోజన మైనతరువాత వారిరువురును మార్గా యాసముచే డస్సియుండిరిగావున గాఢముగ నిద్రించిరి.

ఆ ర వ ప్ర క ర ణ ము.

—: 0 :—

పు రా ణ ప త న ము.

వారు నిద్రలేచునది కొకశ్రీవైష్ణవుడు ప్రత్యక్షమయ్యెను. “శాస్త్రిగారూ! పురాణపఠనము ప్రారంభింపఁబోవుచున్నారు, శ్రీకందాళ రామానుజాచార్యులవారు సుప్రసిద్ధపౌరాణికులు. దయచేయరూ” అని యాతఁడు శాస్త్రిగారితో ననెను. చిత్త మని వారిరువురును వైష్ణవునితోఁ బురాణ శ్రవణార్థ మేగిరి. వీరభద్రశాస్త్రి గొప్పపండితుఁడు. పౌరాణికుఁడు, శ్రోత్రియుఁడు, సంగీతవిద్వాంసుఁడు, భక్తుఁడు, లోకార్థములను జక్కగ నెఱిగినవాఁడు, స్వార్థత్యాగి, కేవల పఠనముతో నాతనికిఁ దృప్తితీరదు. ఆచరణమునం దాసక్తి మొందు.

పౌరాణికుఁడు శ్రీమద్భాగవతమునందలి గజేంద్రమోక్షణకథ నారంభించెను. హస్తవిన్యాసముతోడను రాగధోరణితోడను శ్లోకములఁ జదివి మహాజనులకు వానిభావమును శ్రుతపఱచు చుండెను. ఒకసందర్భమున నాతఁ డిట్లు వచించుచుండెను. “మహాజనులారా! ఆ శ్రీమహావిష్ణువు గజేంద్రుని మొఱ విని తనముల్లెపోయినట్లు పరువిడి వచ్చినాఁడు.

ఆవచ్చునప్పుడు లక్ష్మీకై నను జెప్పక చక్రమునై నను
 ధరింపక రాఁగాఁ బరివారమును నాయుధములును నాతని నను
 సరించి వచ్చినవి. మకరిని ఖండించి గజేంద్రుని రక్షించువఱకు
 నాతనికిఁ దృప్తి లేదయ్యెను. లోకసంగ్రహార్థ మాతఁ డిట్లు
 త్వరపడినాఁడు. పరోపకారము నార్తరక్షణముఁ బరమధర్మము
 లని లోకమునకుఁ జాటుటయే యాతనిపరమోద్దేశ్యము. ఒక
 కవి చెప్పినట్లు,

“ శ్లోకార్థేన ప్రవక్ష్యామి య దుక్తం గ్రంథకోటిభిః ।

పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపీడనం॥ ”

అని మఱియేమో చెప్పఁబోవుచుండ నదీతీరమునుండి యార్తా
 రావములు విననయ్యెను. ఆసమయమునఁ బ్రజలందఱును
 పరోపకారము లెక్కువఁగఁ జేయుచుండవలె నని భావించు
 చుండిరి. పూర్వము తాము చేసినయపకారములను స్మృతికిఁ
 దెచ్చుకొనుచుండిరి. ఆవేడిలో నొక్కపఱుగున నార్తుల రక్షింప
 వలె ననుతీర్మానముతో వారు నదీతీరమునకుఁ బరుగెత్తిరి.

అట వృద్ధదంపతులు నదియందుఁ గొట్టుకొనిపోవుటఁ
 గాంచిరి. ఆదంపతులు బహుదూరప్రయాణముఁ జేసి ప్రొద్దు
 తిరిగినతరువాత వేదాద్రి చేరిరి. వెంటనే స్నానము చేయు
 నుద్దేశముతో బ్రహ్మముడివైచుకొని కృష్ణాన్రవంతిలోనికిఁ
 దిగిరి. అది అందరకును విశ్రాంతిసమయమగుటచే నొడ్డున

నెవ్వరును లేరు. ఆవృద్ధుడు రేపు చక్కగ నిర్ణయింపలేక మెట్లులేనిచోట నడుగు వైచెను. దానితో నాతఁ డగాఢజలములోఁ బడెను. తోడనే బ్రహ్మముడివలన వృద్ధురాలగు నాతనిభార్యగూడఁ బడిపోయి వారిరువురును గేకలు వైచిరి. ఇది యావృద్ధదంపతుల వృత్తాంతము. ఇంక నచ్చటఁ జేరిన పురాణవైరాగావ్యవిప్రు లగుజనులు వారిని జూచి, “అయ్యో ! యనువారును, పాప మనువారును, ప్రవాహము వేగముగ నున్న దనువారును, ఇంటికడ వారిబంధువు లెంతఘోషింతురో యనువారును, వారిప్రాణములెంత కొట్టుకొనుచున్నవో యనువారును, నిట్లు పలువిధముల విచారమును వెలిబుచ్చువారు పెక్కురు బయలుదేరిరి. ఒక పెద్దమనుష్యుడు, “అరువది యేండ్లు దాటిన అస్తావిస్త మనుట వీరియందు సార్థక మైనది. ఈ దంపతులు బుద్ధిహీనులు. ఎవ్వరు లేనిసమయమున స్నాన మేల చేయవలయును. చేసిరిపో ! లోతున కెందుకు పోవలయును. స్వయంకృతాపరాధమునకుఁ దగినశాస్తి యైనది. కృష్ణలో స్నానము పసిపిల్లలతోఁచెలగాటము కాఁబోలు వీరికి” అని గద్దెంప మొదలిడెను. ఒక వైశ్యమువకుడు, “నాకీత వచ్చిన వారి నిట్లు పోనిత్తునా” అని తనగాంభీర్యమును జూపెను. ఒకముదుసలిరైతు, “నేను చిన్నప్పడు గజయీత కాఁడను. ఇటీవల వార్ధకమువలన శరీరము స్వాధీనమునం దుండుటలేదు. నాకే వీలున్న నింతసేపా, అనేకప్రాణులను గాపాడినవాఁడ నిది యొక లెక్కా” అని తనపూర్వప్రతాపమును

వెల్లడించినాడు. ఒకవృద్ధునితో కుమారునితో, “నాయనా! నీవేమో నీటిలోదిగజూచుచున్నట్లున్నావు. పచ్చకన్నారమవు. నాతండ్రి నీమీద ప్రాణములుపెట్టుకొని మేమందరము బ్రతికియున్నాము. వద్దవద్దు. సాహసము కూడదు. నీవు దిగితివా నేనుగూడ యిదే కృష్ణలో దిగుచున్నాను.” అని గట్టిగా నా తని గొంగిలించుకొనెను. ఒకయర్చకుడు, “శ్రీసృసింహుని కృపవలన నిట్టి దెన్నడు నెఱుగను. ఎవరికర్మము పూర్వజన్మ ప్రారబ్ధము వారి నీడ్చికొని పోవుచుండును. మన మేమి చేయఁ గలము, నుదుటఁ వ్రాసినవ్రాలుకన్నఁ గలదా నూతేండ్లు చింతించినఁ” అని తనమెట్టవేదాంతమును బ్రకటించినాడు. పౌరాణికుడు గూడ నిట్లే దయదలఁచుస్థితిలో నుండెను. కాని సహాయము చేయనమర్థుడు గాడయ్యెను. పడిపోయినముసలి వానికిఁ గొంచె మీఱ వచ్చియుండుటచేఁ గొంతపడి పెనఁగు లాడుచుండెను. అయినను నదీవేగ మతితీవ్రముగ నుండుట చేతను, ముసలిది తనను గట్టిగ బట్టుకొని యుండుటచేతను, అతనికిఁగూడ చావు నిశ్చిత మయ్యెను.

వీరభద్రశాస్త్రి చిఱునవ్వు దోప, “ఇదిగదా ప్రపంచవృత్తము. అందఱును జుంతుచువారే. ఒక్కరును సాయముఁ జేయువారు లేరు.” అని తనలో ననుకొని బాలు నెవ్వరికో యప్పగించి పంచ బిగించికట్టి, నదిలో దుమికెను. ప్రజ లాశ్చర్యనిమగ్నులైరి. సత్వరము నాతఁ డేబదిగజములీది

యాదంపతులను సమీపించెను. ఇతఁడు పరోపకారదక్షుఁ డని కొందఱు శాస్త్రిని బ్రశసించిరి. మఱికొందఱు దుర్లుటకార్యమును దలపెట్టినాఁ డీతని కేమి యాపద సంభవించునో యని చింతించిరి. ఇతఁఁ గొందఱ తాతని సాహసమునకు నిందించిరి. ఒకపండితుఁడు. “సహసా విదగ్ధీత న క్రియా మవివేకః పరమాపదాం పదం” అనెను. ఇంతలో మనస్వార్థత్వాగి యాదంపతుల శిరోజములను దనకుడిచేతికి దొఱకించుకొనెను. ముసలివాఁ డీతనిని బట్టుకొనఁబోఁగ శాస్త్రి యాతనిని విదలించి వై చెను. ప్రబలాయాసముతో నెడమచేతితో నీదుచు కుడి చేతితో వారల నీడ్చికొని నచ్చుచు, కృష్ణానదీవేగమునకుఁ దల్లడపడుచు మహాప్రయత్నముతో నాతఁ డొడ్డునకుఁ జేరెను.

అతఁ డొడ్డునకుఁ జేరినచోట దేవాలయమున కరమైలు దూరమున నుండెను. ఆ సమయమున కెవ్వరో పల్లెవాండ్రా స్థలమునకు వచ్చిరి. వారందఱు కొలఁదికాలములో దేవాలయమును జేరిరి. ఆరోజు శ్రీలక్ష్మీనృసింహదేవాలయమున సందఱును వీరభద్రశాస్త్రిని బ్రశసించువారే. అందఱును సమస్కరించువారు. అందఱు నాతనిని సచ్చిదానందమును భోజనమునకుఁ బిల్చువారే యైరి. ఆదంపతుల కృతజ్ఞతకు మేర లేదు. వారీయనచ్చినబహుమానములను శాస్త్రిగారు గ్రహింపలేదు.

సాయంకాలము గావచ్చినది. భక్తులు సాయంసమయ కృత్యములను దీర్చికొని శ్రీవారి సాయంసమయపూజకు సిద్ధమైరి. కొందఱు అప్పటికే తమ ప్రదక్షిణములను ప్రారంభించిరి. పిశాచావిష్టులు శ్రీస్వసింహుని తేజమునకుఁ దాళలేక కేకలు వేయుచు నేడ్చుచు పడిపోవుచు మరలఁ బ్రదక్షిణములు గావించుచుండిరి. తదేకదీక్షతోఁ గొందఱు ప్రాణాచారము పడియుండిరి. సచ్చిదానందమును వెంటనిడికొని మావాయుఁ బరిక్రమములు గావించెను. సంజచీకటులు గ్రమ్మినవి. పగలంతయు యాత్రికులను శ్రమపెట్టినకోతులు శ్రమ యడఁగునట్లు తమ నివాసములకు విశ్రమింపఁ బోయినవి. సమీపారణ్యము నుండి ఘూకారావములు వినవచ్చెను. సాయంకాలపూజకు వైష్ణవార్చకుఁడు గంట మ్రోగించుటతోడనే భక్తు లందఱును దేవాలయములోని కేగిరి. అఖండములకాంతిలో దేవాలయాంతర్భాగముననున్న శిల్పకలానైపుణ్య మద్భుతముగఁ బ్రకాశించు చుండెను. గర్భాలయమునుండి శ్రీయోగానందమూర్తి దివ్యవిగ్రహము కన్నులపండువైనది. భక్తాభీష్టదమైన యోగదండముతో, శంఖచక్రాదిలాంఛనములతో, సర్వసంపత్ప్రదాయిని యగులక్ష్మితో నామహానుభావుఁడు సాత్వికాకృతిని భక్తుల కనుగ్రహించెను. అచ్చట నందఱు సాష్టాంగ ప్రణామములు గావించిరి. కొందఱు పాటలు పద్యములును బాడిరి. కొందఱు నిర్మలముగ శాంతముగ నాసీనులయి యుండిరి. సచ్చిదానందము చిన్నవాడయ్య నాతని కాసమయమున

నపారభక్తి గలిగెను. ఆభక్తి భావిశుభసూచకమై తన్మయ త్వము నాపాదించినది. ఆన్మసింహునిదివ్యతేజ స్సాతనిహృదయమునందుఁ బ్రవేశించి దిగులుఁబాపి తేజోవంత మగుసాత్విక స్వభావము నాతని కొసంగెను. అచ్చటి దృశ్యము లాతనికి సంతోషము నిచ్చి దీనవృత్తిని మాన్పినవి. ఇట్టిపరిణామమును వీరభద్రశాస్త్రి యభిలషించినాఁడు గాన నాతని యుద్దేశము సఫలమైన దనవచ్చును. ఆతఁడును భక్త్యావేశపూరితుడై తనమృదుమధురస్వరముతో సావేరిరాగము నాలపించి యొక్క భగవత్కీర్తనమును బాడెను. ఆకీర్తనమును వినుటకు భక్తులందఱును స్వస్వవ్యాపారములను విరమించి చెవులు దోరగిలఁ బెట్టిరి. ఆకీర్తనయనంతరమాతఁ డీక్రిందివిధముగ శ్రీస్మసింహుని స్తోత్రముఁ జేసెను.

“ దేవాదిదేవా ! నీయనుగ్రహలేశము నాకాంక్షించి నీదివ్యపాదసేవఁ గావింప వచ్చినభక్తులను మమ్ము దయజూడుము. నీకటాక్ష మణుమాత్రమైనను సగ్నికణమువలె మా ఘోరకలుషాటవులను దహించును. నీపాదరజఃకణము బడ బాగ్నివలె సంసారవార్ధి నింకింపఁజేయును. నీకరుణాప్రసారము ప్రబలాసారముఁబోలి భవతాపాగ్నుల నడంచును. ప్రభూ ! నిర్గుణుడనయ్యు రజోవృత్తి నవలంబించి జగముల సృజించుచున్నావు. సత్యమూర్తివై లోకములఁ బెంచెదవు. తమోగుణము నధిష్ఠించి విశ్వము నణంచెదవు. పాలనముద్రముకంటె వైకుంఠముకంటె లక్ష్మీవక్షస్థలముకంటె భక్తులహృదయములు నీ కత్యంత ప్రీయనివాసములు దుష్టశిక్షణార్థమును శిష్టరక్ష

కార్థమును నిరంతరజాగరూకుడనై మెలంగుట నీస్వభావము. ధర్మహాని సంభవించినపుడెల్ల యుచితావతారధారిని ధర్మప్రతిష్ఠ గావించి మరల నై కుంతము నధివసించును. నీవు లేనిప్రదేశములేదు. నీవు కానిపదార్థములేదు. సర్వవ్యాపివై సర్వము నీయం దిముచ్చుకొనుచున్నావు. నిరాకారుడనై లోకుల ననుగ్రహించుటకు సాకారుడ నగుచున్నావు. బాలు భక్తాగ్రగణ్యుఁ బ్రహ్లాదుఁ గాపాడ శ్రీసృసింహభీకరాకృతిని స్తంభంబున జనియించి హిరణ్యకశిపుఁ దునిమితిని. నీయుగ్రాకృతిఁ జూచి భీతిల్లిన దేవమానవులఁ బ్రార్థనము లాలకించి సాత్వికవృత్తి నవలంబించితివి. ఇట యోగానందమూర్తివై మమ్ము బాలించుని న్నేమని వినుతినేయుదును. యోగిమానసహంసా! నిత్యా! నిరంజనా! నిర్వికారా! నిరామయా! విష్ణూ! మధుసూదనా! ఫాలాక్షసఖా! పరమకారుణికోత్తమా! మాయామానుషవిగ్రహా! అచ్యుతా! శ్రీవేదాద్రిస్థసింహా! నమస్తే నమస్తే నమః.

ఈ స్తోత్రము భక్తుల కందఱ కమందానందదాయకమై తన్మయస్థితిని జేకూర్చెను. ఆ సమూహమునందు వీరభద్రశాస్త్రిని బ్రస్తుతించనిమానవుఁడు లేడు. ఆరాత్రి పూజలు ముగిసినతరువాత ప్రసాదమును గ్రహించి యెనరినివాసస్థలముల వారు శయనించిరి. ఈవిధముగ సచ్చిదానందమునకు శ్రీసృసింహునినేవ మూడురోజులు లంభించెను. అంతకంటె నెక్కువకాల ముండుట కాసక్తి గలిగియుండియు మామగారి

కింటికడ నత్యావశ్యకము లగుపనులుండుటచే వారు సత్వర మింటికీ బోవలసినవారైరి. వేదాద్రిలో నున్న భక్తులుశాస్త్రి గారిని విడుచుట కెంతయు దుఃఖించిరి. కాని యాయన కొక చోట నుండుటకుఁ దీరదు. పరోపకారమే యాతని జీవనసారము గాన పరాత్పరునివలె సహర్నిశము నాతఁడు జాగరూకుఁడై శ్రమపడవలసియుండెను. కావున వెంటనే బయలుదేరి యల్లుని వెంటనిడుకొని యాతఁడు కృష్ణానదిని దాటి యరణ్య మార్గమున స్వగృహముఁ జేరెను.

ఇంటికడ నొకచిన్ననృసింహదేవాలయము ప్రతిష్ఠింపఁబడెను. దానికిఁ బ్రదక్షిణములు చేయుచు నాదేవునకు భక్తి సేయుచు సచ్చిదానంద మానృసింహుని యనుగ్రహమున దిగులుపీడి దినదినాభివృద్ధి నందుచుండెను. అట నొకపాఠశాలలో నాతనిఁ జదువవేసిరి. ఆ గ్రామమునం దంతగా విద్యాభివృద్ధి కనకాశములు లేనందునఁ బురుషోత్తములు పట్టణమునం దాబాలునివిద్యాభ్యాసమున కేర్పాటులు చేయదలచెను. ఇంతబాల్యమున విద్య కేమితొందర యని మేనమామలును వారితల్లియును గొంచెము చెప్పిచూచిరి. పురుషోత్తముల కావిషయము నచ్చదయ్యెను. భావిశుభసూచకమయ్యు నీపురుషోత్తములతీర్థానము తత్కాలమున బాలునకుఁ గృష్ణదాయకము కాఁజూచెను.

విడవ ప్రకరణము.

‘ మాతృహీనశిశుజీవనం వృథా. ’

నిర్గుణనిరాకారనిరంజనస్వరూప మగుపరబ్రహ్మము నుండి దివ్యసంకల్పముచే విశ్వరూప మగు ప్రకృతి భాసిల్లుచు న్నది. అట్లు బయలుదేరిన ప్రకృతికిని బరమపురుషునకును గల యవినాభావసంబంధమే శృంగారరస మనబడుచున్నది. ఈశ్వం గారరసమునందలి ప్రధానభావమును ప్రేమ యనుచున్నాము. కరుణాకరుఁ డగు శాశ్వతపురుషుఁ డీ బ్రహ్మాండముక్తాఫలమును ప్రేమసూత్ర గ్రాధితముఁ జేసి తనకంతమునందు వేలవైచి కొనినాఁ డని కవులు వచింతురు. ప్రేమచేతనే ప్రకృతి పర మాత్మునియందు లీన మగుచున్నది. అనగా సృష్టిస్థితి ప్రళయ ములు ప్రేమకృతము లనుట. ఆపరమేశుని జగద్వినుతలీలలు ప్రేమాపూరితములు. ఆతఁ డనంతప్రేమతో సర్వవ్యాపి యగుచుండును. ప్రేమమయఁడై యాపరంజ్యోతిస్వరూపుఁడు ఆ యానమయములయందు ధర్మగ్లాని గలుగఁగ దుష్టశిక్షణ మును శిష్టరక్షణమును జేయును. శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసశా స్త్రకావ్యాదులన్నియు నామహామహాని ప్రేమస్వరూపునిగ గానము చేయుచున్నవి.

ప్రేమసంగ్రహిత మీచరాచరాత్మకవిశ్వము, విశ్వవ్యాప్తి నంది యుంచునసంఖ్యాకనక్షత్రమండలములవలె ననేకయుగ పర్యంతము సంతరాశమున ప్రేలుచు నిరంతరానేకసహస్రయోజన ప్రయాణశీల యగుపృథ్వీయు, పృథ్వీనచ్చటచ్చట మహాన్నతములై భూభారవహనదక్షములై యద్భుతజనకము లగు పర్వతములును, పర్వతపార్శ్వములయందు జనించి ప్రబలవేగమున ప్రియుసముద్రుఁ జేరఁజోవు నదీనదములును, నదీనద పర్వతప్రాంతముల స్వేచ్ఛగఁ బెరుగుచుండు కుసుమఫలభార సమృద్ధుకమృతరుసంతతులును, తరుసంతతుల నాశ్రయించి మంజులమృదుకలకలారానముల శృతిసుఖముగ నీశుమహిమ నుగ్గడించుపక్షీసమూహములును, పక్షీసమూహములతోఁ దామును నాకసమున స్వేచ్ఛగ నెగురలేకపోయినను భూభాగములయందుఁ దమతమయిరవుల సకలసుఖముల నందియుండు పశువులును, పశుపక్షి క్రిమికీటకాదుల సభఁకరించువిజ్ఞానసంపద నీ సృష్టి కధిరాజులై యేలు మానవులును, మానవులకంటె నధికానందస్థితియందు భాసిలుగంధర్వయక్షకిన్నరకింపురుషసిద్ధసాధ్యాదిదేవయోనివిశేషములును ప్రేమపరంపరల కధిష్ఠానములనుటకు సందియములేదు.

వృక్షము లొండొరులసాయమున వాయుదేవునెదుర్కొని స్థిరముగ నున్నవి. తీగ లల్లిబిల్లిగ వృక్షములపై నల్లుకొని తదాశ్రయమున నానందజీవనము ననుభవించుచున్నవి. జం

తువులు గుంపులు గుంపులుగ జీవించును. ఆడులేడి తనమగ నిన్ని శరీరమునందు ముట్టెతో గోకి సుఖము నిచ్చుచు, దత్తే మపాత్రమగును. మగకోయిల తనప్రియురాలికి లేమావికెం జగురులఁ దెచ్చియిచ్చి తద్బహుమానార్హమగును. తేనెటీగ దంపతు లొకకమలపాత్రమునం దేకసమయమున మధువునార గించును. ఇట్టి నిర్మలతిర్యక్ప్రేమను రసాభాసమనుట కాలంకారికులు వెఱులు గావలయును.

ఇక మానవప్రేమ యగణ్యరీతుల ననంతముగఁ బ్రవహించుచుండును. మానవులయందును బశుపక్ష్యాదులయందును నుండుప్రేమను మూడువిధములుగఁ జెప్పవచ్చును. (1) ప్రియాప్రియులప్రేమ (2) వాత్సల్యము. తలిదండ్రులు శిశువులయెడ జూపించునదియు నన్నదమ్ములు నప్పాసెల్లెండ్రున్నేహితులు మొదలగువా రొండొరులయెడఁ జూపించునట్టి ప్రేమయు వాత్సల్య మనవచ్చును. చిన్నవారు పెద్దలయెడను భక్తులు భగవంతునియెడను జూపించుప్రేమను (3) భక్తి'యందురు. మొట్టమొదట ప్రియాప్రియులప్రేమనే శృంగారమునకు మూలమని చెప్పుదురు. రామాయణాదిమహాకావ్యముల కదియే కారణము. సృష్టిరాజాదిమహాపురుషుల విచిత్రచరిత్రల కదియే బీజము. సహగమనముల కదియే మూలము. సంభోగవిప్రలంభాదిభేదము గలిగి, ప్రథమదర్శనము మొదలు మరణించుటతో ముగియుదశమస్మథావస్తలు గలిగి మస్మథుఁ

ఉధిష్ఠాసదేవతగా, రతిస్థాయిభావముగాఁ గలశృంగారరసమున కదియే సాధనము.

ప్రేమలలోనికెల్ల మాతృప్రేమ యత్కృష్టమైనది. పశువులలో సహితము స్వశిశుసంరక్షణార్థము తల్లి చేయని సాహసము లేదు. ఈనిన వనపగ్రాహము పిల్లలను గాపాడ శార్దూలము నవలీలఁగఁ జంపును. కోడి తననిసుగులను జాటున నై చికొని గరుత్మంతునిగూడ తరిమివేయును. పిల్లి తనకూనలకై కుక్కనుగూడఁ జీల్చివేయును. ఇఁక మానవమాతృప్రేమ యమేయము. గర్భవతియైనది మొదలు తత్తత్కాలోచితవ్యాపారముల గర్భమును సంరక్షించుకొనుచు, ప్రసవాపాయము గడచి సురక్షితముగ నున్నశిశువును జూచి తనకష్టములు గట్టెక్కినట్లు భావించుచు, తనబిడ్డకు దీర్ఘాయువు గలుగవలెనని సకలవిధముల నీశ్వరుఁ బ్రార్థించి, కంటిలో వత్తి నిడుకొని సాయశక్తులఁ బోషించి తనబాలునివ్రేలు నలిగినఁ దనచేయి విరిగినట్లును తనముద్దుపట్టకాలికి దెబ్బఁదగిలిన తనకాలు భగ్నమయినట్లును, తనకుమారుని కాపడ సంభవించినఁ దనప్రాణము పోయినట్లును నెంచి తగురీతుల కన్నవారికాళ్లకడుపులఁ బట్టుకొని తగునౌషధముల సేకరించి తనబంగారమును బాగుచేసికొని, తనవజ్రాలమూట నల్లారుముద్దుగ నాడించుకొనుచు, తన రత్నాలహారమును మాటిమాటికి ముద్దిడుకొనుచు, తనమొహిరీలసంచి నితరులు చూచిరని దృషిదోషపరిహారమునకై దిగ

దుడుపులఁ జేయుచు, తనసర్వస్వము నాతనికి ధారవోయుచు, ఆతని మృదుమధురభాషణముల కానందించుచు, ఆతఁడు జ్ఞానవంతుడై ఘనఁడైన పరమానందమందియు సమాయకుఁడని వచించుచు, చెడ్డవాఁడైనను నాతఁడే పెన్నిధి యని భావించుతల్లిప్రేమ సభివర్ణింప నెవ్వరితరము. ఇట్టిప్రేమ ననుభవించినఁ దెలియును గానిచూచుటకు సాధ్యమగునా?

ఇట్టితల్లిని గోల్పోయిన శిశువుదురదృష్ట మేమని చెప్పవలయును. రక్షణము లేనియాబిడ్డ నందఱు నాక్షేపించువారే. అందఱు పొడుచువారే. అందఱును నిందింతురు. వేయిమంది చేరినను తల్లిప్రేమ నుద్ధరింప సమర్థులు గారు. మాతృదేవతా నిరహితమైన శిశువుజీవనము వృథాయని వేఱఁ జెప్పవలయునా. మాతృహీనశిశుజీవనం వృథా యనుట ముమ్మాటికి సార్థకము. ఇప్పుడు సచ్చిదానందమున కిట్టియవస్థ పట్టినది. పురుషోత్తములు బాలునివిద్యాభ్యాసము సభిలషించి సమీపమున నున్న నారాయణవర మనుపట్టణమునకుఁ బయనమయ్యెను. మాతృహీనశిశువును మేనమామలరక్షణమందుఁ గొలదికాల ముండనీ యకపోవుట మంచిదియో చెడ్డదియో నిర్ణయించుట కష్టము. ఎందులకన, పురుషోత్తిముల యుద్దేశము విజ్ఞాననే త్రోస్మీలనము. నారాయణవరముఁ జేరి యచ్చట నొకయింటి నద్దెకు గ్రహించిరి. ఆయిల్లు విశాలమును సౌఖ్యదాయకము నయి యుండెను కాని గృహిణిలేనియిల్లు దివ్వేలేని యమావాస్యరాత్రితో

సమానము. ధనమువలన బంధువులవలన, లభించుసుఖము లన్నియు గృహిణివలన లభించుపౌఖ్యములకు సహస్రాంశము గావు. అయినఁ బురుషోత్తములు వివాహ మాడరాదా. అట్టి యుద్దేశ మాతనికిఁ గలయందుఁగూడ లేదయ్యెను. అంతటి సత్ప్రత్యో నట్లు మహానందముగఁ గొంతకాలము గడపి మరల నింకొకయువతిని జేపట్టుట కాతఁడు సాహసింపఁజాలఁడు. మీఁదుమిక్కిలి తనగారాముపట్టికి సవతితల్లి లభించును. అదిగాక వైరాగ్యముఁజెంది వానస్రస్థాశ్రమము నవలంబింపఁ దగిన యీడున నాతఁడు మరల సంసారమగునుఁ డగుటకు సమ్మతించఁడయ్యె. ఇట్లేకాంతవాసము నవలంబించుట తండ్రి కుమాళ్ల కిరువురకును బాధాకర మయ్యెను.

శ్రీమన్మహాభారతమున దుష్యంతునకు శకుంతల చెప్పి నట్లు,

“ ధర్మార్థకామసాధన కుపకరణంబు

గృహసీతివిద్యకు గృహము విమల

చారిత్రశిక్ష కాచార్యకం బన్వయ

స్థితికిమూలంబు సద్గతికి నూత

గౌరవంబున కేకకారణం బున్నత

స్థిరగుణమణులు కాకరము హృదయ

సంతోషమునకు సంజనకంబు భార్యయ

చూవె భర్తకు నొండ్లు గావు ప్రియము

లెట్టిఘట్టములను నెట్టియాపదలను
 నెట్టితీటములను ముట్టఁబడిన
 వంతలెల్లఁ బాయు నింతులఁ బ్రజలను
 నొనరఁ జూడఁగనినజనుల కెందు. ”

దుష్యంతునివలెనే, అట్టిగృహిణిని గోల్పోయిన పురు
 షోత్తములయవస్థ దుస్సహ మైనది. మఱింతదుర్భరముగ ఉత్తర
 కాండమునందలి సీతావియక్తరామునికీవలె, బురుషోత్తము
 లకుఁ సతీపునః ప్రాప్త్యాశయు లేదు.

పురుషోత్తము లాగృహమునఁ దనకుమారునితో నివ
 సించుచు మొట్టమొదటఁ గొంతకాలము పూటకూలింట భుజిం
 పవలసివచ్చుటచేత నిరంతరము బాలునిక్షేమ మరయుట
 సాధ్యము గాలేదు. తనపౌలములనుగూర్చి విచారించుట
 కాయన తఱచుగ శాంతిపురమునకును తదితర గ్రామములకును
 వెళ్లవలసియుండెను. సచ్చిదానందము నోరెఱుగనిబాలుఁడు.
 ఆతనిఁ బోషించుటకు మగదిక్కు లేదు. సరిగదా, అడుది
 క్కంతకంటె లేదయ్యెను. పూటకూలమ్మ పుణ్య మెఱుగునా ?
 గుణవతి జీవించియున్నంతకాలము పురుషోత్తమున కీ ప్రాపంచిక
 విషయములు శిశుపోషణాదికము నెంతమాత్రము తెలియ
 వయ్యెను. ఇప్పు డాతని నిందించిన నేమి ప్రయోజనము.
 బాలునివస్త్రములు తఱచు మలినము లగుచుండెను ఆతని
 శరీరము జడ్డుగారుచుండెను. ఆతనికిఁ దలహో పేలుపడెను.

శరీరమునఁ గురుపులుగూడ సంభవించెను. భగవంతుఁ డాతని కిన్నికష్టములు దెచ్చిపెట్టుటయు నాతనిపురోభివృద్ధికే గావలయును. ఎవరు నిర్ణయింపఁగలరు. కష్టానుభవమువలన మానవులకు సుఖములస్వాదుత గోచరించును. ఇట్టవేదాంత మాబాలుఁ డెఱుగకపోయినను భోజనాసౌకర్యమునకు జంకక కష్టానుభవమున కోర్చి, తండ్రి కేమియు నడ్డునెప్పక, ఈపరిస్థితులు భరింపఁజాల నని మకురునేయక శాంతమూర్తియై, “అవశ్య మనుభోక్తవ్యం న్యాయం కర్మముపార్జితం” అన్నట్లు కాలము గడపుచుండెను. మాసినతలయుఁ జిక్కినశరీరమును ఆతఁడు తల్లిలేనిబిడ్డఁ డని చెప్పకచెప్పుచుండును. అయినను దిక్కులేనివారికి దైవమే దిక్కు. మాతృహీన శిశువును జూచినచో నెవరు కంటతడి పెట్టరు. ఎవరిహృదయము కరుగదు. లోపలి కక్కళించుకొని పోవునాతనికడుపు తల్లియే చూచిన నామెకడుపు తఱుగుకొనిపోదా? దీనుఁ డగునాతనియాకారముఁ జూచిన నామె ప్రాణములు నిలుచునా? ఆతనిదుఃస్థితి నెఱిగిన నామెహృదయము బ్రద్దలు గాదా?

ఒక్కొక్కరోజు సచ్చిదానందము బడితొందరచేఁ గడుపు నిండ భుజింపక బడి కేగును. ఒక్కొక్కరోజు బాత్తుగా భుజింపకయే బడికేగును. రాత్రివేళ భోజనమునకు ప్రోద్బుదోవును. అందువలన నాతఁ డేయఱుగుమీదనో తిండిలేకుండ నిద్రపోవును. పురుషోత్తము లూరనున్నపుఁ డాతనిని బలవంతమున విస్తరికడకుఁ దెచ్చును. నిద్రమత్తున నాతఁడు భుజింపఁజా

లడు. తండ్రి యూరలేనప్పు డాతని నెవ్వరును శ్రద్ధతోఁ బిలువరైరి. ఒక్కకబళ మాదాయైన సంతసించుపూటకూలి యామె కాతని విషయమయి యంతశ్రద్ధ వహింపవలసిన యావశ్యకత యేమి? నెల కాపెకు వలసినంతపైకము ముట్టినఁ జాలును. ఇతరు లెవ్వరైన తులువలు గొట్టినప్పు డాతఁడు లోలోన నేడ్చి యూరకుండును. చెప్పికొనుట కెవ్వరును లేరు. ఇతరులతోఁ జెప్పకొనుట యాతనిస్వభావమును గాదు. పూట కూలింట మధ్యాహ్నము విస్తళ్లలో పరిహరింపఁబడిన వస్తువులను సేకరించి రాత్రి వానిని మరలవడ్డించుటను సూక్ష్మబుద్ధి గల సచ్చిదానందము గ్రహించి దుర్భరమైన యాసంగతిని పురుషోత్తములతోఁ జెప్పెను. పురుషోత్తములు తనకుమారునితో మఱియొకపూటకూలింట భోజనము నేర్పాటుచేసికొనిరి. అచ్చటను దృష్టి గలుగదయ్యెను. వంటఁజేయుస్త్రీ లభించు లోపల వారిన్నికష్టము లనుభవింపవలసినవారైరి. అవై భవముగూడ ముందుచూచెదము గాక.

బాలురు దుఃఖములను దక్షిణమే విస్మరింతు రని వివేకి గనుక పరమేశ్వరుఁడు శాసించినాఁడు. ఆశాసనము ననుసరించి బాలబాలికలజీవనము సుఖతర మగుచున్నది. సచ్చిదానంద మునకు సంభవించిన యీకష్టపరంపరల కాతఁడు వానిని విస్మరింపనిచో నెప్పుడో గుండెపగిలి యుండును. “ఆడుదానిచేతి యర్థము మగవానిచేతివిడ్డ” యను సామెత ననుసరించి పురుషోత్తమునిచేతిబాలుఁ డీరీతిగ వృద్ధిబొందుచుండెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

—:0:—

పాపరాజు.

ఇక విద్యాభ్యాసవిషయము. పాపరాజుగారిబడిలో సచ్చిదానందము మూడవతరగతిలోఁ బ్రవేశించెను. ఆబడిని గూర్చి కొంచెము చెప్పవలసియున్నది. నారాయణవరములోఁ జెలువుకడ రెండుచింతచెట్లు కలవు. ఆచింతచెట్లనీడ నొకపూరి ల్లుండెను. అదియే పాపరాజుగారిబడి. పాపరాజు బాలురఁ బీడించుట యనుపాపమునకు నిశ్చయముగ రాజు. అతిదీర్ఘము నత్యంతస్థూలము నగుశరీరమును కాటుక నపహసించుశరీరకాంతియు, పెరుగుచున్న పాపపుంజమో యన నిత్యవివర్ధమాన మగుచాకిబానవంటిపొట్టయు, పంచాశద్వర్ష దేశీయ మాతని వయస్సుని సూచించుపలితపాండురశరీరమును, కొంచె మడఁగియు వెడఁద యగునాసికయు, విశాలఘాలమును, దీర్ఘకఠిన బాహులును, యమదండసదృశ మగునల్లనిచేతికఱ్ఱయు, నీర్ధావి దోవితియు, జరియు త్రరియమును, బలువగుపాదరక్షలును పాపరాజు యమరాజసహోదరుఁ డని సూచించుచుండును. ఆతని కిట్టుచెప్పులమ్రోత వినగనే బాలురకు కంపము జనించును ; ఆతనిరూపవీక్షణమున వారిగుండె లవిసిపోవును ; ఆతని గర్జనము వారిని నిర్ఘాంతపోవునట్లు చేయును, ఆతని

యమదండపాతము వారి ప్రాణములఁ దీయునని వేటుగఁ జెప్ప వలయునా ?

ప్రాతఃకాలమునఁ బాపరాజు బడికివచ్చి యందఱు వచ్చిరా లేదా యని హాజరుపట్టి వేయును. ఆతనియమదండ మునకు వెఱచి బాలురు నిస్సంశయముగ వేళకు బడికి వత్తురు. వారు రానిరో జుపాధ్యాయునితోఁ జెప్పుటకు వారితండ్రిలను బంపుదురు. ఆతఁడు బడిలోనికి రాఁగ, నారో జెవ్వరికిఁ జావు మూడినదో యని బాలురు ప్రాణములు బిగబట్టుకొని యెదురు చూచుచుందురు. “ఓరిమొద్దుసుబ్బాయ్ నిన్న బడి కేల రాలేదురా? చంద్రిగా, గాడిదె, నీకు నిన్న యెక్కములు రాలేదుగదా! దున్న పోతురాముఁడా నిన్న నన్నముదినక మీయమ్మను తంటాలు పెట్టితి వటరా!” అని యిట్లు కొండఱఁ బేర్కొని యాతఁ డొక్కక్కరిని జుట్టుబట్టుకొని విడ లించి, తల గోడకుఁ గొట్టియు, దనకర్కశహస్తములతోఁ జిదిమినపల్లారు వారిబుగ్గల మెదపియు, తనఖరసఖరంబుల వారికర్ణములు రక్తమోడునట్లు మెలఁచియు, తనబెత్తముతో వారిదేహముల వాయఁగొట్టియు నిట్లనేకవిధముల హింసిం చును. ఈవ్యథ కోర్వలేనిబాలుర రోదనధ్వని బడిగుడిసెకప్పు లోని రంధ్రములనుండి వెడలి మిన్ను ముట్టును. అంతట నాతఁడు, “ఏడ్చిసవానితల నీకట్టతో బ్రద్దలుగొట్టెద” నని అంకె వేసినమాత్రమున నొక్కక్షణములో బడియంతయు

నిశ్శబ్ద మగును. ఉపాధ్యాయుఁ డప్పుడు బడిపెద్దను బిల్చి,
 “ఓరి వెంకటేశుగా, ఆ చిన్న కుంకల కోసమాలును, మధ్య
 తరగతివెధవల కెక్కములును దిద్దబెట్టి మీరు చూచివ్రాత
 వ్రాయుచుండుఁడు. నేను త్వరలో వచ్చెదను. అల్లరిచేసిన
 వాండ్లపేళ్లు నాతోఁ జెప్పుము. తాటదీసి దణ్ణమున కారవే
 యుదును. డొక్కఁజించి డోలు కట్టెదను” అనుచు నూరిలో
 వ్యాపారులకు లెక్కలు వ్రాసిపెట్టుట కేగును.

ఆతఁడు మరల వచ్చునప్పటికి భోజనసమయమగును.
 అల్లరిచేసినవారికి రెం డంటించి, అల్లరి చేయనివాండ్లతో,
 “మీకోసము మళ్లీ వచ్చెదనా ! వెధవ లెప్పుడో! యేదో
 యొకతప్పుఁ జేయుచునే యుందురు.” అనుచు వారినిగూడ
 శిక్షించి భోజనమునకు వదలును. మరల మధ్యాహ్నము
 బడిలోఁ గొంచెముసే పాతఁడు లెక్కల బోధించును. ఈబడిలోఁ
 గేవలసాత్వికస్వరూపుఁ డగుసచ్చిదానంద మెట్లో కాలము
 గడపుచుండెను. పాపరా జాతనియం దేటికో విశేషదయఁ
 జూపుచుండెను.

మఱియొక విషయము. పాపరాజుగారికి బండెడు
 చెవుడు “పంతులుగారూ” లెక్కలు చెప్పరా యని
 బాలు రడుగ, “ఎవరిని లేచి పొమ్మందురురా” అని వారి
 చెంపలు వాయించును. ‘అయ్యా మీకొక కెవరో వచ్చినా’

రనగ, ‘మితాయి కావలెనా నీమొగానికి’ అని మీది కురు కును. అతనితో మాటలాడిన నొకకష్టము. మాటలాడకపోయి నను గట్టమే. బాలు రందఱును స్వేచ్ఛగ మాటలాడి కావలసిన పాఠములు చెప్పించుకొనవలెనని యాతనియాశయము. పైతర గతికొంటెపిల్లలు కొందఱు తమాషచేయుచుండిరి. అతివినయ ముతో దరిజేరి, “బాబూ మాపాలిటికి యమధర్మరాజువురా నాయనా” అనగా “బారువులు మణుగులు లెక్క కావలె నటరా, వేసికో” అనును. ఈసంగతి విని యితరబాలురు లోలోన నవ్వికొని యూరకుందురు. ఎవఁడైన నాతనితో మిక్కిలిబిగ్గఱగా మాటలాడిన, “నాకుఁ జెవు డని యాళ్లే పించు చున్నావా” అని కోపగించును. సచ్చిదానందమునకు సామాన్యముగ లెక్కలు తప్పవు. ఒకనాఁడు పాపరాజు బాలు రొక్కొక్కరివద్దకు వచ్చి, “నీలెక్క తప్పినదా సరిగా వచ్చి నదా” అని యడిగి తప్పినవారిని దండించు చుండెను. “నేను సరిగాఁ జేసినానండి” అని మన నేదరికుఱ్ఱవాఁడు నెమ్మదిగ ననెను. అది “తప్పు” అని చెప్పినట్లు వినిపించి పాపరా జాతని దండించెను. ఈవిషయమునుగూర్చి సత్యాసత్యము లెఱిగినతరువాత పాపరాజు పశ్చాత్తాపముఁ జెంది సచ్చిదా నందమునందు మఱింతదయగలవాఁ డయ్యెను.

ఇంతదూర మాతని నిందించి యాయుపాధ్యాయుని కష్ట సుఖములను విచారింపవలదా. పాపరాజుగారిది పెద్దకుటుం

బము. నలుగురు కొడుకులు నలుగురు కూతులు కలరు. ఇప్పటిభార్య నాలుగవసంబంధము అంతకుముందున్న భార్యల బిడ్డలకును నీచిన్ని భార్యకును వచ్చుతగవుల నాతఁడు తీర్ప వలెను. ఆకై కమ్మ అతికోపిషి. ఆమెను దృష్టిపఱుపవలెను. పిల్లలకు వడుగులు పెండ్లిండ్లు అచ్చట్లు ముచ్చట్లు తీర్పవలెను. అవియెట్లున్న సు ముందు భోజనమునకువలసినంత సంపాదింప వలెను. తనకా వయస్సులో ప్రాద్దుతిరిగినది బాలు రిచ్చుజీత ములా యేమూలకును జాలవయ్యెను. ప్రభుత్వమువా రిచ్చు సాలీనా అనగావార్షికాదాయము బహుస్వల్పము. భగవంతుఁడు తెచ్చిపెట్టినచేపు డొకటి. నలుబదిమందిబాలురతోఁ బ్రాద్దుగూకులు వేగవలెను. వ్యాపారస్థులకు లెక్కలు వ్రాసి కొంత గణింపవలెను. ఇంటిలో తగవులు, బడిలో తగవులు, ఊరితగవులును బరిష్కారమున కాతనివద్దకే వచ్చును. ఇట్టిపరిస్థితులలో నాయనను మిక్కిలిగ నిందించుట యుచితముగాదు.

మానవునకు సహజముగ నున్న విజ్ఞాననేత్రము మూత పడియుండ దానిని తెఱచి సర్వవిషయముల నవలీలగ నవగాహన మగునట్లుచేయునది విద్య. అట్టివిద్య నభ్యసించువారమాయికులు, మృదుహృదయులు నిష్కల్మషులు నగుబాలురు. వారిహృదయనిర్మలజలములందు, వారిమన స్సనుమృదువగుమైనమందు, వారిగర్భస్థపిండసదృశభావమునం దెట్టిచిహ్నములు నాటఁబడునో యవిశాశ్వతముగ నంటిపోవును. ఆభావ

ములతో నాబాలు రాజాతియొక్క యభివృద్ధికో నాశనమునకో కారణమగుదురు. జీవితమునం దట్టిపరమోత్కృష్టనిషయమునకు ప్రజ లెంత శ్రమపడినను ప్రభువు లెంతవ్యయము చేసినను జాలదు. గురువుకాదగినవాఁడు సకలసద్గుణసంపత్తి కలవాఁడుగ నుండవలయును. స్వార్థత్యాగి, పరమోత్కృష్టాశయపూరితుఁడు, సాత్వికస్వభావుఁడు. సర్వశాస్త్రసంపన్నుఁడు శిశు హృదయవేత్త యుపాధ్యాయుఁడుగ నుండ నర్హుఁడని పెద్దలు చెప్పుదురు. ఆతఁ డెక్కడనున్నను వానికొఱకు నెదకి ప్రజలును ప్రభువులును విద్యాదానమునకై వానిని బ్రార్థించి, వలసినంతధన మొసంగి, నియోగించిన నాతఁడు బాలురకుఁ జెలియై మేనమఱుందయై సచివుఁడై, మహాఫలసంధాయకుఁడై, మోక్షప్రదుఁడు కాగలఁ డనుట కించుకయు సందేహములేదు.

దనరాపండుగ వచ్చినది. పాపరాజుగా రిరువదిరోజులు ముందుగ దనరాపద్యములను బాలురకు నేర్పఁ బ్రారంభించిరి. నారాయణనరమునందు వీధులన్నియు నలంకారభూయిష్టము లైనవి. ఇండ్లగోడలు నవసుధాధౌతము లైనవి. కొన్నియిండ్ల యందు గోడల కెఱ్ఱమన్ను సున్నముపట్టెలు లభించినవి. ఇండ్ల ముంగిటచిత్రవిచిత్రము లగు మ్రుగ్గులు వేసినారు. ద్వారములు పసపుకుంకుమలతో మునిగి తేలుచున్నవి. ఇండ్లలో ననేకవిధముల నూతనశోభలు బయలుదేసినవి. క్రొత్తయల్లుండ్రుత్తవా రిండ్లకు విచ్చేసినారు. నూతనవధువులు నునుసిగ్గుదొంతరలు

మోములఁ దొలఁకాడ క్రింగంటిచూపులఁ దమప్రియులఁ జాటుచాటులనుండి యుపలక్షించుచున్నారు. ఏయింటఁజూచినను పిండివంటల కమ్మనివాసనలు ఘ్రాణేంద్రియమున కింపుగొలుపుచున్నవి. ఏవాడలఁ జూచినను పచ్చనితోరణములు భాసిల్లుచున్నవి. కుంకుడుకాయలు ప్రియమైనవి. కూరలకును తదితరపదార్థములకును ధర హెచ్చినది. బంగారువస్తువులకు మెఱుఁగుబెట్టినారు. పసుపుపారాణులు స్త్రీలు కాళ్లకుఁబూసినారు. నూతనవస్త్రములుదాల్చి ప్రజలు రంగరంగవైభవముతో నానందింపమొదలిడిరి.

భక్తిపరు లగుధనికులు కొందఱు కలశముల స్థాపించి దేవీపూజఁ గావించుచు బ్రాహ్మణసమారాధనము లొనర్చుచున్నారు. భజనలు హరికథలు మిక్కుటమైనవి. పచ్చికబీళ్లలో నిండుగ మేసి గోమహిషాదిపశువు లానందముతోఁ బరుగువారుచున్నవి. పరుగెత్తుటయందు సమర్థులు పార్శ్వట రోజునకు సిద్ధపడుచున్నారు. వస్త్రాదులు కుస్తీల నేర్పాటుచేసిరి. నేవకులు దసరామామూళ్ల కింటింటికిఁ దిరుగుచున్నారు. పచ్చనిపైరులు రైతుల కానందదాయకములై భావిఫలమును సూచించుచున్నవి.

పాపరాజుగారి బడిపిల్ల లందఱికిని కొత్తదుస్తులు లభించినవి. అందమైనలాగులు చొక్కాలు, తగరముతోఁ దళతళ

లాడుకొత్తకిట్టుచెప్పలు, నెత్తిని బంగారుజల్తారుపాగాలు చేతులలో పట్టురుమాళ్లు కోతులు చిలుకలు, విల్లునంబులు ధ్వజములు ధరించి జయా విజయీభవ దిగ్విజయీభవ అని బయలుదేరిరి. బాలురప్పుడు, “ సాహసవిక్రమార్క సంగ్రామధనం జయ దానరాధేయ ” అని దాతలను బాగడుచుఁ దమగురుల కొఱకును దమకొఱకును భట్టుమూర్తులకై వారపుఁబనిని కొంచెముసేపు స్వీకరించిరి. సచ్చిదానందము చక్కనిదుస్తులధరించి, సంపన్న బాలుఁ డగుటవలన సందఱకంటె మిన్నగనుండెను. అందఱితోఁబాటు నాతఁడును గురువుగారి యాధిపత్యమున నింటింటికేగి,

అయ్యవారికిఁ జాలు విదునరహాలు

పిల్లవాండ్రకుఁ జాలు పప్పుబెల్లాలు.

అనిపాడుచు, లోభులయింటికడ,

“ ఇప్పు డేటికివచ్చె యీమహర్షవమి

అప్పుడే తెలిసుండి యామూలయింట్లో

సక్కవలె నొకచోట నక్కుండనైతి

కుక్కవలె నొకచోటఁ గూర్చుండనైతి ”

అని పాడుచు నానందముగ కాలము గడపెను. తెలిపితేటలు గలవాఁడుగావున మిక్కిలిత్వరలోనే యాతఁడు పాపరాజుగారి బడిలోఁ జదువు పూర్తిగావించెను.

(వర్ణనము లతిశయిల్లి తనకు భంగము దెచ్చుచున్న వని కథకుఁ గోపమువచ్చునేమో. ఇందనందర్భప్రసంగ మేమియు లేదని మాకుఁ దెలియును, గావున కథాకోపమునకు వెలువము. ఆకులు పూవులు పండ్లు కొమ్మలు లేనిమొండి మ్రాకువలె, వివిధతరుసరోవరాదిశోభితముగాని యుద్యానము బోలె, భూషణాల క్తకకుంకుమరుచిరగానియువతివలె, రాజ్య ధనపరివారములులేనిరాజుభాతి, సమయోచితశిల్పసంవిధానము లేని నాట్యరంగమువడువున, శిశుపశుశోభితముగాక నిత్యకళ్యాణమును బచ్చనితోరణమును లేనిగృహము విధమున, సంద ర్భోచితవర్ణనములతో నిండియుండనికథానిర్మాణము రసజ్ఞుల కింపు నింపదు.)

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

—: 0 :—

లోలమ్మ.

పూటకూలింటిబదవలు పడలేక యతిశీఘ్రకాలములో నొకవంటకత్తెను బురుషోత్తము లేర్పాటుగావించిరి. ఆమెపేరు లోలమ్మ. సుమా రేబదిసంవత్సరములయీడుగలది. పదునైదుసంవత్సరముల యీడుగలకుమారుఁ డొకఁ డామెకుఁ గలఁడు. అతఁడు కొఱవసగొయ్యయై విచ్చలవిడిగ దిరుగుచు న్నందున విద్య చెప్పింపవలె నను నుద్దేశముతో దరిద్రురాలు గావున వంటఁజేసి మనుగడ నిర్వహించుకొనఁదలఁచెను. కుమారునిపేరు రామసుబ్బయ్య. సచ్చిదానందమునకు సుఖములభించుట కాయిరువురకును భోజనము పెట్టునట్లును నామె పురుషోత్తములయింట వంట గావించునట్లును నేర్పాటు గావింపఁబడెను.

ఈయమవలననై నను బాలునకు సుఖము గలుగదయ్యెను. పురుషోత్తము లప్పుడప్పు డూర నుండక గ్రామాంతరములక వెళ్లుట మామూలు. ముఖ్యముగా నాసమయములలో లోలమ్మ ప్రభుత్వము దుర్భరముగ నుండెను. స్నానాదిసౌకర్యములు చక్కగ నమరక నాతనిశరీరముపై చిడుముపొక్కుల

లేచెను. ఆమె యానందర్థమునఁ దగుచికిత్సచేయకపోగ నస
హ్యపడుదు సణగుచుండును. దైవనశమునఁ గొలదిరోజులలో
నాపెకొమరునికిఁగూడ నట్టిపొక్కులే లేచెను. ఇంక నామె
తాపత్రయము చెప్ప నలవిగాదు. ఎన్నియోమందుల నుప
యోగించినది. ఎన్నియో స్నానములు చేయించినది. ఇరు
గింటియిల్లాలును పొరుగింటియాబిడయు నొకనాఁడు లోల
మ్మతోఁ గుశలప్రసంగముఁ జేయుటకు విచ్చేసిరి. అప్పుడు
వారందఱు కీవిధముగ సంభాషణము జరిగెను.

లోలమ్మ—“అమ్మా మానుబ్బని నానెత్తినవైచి నన్ని
క్కట్లపాలుచేసి మాయాయన పోయినాఁడు. చచ్చువాఁడు
మాకింత బ్రతుకుఁడెరువుఁ జూపింపలేదు సరిగదా, అప్పులు
మెడకుఁజుట్టి యాస్తిగుటుకుమనిపించునట్లు చేసినాఁడు. అందుల
కాతనిజీవానికిఁబడి, అలోలక్కణా యని యీపురుషోత్తముల
యింటిముందఱు పడిగాపులుపడి యుండవలసినవచ్చినది. ఆపురు
షోత్తములు పిసినిగొట్టు. మాకుఁ గడుపునిండ కూడైనఁ
బెట్టడు. తెచ్చినది రవంత యాసచ్చిదానందముమొగాన పెట్టి
మేముపస్తులు పడియుందుము. ఆపిల్లవాఁడు మంచివాఁడని
మీరందురు గాని యాతఁడు వట్టినాలిముచ్చు. విషపుగింజ.
మొన్న వానితోఁగూడ మావాఁడు వెళ్లుచుండ నెవ్వరో
వచ్చి మావానిని గొట్టి రఁట. ఆదుర్మార్గుడే పురికొల్పి
మావానిని వారిచేతఁ గొట్టించియుండును. మావాఁ డెవ్వరి

జోలి సొంటి పోవువాడు కాడు. ” అనుచుండ మాట కడ్డమునచ్చి యిరుగింటి యావిడ, “మీపిల్లవాడు పాపము వెన్నపూసఁ బెట్టిన మింగలేడు. వేలు పెట్టిన కొఱుక లేడు. ఏమిబూటకము లమ్మా ! నాముందఱనా మీపిల్ల వానిసంగతి చెప్పుట. అమిడిమేలపుదుంప మొన్న మాకు ట్టవానిని క్రిందపడివేసి దొర్లించినాడు. పాపము, నోరు వాయి యెఱుగని సచ్చిదానంద మేమిచేయగలడు. ఎనిమిదేండ్ల కుఱ్ఱవాడు పదిహేనేండ్లవానిని గొట్టించునా ! ” అనెను. అందుకు సమాధానముగ లోలమ్మ, “అవునమ్మా ! మా దీయారా, పల్లెయూ మీరందఱు నొకటియైన, నొంట రిదానిని నే నేమిచేయగలను. ఆసచ్చినవాని జీవాని కేడ్పుచు నెట్లో కాలము గడువవలయును. పదిరోజుల క్రిందట నెక్కడనో చిడుము సంపాదించి యీసచ్చిదానందము మాపిల్లవాని కంటించినాడు. నాకు మాపిల్లవానికేగూడ నిద్రాహారములు లేవు. ” అని చెప్పుచుండ విసుగుపుట్టి యాయెఱుగుపొలుగు స్త్రీలు లేచి పోయిరి.

ఆరోజునుండి తనకొడుకున కొకయింటిలోను సచ్చిదానందమునకు మఱియొకగదిలోను లోలమ్మ యన్నముఁ బెట్టుచుండెను. సచ్చిదానందము మా రాడియెఱుంగడు. ఏదో నెపము పెట్టి వారిరువురును బాలునిఁ గొట్టుదురు. లేనిపోని నేరము తెన్నియో కల్పించి పురుషోత్తమునితోఁ జెప్పుదురు.

కాని పురుషోత్తములు తనబాలుని స్వభావమెఱిగినవాఁడు గావున నానేరము లాలకించియు వినన ట్లూరకుండును. ఆతఁడు బాలుని దండింపలేదని లోలమ్మ మఱియు మండిపడును. తన కుమారుఁడు చక్కఁగఁ జదువుకొనుట లేదని యంతకంటె పిచారపడును.

ఒకసారి పురుషోత్తములు పదునైదురోజు లూరితొ లేరు. వారు రేపింటికి వత్తురనగ లోలమ్మ సచ్చిదానందము నకుఁ దలయంటి నీళ్లుపోయ సంగల్పించెను. “రా నాయనా నీకు నీళ్లుపోయలేదని మీనాయనగా రెంతతిట్టుదురో? ఎట్లైన నాకుఁ దప్పదు గదా” అని సణగుకొనుచు నామె యాతని తల యంటి, మసలుచున్న నీళ్లొక్కచెంబెడు నెత్తిన కుమ్మరించెను. “అయ్యో నీళ్లు మండుచున్నవి” అని యాతఁడేడ్చెను. “ఇంతమాత్రమునకేనా? యేడ్చుట” అని చన్నీళ్లు తెచ్చి యాతనినెత్తిపె దిమ్మరించెను. “అయ్యో వట్టి చన్నీళ్లివి” అని యాతఁడనెను. ‘ఇట్లు తంటాలుపెట్టిన నేను మీయింట నుండఁజాలను.’ అని యామె గర్జించెను. బాలున కారోజు కంటినిండ నురుగుపడి కండ్లెట్ట బాటెను. తెనాలిరామలింగని పిల్లికి పాలయం దిష్టముతప్పినట్లు సచ్చిదానందమున కారోజునుండి తలంటియం దిష్టము లేకుండెను. పురుషోత్తములు రాగానే యామె తనను వారిబాలుఁడు వేపుకొని

తినుచున్నాఁ డని మొఱపెట్టెను. లోలమ్మ కిది సహజము. మూకీభావముతో నుండుట పురుషోత్తములకు సహజము.

సంక్రాంతి పండుగ వచ్చెను. పురుషోత్తములయింటిలో నారోజు ముక్కుచునో మూలుచునో లోలమ్మ పిండివంటలతో భోజనము సిద్ధముఁజేసెను. పురుషోత్తములు పండ్లు తెమ్మనగా బాలు రిరువురును బజారున కేగిరి. వారు తిరిగి వచ్చునప్పు డొక-చోట పెద్దగుంపును జూచిరి. నూత్న విషయములను గాంచుటయందు బాలుర కాసక్తి యుండును. అందు ముఖ్యముగ సచ్చిదానందము శరీరమును మఱచిపోవును. తానింటికిఁ ద్వరిగఁ బోవలయుననుమాట యటించి, రామ సుబ్బయ్య నొప్పించి యాతనిని దీసికొని యాబాలుఁడు గుంపు కడ కేగెను. వారచ్చటికిఁ జేరునరి కాగుంపుమధ్యను వారి కొక మనుజుఁడు గోచర మయ్యెను. చుట్టు నున్న తుంటరిబాలుర నాతఁడు తిట్టుచుండెను. నల్లని దేహకాంతియు, ఒడ్డుపొడుగు గలశరీరము ఒక్కపల్లాడిన నోరును, నరసియు నరవని వెండ్రుకలును గలయాతఁడు రామయ్య యనియు, బాలురు గోచి లాగియు, వెండ్రుకలు వీకియు బాధపెట్టగా వారిని గొట్టఁబోయి పడి గాయముఁ జెందెననియు, ఆతనిని తిండిపోతు రామయ్య యని ప్రజ లెగతాళిచేయుచుండు రనియు వారి కితరులవలనఁ దెలిసెను. ఆతఁడు వారిని 'దిట్టుటలో నంతవఱకాతని కెక్కడను భోజనము దొలుకలే దని చెప్పటచే సచ్చిదా

నందము జాలిగొని రామసుబ్బయ్య నంగీకరింపజేసి యాత నిని దమయింటికి భోజనమునకుఁ బిలుచుకొని వచ్చెను. మిగిలిన బాలురందఱును గొంతవఱకు రామసుబ్బయ్యవలనను సచ్చిదా నందమువలనను జీవాట్లుతిని యిడ్ల కేగిరి.

అప్పుడు లోలమ్మ యింట లేదు. ఆమె మంచినీళ్లు తీసి కొని యింటికివచ్చి, రామయ్య యిటిగో నరుగుమీనఁ గూర్చుండుటఁజూచి కోపించి వెడలిపొ మ్మనియెను. ఆతఁడు, “మీబాలురు నన్ను బలవంతముచేసి భోజనమునకుఁ బిలుచు కొనివచ్చిరి. మీబాలురొకటి మీరొకటియూ. రమ్మనుట పొమ్మనుటయు మీవంతేనా? నేను వెళ్లను.” అని స్థిరముగాఁ గూర్చుండెను. లోలమ్మకుమారుఁడు నేరము సచ్చిదా నందముపై మోపెను. ఆకోపము భరింపలేక మడియు మైలయు నెఱుంగక సచ్చిదానందముపైఁబడి కొట్టి లోలమ్మ స్నానముఁ జేయ మరల బావి కేగెను. పురుషోత్తము లెచ్చటినుండియో యింటికిరాఁగనే లోలమ్మ సచ్చిదానందముపై నొకపాఠము నప్ప గించెను. వా రావిషయము లక్ష్యమునేయక, “రామయ్య గారూ! స్నానముచేసి మడిగట్టుకొనుఁడు” అనుచుఁ దామును భోజనమునకు సిద్ధపడిరి.

పురుషోత్తములు, రామయ్య, బాలురు నొక్కపంక్తిని గూర్చుండిరి. ఆరోజు పదార్థములు మిక్కుటముగ నుండెను.

పురుషోత్తములకును లోలమ్మకును రామయ్యగారి సంగతి తెలియును. ఆయనకొఱకు పెద్దవిస్తరి వేసిరి. మొదటిసారి యందఱకును నన్ని పదార్థములు వడ్డింపఁబడెను. రామయ్య మరలనన్నమును గోరెను. లోలమ్మ విసిగి కొనుచు తప్పేలఁ దెచ్చి యాతనివిస్తరియం దన్నమంతయుఁ గ్రుమ్మరించెను. రామయ్యకు సంతోషమయ్యెను. మరల పప్పుకావలయు ననగా నిట్లే లోలమ్మతెచ్చి వడ్డించెను. ఇట్లన్ని పదార్థములు ముగిసిన తరువాత, “లోలమ్మగారూ ఇక లేవుగదా పదార్థములు”, అని లోలమ్మచేత రామయ్య లే వనిపించెను. విస్తరిలోనున్న పదార్థములన్నియు రామయ్య యొక్కసారి కలిపినాఁడు. తాటికాయలంత ముద్దల నాఱింటిని జేసి క్రమక్రమముగ వానిని గబళించినాఁడు. మధ్యమధ్య చొక్కగుండ్రాతితోఁ దన కడుపును సరిజేసికొనుచుండుటయుఁ పదార్థము లన్నియు నయి పోవుటయు ననువిచిత్రదృశ్యములు బాలుర కమందానందమును జేకూర్చెను. లోలమ్మ మాత్రము పునఃపాకముఁ జేసి కొనవలసివచ్చె నని మండిపడు చుండెను. పురుషోత్తములు శాంతముతో రామయ్యకుఁ దాంబూలాదిసత్తారముఁజేసి సాగ నంపిరి. లోలమ్మ యందఱను దిట్టుచు వంటచేసికొని యాకోపముమీద రోజు దినుదానికంటె రెండంతలు భుజించెను.

ఆరోజుమొదలు సచ్చిదానందముదురవస్థ యధికమయ్యెను. పురుషోత్తముల కీసంగతి తెలియకపోలేదు. వారు

సత్సంకల్పులు. శాంతస్వరూపులు. వారామె వెల్లిపోవలె
నని మనస్సునందు నంకల్పించినమఱునాఁడే యామె కేదో కార
ణము సంభవించి వెల్లిపోవలసినదే. అందువలనఁ బ్రత్యేక
ముగ వారామెను వెళ్లమని చెప్పుటనవసరము. ఈశ్వరసం
కల్పశుల్క మగుపురుషోత్తములనేకల్పమెట్లు నెరవేరినదియుఁ
జూచెదము.

పురుషోత్తముల యింటిపొరుగున వివాహమొకటి జరి
గెను. ఆపెండ్లివా రావివాహసమయమునఁ బురుషోత్తముల
యింటినిగూడ వాడుకొనుచుండిరి. లోలమ్మగారి క్రింద మాత్ర
మొకచిన్న భాగ ముండెను. తనయింటఁ దానుండివివాహ
మహోత్సవమును జూచి యానందించుచు బాలురక్షేమమును
జూచుకొనవలసినలోలమ్మ పెండ్లిపెత్తనమంతయుఁ దానే వహిం
చెను. వంటవారికి సామానులనందించుటయో, కూలీలకు
భత్యము లిచ్చుటయో, ఖర్చుతక్కువగుటకు నుపాయముల
సూచించుటయో, సేవకులను సరిగఁ బనులుచేయు మని యద
లించుటయో చేయుచు నామె ఊణముగూడ తీరికలేనిదయ్యెను.
ఇందువలన నామె కేమిలాభము గల్గెనో మనకుఁ దెలియదు.
నష్టము మాత్రము కలదు. సేవకులమొదలు యజమాని
వఱకుఁ గలవారందఱు లోలమ్మయనవసరపుజోక్యమును
మొదట లోలోన నిరసించుచుండిరి.

నాకబలిరోజు వచ్చినది. వినాహ మెట్లుజరిగినను లోలమ్మ ప్రసన్నమే మనకుఁ గావలసినది. ఇంటియాడుబిడ్డ యొకసేవకునిద్వారా మూటెడుబియ్య మవతలికిఁ జేరవేసినదని యింటియజమానునిభార్యతో లోలమ్మ నేరము చెప్పినది. ఇంక నెన్ని యిట్టివిపోయినవో సుమా అనియు సూచించినది. యజమానురాలి కాగ్రహము గలిగి వారితో వీరితో నాడు బిడ్డను నిందించి పలికినది. ఈసంగతిని వినినయాడుబిడ్డ తనపై నన్యాయపునింద మోపినారని తనవది నెపైఁ గోపించినది. ఈకుటుంబకలహము రాజి రగుల్కొని నాగవల్లినిష్ఠూర మను సామెత సార్థకమైనది. పెండ్లియైనతరువాత కొలదిరోజుల కీవిషయమైనవిజానిజములు తెలిసవి. ఆడుబిడ్డ సేవకునికన్నము బెట్టగా వాఁ డన్నమును మూటగట్టుకొని పోవుచుండుట గాంచి లోలమ్మ బియ్యపుమూట యనితలంచి నేరమును జెప్పినట్లు బండుగులందఱకుఁ దెలిసినది. అంతట వారందఱు నొక్క పెట్టున లోలమ్మపైఁబడి తగవులమారి దనియు, తగవులుబెట్టి తమాషచూచున దనియు, దుర్మార్గురా లనియుననేకవిధముల నిందించిరి.

వారి నెదుర్కొనఁజాలక లోలమ్మ యొకమూలఁ గూర్చుండి దుఃఖింప మొదలిడినది. తరువాత నావిషయము పురుషోత్తములతోఁజెప్పి వారితో తగవాడవలసినదని వారిని బ్రోతసహించెను. కాని యాసాత్వికస్వరూపు లేమియు

మాటాడరైరి. మఱియు, “నేనిదివఱకుఁజెప్పలేదా. అననన
రముగ నితరులపనులలోఁ బ్రవేశించినవారికి చిక్కులు వచ్చు
నని. స్వయంకృతాపరాధమునకు నే నేమిచేయుదును”.

అనిరి. ఇక జేయునదేమి? శోకమును గ్రోధమును నిరివిరి
గొన లోలమ్మ పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు, ముందు చచ్చినమగని
దిట్టి, తిరువాత నిరుగుపొరుగువారిని పురుషోత్తములను సచ్చి
దానందమును దిట్టి తననుదాను తిట్టుకొని తననామాను సర్దు
కొని బాలుని వెంటనిడికొని తనబాలునితోఁగూడ లేచి మఱి
యొకయాశ్రయముఁ జూచుకొనఁదలచినను నాయూరివా
రాధరింపనందున స్వగ్రామమున కేగెను. లోలమ్మగారు వెడలి
పోయినతరువాత మఱియొక వంటకత్తై పురుషోత్తములయింటఁ
గుదిరెను. వంటజేయువారలకు సామాన్యముగ నేవోలోపము
లుండును. లోపములు బయటఁ బడినప్పుడు వారియాశ్రయ
ములు మారుచుండును. వంటకత్తెలు గుదురనప్పుడు పూట
కూలింటను కుదిరినప్పుడు స్వగృహమునను భుజింపుచుఁ బురు
షోత్తములును సచ్చిదానందమును కాలము గడపుచుండిరి.

పదవ ప్రకరణము.

స హ వా స ము.

సహవాస మనగాఁ గూడనుండుట. సహవాసము మైత్రికీఁ గారణము. శత్రుత్వమునకును గారణము కావచ్చును. అది సర్వశ్రేయస్సుల కాస్పదము. సందర్భవశమున సర్వాసర్థ దాయకము గావచ్చును. సహవాసమువలన ధనికులు దరిద్రులగుదురు. దరిద్రులు ధనికు లగుటయుఁ దటస్థించును. దానిచే గుణవంతుఁడు గుణహీనుఁ డగును. గుణహీనుఁడు గుణవంతుఁ డగుటయు సంభవించును. సహవాసదోషమున మంధరమాట లాలించి కైకేయి రాము నరణ్యమున కంపెను. రావణసహ వాసమున రాక్షససంఘ మంతయు రామునిచే మడిసిరి. సహ వాసమునుగోరి సీత రామునితో నరణ్యమున నిడుమలఁబడెను. రామునుగ్రీవులు పరస్పరసహవాసమున నశోశ్యకార్యసాఫల్యమునకు హేతువు లైరి. పాండవసహోదరుఁడు కర్ణుఁడు దుష్టచతుష్టయమునం దొకఁడగుటయు, అశ్వేధ్ధామ క్రూరుఁడై సౌప్తికవధ గావించుటయు సహవాసదుష్ఫలితములు. శ్రీకృష్ణునివలన నర్జునుఁడు భగవద్గీత నెఱుఁగుటయు ధర్మరాజు భీష్మునివలన సమస్తధర్మముల నెఱుఁగుటయు సహవాస సత్ఫలములు.

పంచమహాపాతకులలో నై దవవాఁడు మొదటి నలుగురిన్నీ హముఁ జేసినవాఁడు. ఆరునెలలు సహవాసముగావించిన వీరు వారగుదు రనుసామెత కలదు. కేవలము మానవులయందే గాక పశుపక్ష్యాదులయందును స్థిరములయందును సహవాస ఫలితము గాంచెనగును. వృక్షము లొండొంటిరాపిడివలన నగ్నిని బుట్టించుకొని దగ్ధమగుచున్నవి. పక్షులు గుంపులు గుంపులుగా నివసించుటయం దానక్షిగల్గి యుండును. ఇను ముతోఁ గూడినయగ్నికి సమ్మెటపెట్లు దగులుచున్నవి. లోహ ములకుఁ జింతామణిస్పర్శమున స్వర్ణత్వము గలుగును.

ఇట్లయ్యు చరాచరప్రపంచమునందు సహవాసమున మార్పునందకుండ స్థిరముగనుండునవి పెక్కులు గలవు. కుబేరునిసోదరుఁ డైనంతమాత్రమున శివునకు దారిద్ర్యము పోలేదు. కుబేరుఁడు దరిద్రుఁడు కాలేను. ఇట్లే రావణవిభీషణుల స్వభావములు వారిబంధుత్వమున మారవయ్యెను. కౌరవ సభయందున్నను భీష్మద్రోణప్రభృతులసౌజన్యమునకుఁ గళంకము రాలేదు. అగ్నితో జలము నెంతగాచినను నారెంటి శత్రుత్వము కొంచెమైనను తరగదు. సింహములతో నేనుఁగులును, పులులతో లేళ్లును, పిల్లులతో నెలుకలును సహవాసము చేయుట దుర్ఘటము. ఋషిప్రభావముచే నట్టివి సంభవించు నందు రది యసాధారణము.

సహవాసము సహస్రవిధములు. సమానదేశకాలముల
యందు సహవాసమున కనువగుపరిస్థితు లేర్పడుచుండును.
కాలినడకను గాని బండిలోగాని ప్రయాణముచేయునప్పుడును,
ధర్మశాలలయందును తదితరవిశ్రమస్థానములయందును విశ్ర
మించునప్పుడును మానవులకు స్వల్పకాల మొండొరులక్షేమము
లారయుటకును, నొండొరులసహాయముఁ బొందుటకును నవ
కాశము గలుగును. ఇది యొకవిధము. ఇది క్షణికము నస్థిరము.
కాని, “ సతాం సాప్తపదీనం హి స్నేహ ” మనునట్లు క్షణకా
లములోపలనే యొక్కొకసారి యసాధారణదివ్యమైత్రి పొస
గుటయుఁ గలుగుచుండును. ఏకగ్భహమునందు, నేక గ్రామము
నందు, నేక సీమయందు, నేక దేశమునందు, నేక జాతియందు
నుండుటవలన నాయాపరిస్థితుల ననుసరించి యొందురుల కభి
మానమును నాదరమును గలుగుచుండును. ఇత గురుశిష్యులు,
భార్యాభర్తలు, సోదరీసోదరులు, సహాధ్యాయులు, సహోద్యో
గులు గావించుకొను సంబంధబంధవ్యములు వివిధములుగ
నుండును. ఇన్ని విధము లున్నను మిత్రులసహవాసమునే రూఢ
ముగా సహవాస మని సావాస మని లోకు లనుచున్నారు.
ఇందుకు యోగ్యు లగుమచుజు లరుదుగ నుండురు.

ఏవో యాశలకొఱకును, గుతూహలార్థమును, నర్థార్జన
మునకును, గౌరవసంపాదనమునకును మానవునిచుట్టును మూగు
లెక్కకుమిక్కిలియైనవారిలో సవ్యాజ మగుప్రేమయు నక్షర

మగుసుహృద్భావమును గలవా రరుదుగ నుందురు. సున్నేహమున కావశ్యక మగుసుగుణపుంజములు ప్రజలయందుఁ గానక కొండలు మిత్రులులేకుండ సద్గ్రంథములను మిత్రములనుగ భావించి కాలము గడపుదురు. నిజమైన మిత్రు లొఁడొరు లొక్కటే ప్రాణముగ మెలఁగుదురు. సంపదలు సమముగ ననుభవించుదురు. అపదలయం దొఁడొరుల కక్కఱకు వత్తురు. పరస్పర మోక్షదాయకు లగుదురు. అట్టి మిత్రుల యాలింగన సౌఖ్యమునుగూర్చి యొకసంస్కృతకవి యిట్లనుచున్నాఁడు.

కిం చందనై స్సకర్పూరైః కింతుహినైః కించశీతలైః ।

సర్వే తే మిత్రగాత్రస్య కలాం నార్హంతి షోడశీం ॥

ఎన్ని శీతహాపచారములైనను స్నేహితు నాలింగనము జేసికొనుటలో గలుగుచల్లదనములతోఁ బదునాటనవంతైనను రావని దీనిభావము. ఉన్నతాశయముల కంధులగుటచేతను స్వార్థపరత్వముచేతను, నింద్రియచాపల్యముచేతను సామాన్యులు సఖ్యమున కర్హులుకారు. సామాన్యులగుణములు దుష్ఫలితముల కెడమిగున్నను సత్ఫలితములకు సాధనములు గానందున వారితో స్నేహము వ్యర్థముగ కాలహరణమును గలిగించును. ఉదారాశయములు గలిగియు తగుకార్యాచరణము లేకుండుటయు, మితిమీరిన సౌహార్దముచే వినినదంతయు నమ్మి నిర్విమర్శముగ నాచరించుటకుఁ దలపడుటయు,

తాఁబట్టినకుండేటికి మూడే కాళ్లనుచు, యుక్తాయుక్తములను విచారింపక యితరులుచెప్పినది వినక తనకుఁ దోచకయుండుటయు, హితముఁ జెప్పినప్పుడు తన్ను నిందసేయుటగా నాహితమును భావించుటయు, మన స్పృతినిగూఢముగ నుంచికొని కార్యాచరణమునమాత్రము బయలుపడుటయు, అమాయకులై రహస్యముల రక్షింపలేకపోవుటయు, ఒరులకప్తనిష్ఠురముల నాలోచింపలేకపోవుటయు నను నీస్వభావములలో నేయొక్కటి యున్నను వారు సహవాసమునకును సున్నేహమునకును బౌద్ధులు గారు. సూక్ష్మము లగుసుఖదుఃఖములు నిందాస్తుతులు మొన లగువానిచే నాడింపఁబడుటయు నిరంకుశత్వమును కానవచ్చినవారినెల్లఁ గొగిలించుటయు సున్నేహమునకుఁ దగినసుగుణములు కాఁజాలవు.

సహవాసమునకుఁ బ్రేమయు గౌరవము నావశ్యకములు. ఒకస్థితియందుగాని యద్యోగమందుగాని యుండుటచే నొండొరులకు పరస్పరగౌరవము లేకున్నను ప్రేమ యుదయించును. ఘన మగుస్థితియు గౌరవము నున్నవారిని గొందఱిని గౌరవించుచుండియుఁ బ్రేమింపఁ జాలము. గౌరవముచేత సౌహార్దమును ప్రేమచేత స్థిరత్వమును గలుగును గావున నీరెండును సన్నైతి కావశ్యకములు. అందువలన మిత్రులు సౌఖ్యసమయమున సంశోషముతో నుండియు దుఃఖసమయమున నెడబాటులేక స్థిరముగ నుండియు నొండొరుల

కుత్సాహము నిచ్చువారుగ నుండవలయు. దీనికిఁదోడు మిత్రులకు మితరాజకీయసాంఘికవ్యాపారములందు సామరస్యముండవలయును. భేదాభిప్రాయములు గలిగినప్పుడు గాఢమైత్రి నైనవదలుకోవలసినవచ్చును, లేదా భావప్రకటనమునకు భగవంతుడిచ్చినస్వాతంత్ర్యమునైన గోల్పోవలసినవచ్చును, అందువలన సమానపరిస్థితులు గలవారియందు మైత్రి చక్కగ శోభిల్లును. బౌద్ధార్యము సన్నైత్రికి మూలకందము.

ఇంక సచ్చిదానందమునకుఁ దోడ్పాటునబొల్పినేహితులును వారి స్వభావములును వారిన్నేహమువలనఁ గలిగినఫలాఫలములను జర్పింతము. సహవాస మనఁగా నేదియో వివరముగ నెఱిగినతరువాత సహవాసమునుగూర్చిన యంశముల యంతరాధము మనకు గోచరించును. అపుడు సిద్ధాంతమునకును నాచరణమునకును గలసంబంధము స్ఫురించును. పురుషోత్తములకుమారున కిప్పుడు పూర్ణజ్ఞానవికాసమునకును స్వాతంత్ర్యమునకును దగ్గవయస్సు రాకపోయినను సుమారు తొమ్మిదేండ్లయీడు సచ్చియుండుటవలనఁ గేవలాజ్ఞానస్థితియం దాతనికి సంభవించినకష్టములు తొలఁగిపో జూచ్చెను. తనయాకలిని తానెఱుంగకుండుట నోరుతెఱచి అమ్మాయని యన్నమైన నడుగలేకపోవుట యనులోపములు క్రమముగ, తగ్గుచుండెను. అతనిన్నేహితులలో నెక్కువమంది యాతనికంటె బెద్దవయస్సు గలవారు. అయినను మేధావి యగుటవలన నొకవిధముగఁ

గొన్ని సమయములయందు సచ్చిదానందము వారికి నాయకు, డగుచుండెను.

అత్యంత సహిషమున నుండుటవలన మల్లినాథుఁ డను బాలుఁడు మనబాలునకు ముఖ్యస్నేహితుఁడు. చిత్రవిచిత్ర కథానిర్మాణధురీణుఁడు సీతారాముఁ డొకస్నేహితుఁడు. మల్లినాథ సీతారాములు సచ్చిదానందముతో సమాన మగుతరగతి యందుఁగూడఁ జదువుచుండుటచే వారుమువ్వరికిని గాథస్నేహ మేర్పడినది. సాయంకాలము వారుమువ్వరును చేతులుచేతులు పట్టుకొని షికారు వెళ్ళుదురు. అప్పుడు సీతారాముని సద్యః కల్పితకథలను అమాయకుఁ డగు మనకథానాయకుఁడు నిజముగా జరిగినవిషయములని విశ్వసించును. ఇట్లే చంద్రుఁ డను నొక స్నేహితుని వాక్యములనుగూడ నాతఁడు విశ్వసించును. చంద్రుఁ డిట్లు వచించుచుండును. “రాబోవు విజయదశమికి మానాయనగారు నాకువెయ్యిరూపాయల నిచ్చెదరు. మామేన మామగా రిచ్చునది వెయ్యి. మా యమ్మమ్మగా రిచ్చునది వెయ్యి. ఇట్లు మాబంధువులందఱును నిచ్చుడబ్బుతో నేనొక రైలును నిర్మించెదను. దానితో మల్లినాథునికి బండినడపు నుద్యోగ మిచ్చెదను. సచ్చిదానందము బండిలో గార్డుగ నుండుట కేర్పాటుఁ జేసెదను. సీతారాముఁడు బండిలో ప్రయాణికుఁడు. నేను యజమానిని”. ఇట్లు నమ్మించుటయేగాక చంద్రుఁ డప్పుడు క్రొత్తక్రొత్తభాషలలో మాటలాడునట్లు

నటించుచుండ మిత్రులందఱును నిర్ఘాతపోయి చూచుచుందురు.

వీరందఱిలోఁ బెద్దవాఁడును దుష్టుఁడు నొక్కఁడుండెను. అతనిపేరు సుబ్రహ్మణ్యము. అతఁడు నిత్యము కుఱ్ఱవాండ్రు నందఱి నేదోనెపముపెట్టి గిల్లియో గిచ్చియో యేడ్చింపక మానఁడు. వాని దుండగములు బాలురకందఱకు దుస్సహముగ నుండెను. ఒకనాఁడు వారందఱి తోకముసలమ్మ నాశ్రయించి యాతనికిఁ దగుశాస్త్రచేయు తెట్లని యడిగిరి. ఆమె ముందెట్లడిగినది. “నాయనా! మల్లీ! వాఁడేడ్చించునది మీము వ్యవసాయము? ఇతరులనుగూడనా?” అనగా మల్లినాథుఁ డిట్లు జబాబు చెప్పెను. “అవ్వా అతఁడేడ్చించుపిల్లలకు లెక్కలేదు. మేము కొంచెము పెద్దవారముగాన మమ్ము నెక్కనగా బాధింపఁడు. ఆచిన్న పిల్లలఘోషఁ జూచిన మాకుగూడ నేడ్పు వచ్చుచుండును. తగినయుపాయముఁ జెప్పి యాతఁడు మాజోలికి రానట్లుచేసినచో నీకుఁ గావలసినవస్తువులన్నియుఁ దెచ్చి యిచ్చెదము”. అనగా అవ్వ బోసినోటితో చిటునవ్వు నవ్వి కొంచె మాలోచించి తలయూచి, “నాయనా నన్నడుగ నలెనా, ‘బలవంతమైనసర్పము చలిచీమలచేతఁ జిక్కి చావదె సుమతీ’ అన్న పద్య మింకను మీరు చదువలేదా. బాలురందఱిని పిలిచి మీరందఱి తోక్కటియై యతనిని జయింపుఁడు. ముందు కొందఱు చాటుననుండి మఱికొందఱి తీపాట పాడుఁడు,

‘కోడిగుడ్డుగాలె కొత్తంగాలె, మామూరి సుబ్రహ్మణ్యుడు గాలె’. ఆపాటనిని యతఁడు మీమిదికి వచ్చును. అప్పుడు నెనుకముందుపట్టుకొని చుట్టుజేరి కాళ్లు నలుగురు చేతులు నలుగురు జుట్టిదరు నీవిధముగా పట్టి కిక్కింపుడు” అనెను. అందుకు సంగోషించి బాలు రామెకు జీడిపప్పు జామకాయలు తెచ్చిపెట్టిరి. అంతనామె, “నాకుఁ పండ్లులే నని మీకుఁ జెలియదా నాయనా ఇవి నాకు వద్దు. మీకిష్టమైనవో భానోజీకొట్లో నన్యపుపొట్లము సుభాన్కొట్లో నల్లముందుపొట్లము తెచ్చిపెట్టుడు. సింగరాచారివద్ద ఆకులు పొగాకు నక్కలు తెచ్చి కొంచెము నాయినువోటిలో నూరిపెట్టుడు. మీకుఁ బుణ్యముండును.” అనగా వా రామెకుఁ గానలసిన వన్నియుఁ దెచ్చి యిచ్చిరి.

సాయంకాల మగుసరికి బాలు రందఁ జూకవోటికిఁ జేరి చాలమంది యచ్చటచ్చట దాగియుండిరి. అదృష్టవశమున సుబ్రహ్మణ్యుఁ డచ్చటికివచ్చెను. వారు వాటఁ బాడిరి. అతఁడు వారిపై కుర్రకెను. వారందఱును చుట్టు మూగిరి. ఆయుధములతో సుబ్రహ్మణ్యుడు క్రిందపడెను. బాలురు కసిదీర నాతని పొడిచి పొడిచి వదలిపెట్టిరి. ఇంతలో నెనరో పెద్దమనుష్యుడు వచ్చి యతనిని విడిపించి చీవాట్లుపెట్టి పంపివేసెను. దెబ్బలు తగులుట యట్లుండ నింటివారు నుపాధ్యాయులు మొదలుగ నందఱును సుబ్రహ్మణ్యుని జీకొట్టిరి. అప్పటితో నాతని దుండగ మంతరించెను.

సచ్చిదానందమున్నే హితులలోఁ గృష్ణుఁ డనువాఁడు కలఁడు. ఇతఁడు నిందలకుఁ బ్రగల్భములకుఁ బుట్టినిల్లు. నిత్యము నెవ్వరినో యొకరిని రేపి యాతనితోఁ గలహించి దెబ్బలు తినుచుండును. ఒకనాఁడు పురుషోత్తమపుత్రుఁడు బజారునకు వెళ్లుచుండెను. పదిమందిబాలు రేనో యాడుచుండిరి. అందులోఁ గృష్ణుఁడు కలఁడు. అతఁడు “ఒరే పిరికి సచ్చిదానందాయ నాతో ఒక్కసారి కుస్తీపట్టరా. నీబతుకు కనబడుతుంది”. అని నిందింపఁగా నిక సహింపలేక మన బాలుఁ డాతనితోఁ పట్టుపట్టి యాతనిని క్రిందపడవైచి చిత్తుఁ జేసెను. కృష్ణుఁడు కన్నులు నులుముకొనుచు లేచి, “ఏది యింకొకమారు రా నీతెలివి తెలుస్తుంది. నన్ను గెలువడము నీతాత తరమా” అని యనుచుండ పిల్లలందఱు నవ్వరి. కృష్ణుఁడు, “వెధవల్లారా, అందఱిని కట్టగట్టి తన్నెద ననగా” వారాతనిని తన్నుటకు సిద్ధమైరి. సచ్చిదానందము వారిని నివారించి యాతనితో నేమి అని యందఱిని దీసికొని బజారున కేగెను. కృష్ణుఁడు, “పిరికిపందలు, పారిపోతున్నారు” అని నవ్వుచు నింటి కేగెను. కృష్ణునియన్న శంకరుఁడుండెను. అతనికిఁ జదువునున్న. కాని కబుర్లు విస్తారము. “నాకీరోజు కమ్మమ్మనిభోజనము. నాగుడ్డలు మెత్ త్ తట్టిపట్టుబట్టలు. నాకు తెల్ లోల్ ల్లాని కాగితములు నల్ లోల్ ల్లానిసిరాయుఁగలవు. మాయూరు చక్కహడున్నది.” అను చుండును.

మనబాలునిమిత్రులలో నుత్తముఁడు వేదాద్రి. సద్గుణ సంపన్నుఁడు. నయసునఁ బెద్దవాఁడు. అతనిదస్తూరి ముత్య ములకోవ. బాలురలో నతఁడు న్యాయాధికారి. న్యాయము తీర్చి దుష్టశిక్షణమును శిష్టరక్షణమును జేయును. బుద్ధియందు సామాన్యుఁడైనను శ్రమచేసి చదివి యతఁడు గణ్యత కెక్కుచుండును. ఇతఁ డెప్పుడును పురుషోత్తములయింటికి వచ్చుచుఁ సచ్చిదానందమున కనేకవిధముల సాయముఁ జేయు చుండును. వీరుగాక ప్రసాద మనునతఁడు కలఁడు. వారి తలిదండ్రులు చిన్నప్పు డశ్రద్ధవహించినందున యాతని దొంగ బుద్ధిపెరిగి ప్రమాదములు తటస్థించెను. ఎందఱు స్నేహతు లతో మెలఁగినను మనబాలునిసత్త్వస్వభావము మారలేదు. అందఱకును సచ్చిదానందము గౌరవసామ్రాజ్య డయ్యెను. బాలు రలో కక్షలేర్పడినప్పుడుగూడ మభయకక్షలు నితని గౌరవించు చుండెను. ఒక్కొక్కప్పుఁ డీతనిని మధ్యనర్తి గావించుకొని వారు తగవులను దీర్చుకొనుచుందురు.

పదునొక ండవ ప్రకరణము.

పద్మపతి.

కొలదికాలముక్రిందట సచ్చిదానందము పాపరాజు గారివద్ద సెలవుగైకొని యున్నతవిద్యాలయమునఁ బ్రవేశించెను. పాపరాజుగారిబడిలోఁ జదువు పూర్తిచేసినవారు చాలమంది తమతమ వృత్తులయందుఁ బ్రవేశించిరి. పురుషోత్తముల బాలునితోఁబాటు నిద్దరు ముగ్గురు మాత్రమే యాతని ప్రాత స్నేహితులలో నాతనితో నున్నతవిద్యకై చేరిరి. ఇప్పటికి వారి చదువు భారతభాగవతములతోడను బజారులెక్కలతోడను సరిపోయెను. ఇంక వారు చదువనున్నది భూగోళశాస్త్రము, భౌతికశాస్త్రము, ఉన్నతగణితము, సంస్కృతము, విదేశభాషలు, చరిత్రము, మొదలగునవి. ఇట్టి పరిణామస్థితిలో వారి యదృష్టముచే నొకయుత్తమగురువు లభించినవాఁడయ్యెను.

వారియప్పటి గురువుపేరు పద్మపతి. అతని కుపాధ్యాయున కుండవలసిన యుత్తమలక్షణము లన్నియుఁ గలవు. మనోహరదీర్ఘకాయమును, స్వర్ణశరీరచ్ఛాయయు, విశాలనేత్రములు, విపులనక్షత్రస్థలమును, అజానుబాహువులును గలిగి బాలుర కౌతూహలకారము గౌరవమును బ్రేమను గల్గించు

నదిగ నుండును. అతనిబోధనాశక్తికౌశలము లత్యద్భుతములు. గణితశాస్త్రములో నాతఁడు చెప్పినపద్ధతులు బాలుర కవగా హాసమగుటయేగాక, యాజన్మాంతము మఱువకుండునట్లు వారి మనఃఫలకములపై నవి ముద్రితము లగుచుండును. భూగోళాదిశాస్త్రములు వారికిఁ గరతలామలకములుగ నుండునట్లాతఁడు స్పష్టపఱచును. సామాన్యముగ నాతఁడు బాలుర నెప్పుడును దండించి యెఱుఁగఁడు. అతనికింటి బెదరింపుతోఁ బనులన్నియు నెరవేరుచుండును. అతనికిఁ గోపమువచ్చినట్లు గ్రహించినంతనే బాలురు గజగజ వణకుదురు. హృదయ మఃసం దత్యంతముగ దయయు జాలియు నుండియు నాతఁడు బాహ్యమునకు గంభీరముగ నుండును. బాలురకొఱ కాతఁడెంతయో శ్రమపడి చెప్పినదే పదిసారులు చెప్పును. పొల్లు మాట లాడుట కాలని కెప్పుడును తీరుబడియుండునదికాదు. కపటుల కుపాధ్యాయవృత్తియంతసులభజీవనోపాయము వేఱొకటి లేదు. దానిని మనఃపూర్వకముగ నెరవేర్చడలచినచో సంతకఠినమైనవృత్తి మఱియొకటి లేదు.

పద్మపతివద్దఁ బాఠశాలలో విద్య నభ్యసించుట చాల దని సచ్చిదానందమును బురుషోత్తము లాతనియింటికిఁ బంపుచుండిరి. ఉపాధ్యాయున కామాతృసీనుఁ డగుబాలునిపై సత్యంతదయ యుండెడిది. సచ్చిదానందము మృదుస్వభావమును నతనితెలిపితేటలను నాయన యితరులతోఁ బలుమారు

ప్రశంసించుచుండును. ఈబాలునితోఁ నాయుపాధ్యాయునివద్ద నింక మువ్వురు పఠించుచుండిరి. ప్రారబ్ధమును దప్పింప నెనఱితరము ! అట్టి యుపాధ్యాయుని సన్నిధానమునం దుండియు రంగఁడు, రాముఁడు, సింహుఁ డనుపేర్లు గలయామువ్వురును దుష్టులై పోయిరి. గురువుగారియెదుటమాత్రము వా రమాయకులవలె నటించువారు. కొంతకాలమునకు విసుగుజనించి పద్మపతి వారిని దమయింటినుండి తరిమివేసెను.

వీరిలో రంగఁడు నాయకుఁడు. వీరుమువ్వురు తదితర దుష్టబాలురతోఁ జేరి నిష్కారణముగ బ్రజలను దిట్టుట ; స్త్రీలపై రాలురువ్వుట, దొడ్లలోనున్న ఫలముల హరించుట మొదలగుదుష్కార్యములనారంభించిరి. వీరు తరువాత దుస్ స్త్రీ సాంగత్యములను గావించి శరీరధనములను బాడుచేసికొనిరి. రంగఁడు హాస్యమునకు నిధి ; యాతనిచేష్టలు చిత్రములుగ నుండును. వాఁడు గురువుగారింటఁ బరుండుకాలములో నొక రాత్రి, “పాము పా మండ్లోయి” అని బిగ్గఱగా కేకలు నై చెను. ఆతనియరవుల కింటిలోనివారును నిలుగుపొలుగువారును వచ్చిరి. ఆతఁడు గజగజవణకుచు నది యొక కలుఁగులో నికిఁ బోయినదన నాగోడయంతయు వారందఱును ద్రవ్వించుచిరి. తుదకు నిష్ఫలప్రయత్నులై వారందఱు తేగినతరువాత రంగఁడు పొట్టయుబ్బునట్లు నవ్వి తనమోసమును జెప్పి స్నేహితులను నవ్వించెను. ఇట్టి ప్రవర్తనము సచ్చిదానందమున కిష్ట

వాఁడు. ఆకథలను వినుటయందనురక్తిగలవారై బాలు రాపాఠమునకు నెదురుచూచుచుందురు. ఇట్లే భూగోళశాస్త్రమును జెప్పనప్పుడు ఆయాదేశముల యాచారములను వర్ణించును. ఇట్టివర్ణనములు గొన్ని కడుపుబ్బ నవ్వు పుట్టించుచుండును. పద్మపతి యున్న తవిద్యాలయమునందు పలువురుపాఠ్యాయు లుండిరి. కాని యింతటిదక్షుఁడు మఱియొకఁడులేడు. వారుచెప్పిన కథలలో నొక్కటిమాత్ర ముదాహరింతుము.

“రాజగువాఁడు ప్రజారక్షణమునం దప్రమత్తుడై యుండనలయును. అతఁ డశ్రద్ధనహించినయెడల మంత్రితో తదితరులతో యాతని మేలుకొలుపవలయును. పూర్వకాలమున నాంధ్రదేశమున శృంగారనగరమునందు నుండఁడు డనురాజుండెను. అతఁడు పితృ మగుసింహాసనము నారోహించి ప్రజారంజకముగఁ గొన్నాళ్లు రాజ్య మేలెను. అతనికి గ్రమక్రమముగ స్త్రీలోలత మెండయ్యెను. అంతఃపురమునుండి వెలుపలికిరాక సర్వము మంత్రియధీనము గావింపఁగా మంత్రియు దక్షుఁడుకానందున రాజ్యమున నల్లకల్లోలములు ప్రబలి నవి. ప్రజలమొఱుల నాలకించువారు లేరైరి.

ఇట్లుండ దేవశర్మ యనుబ్రాహ్మణుఁ డానగరమున కోటయు త్తిరద్రావిరమునఁ గొలదిమందిసైనికులతో నిలచెను. అతనియాజ్ఞచే నచట గోపర్గణేశ్ అనుపేరుతో నొకవినాయక

విగ్రహము వెలసినది. ఆవినాయకునకు నరహాచెల్లింపనిదే
యాద్యారమున నేశపమునైనను, ఆతఁడు వెళ్లనిచ్చుటలేదు.
ధనికులవద్ద నాతఁడు నూరునరాలనఱకు వసూలుచేయును.
ఈసమయమున రాజుగారిపినతండ్రి చనిపోవుట తటస్థించెను.
విషయలోలుఁ డగురాజు దహనాదిక్రియలకుఁ దాను రాక
యితరులను నియోగించెను. వారినందఱును దేవశర్మ యడ్డ
గించి, “రాచవీనుఁగకు గోపర్గజేశుఁడు వేయినరాలదక్షిణ
నడుగుచున్నాఁడు. అది యివ్వనిది కదలుటకు వీలులేదు.”
అనెను. దేవశర్మవద్ద పెద్దపైస్య ముండెను. రాజభటు లాతని
నేమియుఁ జేయఁజాలరైరి. రాజుగారిపినతండ్రి శవము నచ్చట
దింపవలసినవచ్చెను. మిక్కిలికష్టముమీద నీవృత్తాంతము రాజు
గారిదగ్గఱకుఁ జేరెను. రాజు కన్నులఁ దెరిచినాఁడు. “ఎవఁ
డింతసాహసుఁడు. న న్నెదిరించి యాతఁడు జీవించునా. పైస్య
ములన్నియు సిద్ధముచేయుఁడు” అని మంత్రులకాజ్ఞయిడెను.
క్షణములో ననేకవేలసంఖ్యగలసేనలు సిద్ధమయ్యెను. రాజు
క్రోధతామ్రాక్షుండై సపైస్యముగా నుత్తరద్వారము సమీ
పింప, నాతనిబాల్యన్నేహితుఁ డగుదేవశర్మ యెదురుగావచ్చి
యిట్లు విన్నవించెను. “మహాప్రభూ! దేవరవారు నాపైసనే
దండెత్తివచ్చినారు. తమదర్శనముగోరి యీలోకమునందలి
ప్రజలకష్టసుఖముల విన్నవించఁదలచి యెన్ని యోచూర్లు నిఫల
ప్రయత్నుఁడ నైతిని. తుద కీయశాయముఁ బన్నితిని. ప్రజా
పాలనమునం దప్రమత్తులరై దిగంతవిశ్రాంత కీర్తియుతులు

గావలయునని దేవరవారికి మనవి చేయుచున్నాను. ఇన్నిరోజుల నుంచి నేను సంపాదించినధనమును మీఖజానాకుఁ బంపుదును. అటుపై మీచిత్తము. ” ఈమాటలు రాజునకు వివేకోదయ కారణము లయ్యెను. రాజు దేవశర్మను గొగ్గలించుకొని బహూకరించెను. అప్పటినుండి రాజు రాజ్యతంత్రమునం దప్రమత్తుడై ప్రజలసంస్తుతులకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ”

పద్మపతిలో నింకొకనిశేష మున్నది. ప్రాచీనహైందవ విజ్ఞానమునం దాయనకు మిక్కిలి యభిమానము. పూర్వహైందవచారములను వర్ణాశ్రమాదివ్యవస్థలను సతఁ డెంతయుఁ బ్రశంసించును. సననాగరకతయనుపేరుతోఁ బ్రబలునాచార వ్యవహారములయం దతని కంతగా నిష్ట ముండదు. అతనిబోధ నలవలన నాపాతశాలయందలి బాలురకును నిట్టిభావములు గలిగినవి. సచ్చిదానందమునకు నిట్టిభావములయం దాసక్తి హెచ్చినది. మనబాలునిభావిజీవితమున మహోన్నతఫలముల నొసంగదగిన యాయాదేశమును పద్మపతి కలిగించినవిధము ప్రశంసనీయము. అతనిభావములఁ గొన్నిటి నిట వివరింతుము.

హైందవజాతికి మతము పరమాధారము. ధర్మార్థకామమోక్షములలో మోక్షము వారియంత్రమాశయము. సనయుగమున సర్థము ప్రధానమైన మైనది. అర్థము నారాధించుటచే నీతియు నడుగెంటినది. రాజనీతి యనుపేర స్వార్థపరత్వము మిన్నముట్టించున్నది. ఇతిరజాతులను చోచుకొను

టయు, నీలైన నాజాతులనంతరించజేసి దమ రాదేశముల నాక్రమించుటయు నిప్పటినాగరకజాతుల దుర్లక్షణము. భౌతి కశాస్త్ర విశ్వాసముచే నిప్పటిమానవులు నాస్తికులయి భగవద్భక్తిదూరు లగుచున్నారు. ఆరోగ్యకరము లగులక్షణములు ప్రస్తుతనాగరకతలో నేవియు లేకుంటచే మానవున కిదియొక యానశ్యకవ్యాధి యని యనవచ్చును. లక్షలకొలదిగ నున్న నైద్యులసంఖ్య యింకను బెరిగిపోవుచుండుటయు దానికిందగి నట్లు రోగులసంఖ్య నంతవేసికొని పెరుగుచుండుటయుఁ జూడ నీనాగరకతను వ్యాధియనినందున దోషములేదు. ఇది యంటు వ్యాధులనలె నొకజాతినుండి మఱియొకజాతికి వ్యాపించును. మఱియు నీవ్యాధి యంకురించినచోట సనయనములలో సామ రస్య ముండదు. కొందఱు లక్షాధికారులు. మఱి కొందఱు భిక్షాధికారులు. ఈవ్యాధియం దింద్రియతౌల్యము ప్రధాన లక్షణము. మనస్సింద్రియములపై సధికారము వహించుటకు బదు లిచ్చట నింద్రియములు మనస్సుపై సధికారము చలాయించును. గృహనిర్మాణములు వేషపుమార్పులు, యానసౌక ర్యములు, విచిత్రాహారములు నూతనము లుదయించినంత మాత్రమున మన ముత్కృష్టస్థితిని బొందితిమని భావింప రాదు. ఈసౌకర్యములు లేనిపూర్వకాలము మతనైతికబలసం భావితమై యుత్కృష్టస్థితియం దుండినదనుట సమంజసము. అత్యనాత్మవివేకము మనస్సునందలి యారోగ్యస్థితి.

సననాగరకతయందు వైద్యము రోగకారణము నరయదు. పైపూతలతోఁదృష్టి జెందఁజూచును. అందువలన మానవునకు రోగోపశమన మొకప్పుడును గలుగదు. న్యాయవాద మన్యాయవాదమును సమర్థించుచున్నది. న్యాయస్థాన మన్యాయస్థాన మైనది. న్యాయాధ్యక్షుఁ డన్యాయాధ్యక్షుఁ డగుట తటస్థించుచున్నది. గుణము గణనీయము కాదు. ధనము గణనీయము. మోసగాని కిది మొదటిపంట. కృషీ వలున కిది కృతించుకాలము. లోకమంతట సంశయము ప్రబలినది. భార్యాభర్తలకుఁ దండ్రీకౌశులకు సన్నదమ్ములకు స్వజాతీయులకు నొండొరులపై విశ్వాసము నశించినది. మానవునకు తనయందే తనకు విశ్వాసము లేదు. సననాగరకు డెండవాసల కాగలేడు. తనభోజనము తాను చక్కగ నారగింపఁజాలడు. ఒండొరులకు సాయముఁజేయుటయు నాతిధ్య మిచ్చుటయు నాతనికి మోఁతైనవి. జౌదార్య మడుగంటుట యట్లుండ బీడలుగానున్నవారిని సననాగరకుఁడు శాసనము గావించి శిక్షించును. తిరుగబాటులు రక్తపాతములు రాజకీయమున నాతనికి నిత్యకృత్యములు. జీవహింస యాతని యాచారము. వేయేల ప్రస్తుతనాగరకతయు నాగరకుఁడును జీవితపరమార్థమునకు ముమ్మాటికి దూరులు.

పండ్ల ప్రకరణము.

మరల శాంతి పురము.

సచ్చిదానందమున కిప్పుడు సుమారు పదునాలుగేండ్లు
సచ్చిసవి. లోలమ్మ మరలవచ్చి పురుషోత్తముల సనేకవిధ
ములఁ బ్రార్థించి యాతనికరుణార్ద్రహృదయమునకు సచ్చినట్లు
తనభావిప్రసర్తనవిషయమై ప్రమాణము గావించి వారి
యింటఁ బ్రవేశించినది. ఆమె కుమారుఁడున్నతవిద్యయందు
నాశనదలుకొని శ్రీనగరమున కేగి యచ్చట సుందరేశుఁ డను
న్యాయవాదినద్ద లేఖకుఁడుగ బ్రవేశించెను. ఈడునచ్చిన
సచ్చిదానందముపై లోలమ్మ పూర్వమువలె సభికారము చలా
యించుట మానివేసి వినయవిధేయతలతో నుండెను. కోపము
వచ్చినప్పుడు మాత్రము తనను దానుదిట్టకొని గతించినతన
మగని నిందించుకొనుచుండెను. నారాయణవరమునందున్నంత
వఱకు బాలునివిద్య పూర్తియయ్యెను. ఇక సంతకంఠె
నున్నత మగువిశ్వవిద్యాలయవిద్యలను శ్రీనగరమున సభ్య
సింపవలసియుండెను. పురుషోత్తములు న్యయప్రయాసలకు
జంకక తమకుమారుఁడు పట్టభద్రుఁడు త్వరలో గావలయునని
వాంఛించుచుండిరి. ఫలాపేక్షను మాని నిరంతరకృషిగావించి

విజ్ఞానమును బడయ మానవులందఱును బ్రయత్నించుచుండ వలయు నని వారీయాశయము. ప్రస్తుతము కొలదికాలము తాము విశ్రాంతిగైకొన నభిలషించి సచ్చిదానందముతోడను లోలమ్మతోడను వారు శాంతిపురమున కేగిరి. ఆసమయమున నారాయణవరములో వారియిరుగుపొరుగువారందఱును మిగుల దుఃఖించిరి. స్నేహితులందఱును బాలునివిడువలేక విడువలేక విడచిరి. అప్పుడప్పుడు తాము శాంతిపురమునకు వచ్చెదమనియు సచ్చిదానందముగూడ నప్పుడప్పుడు నారాయణవరము వచ్చుచుండవలయు ననియు వారు నియమముఁ జేసిరి.

సచ్చిదానంద మాయూరిని విడుచునప్పు డాతనికి దుఃఖము వచ్చెను. ఆతేడుసంవత్సరములు పరిచిత్తమైన విద్యాలయములు నుపాధ్యాయులు స్నేహితులు క్రీడారంగము లొక్కసారిగ విడచుటకు మనసొప్పునా? రేపు ప్రయాణమనగ నాతఁడు కొంచెము సేపు విద్యాలయమునందుఁ గూర్చుండెను. ఆవిద్యాలయము నందలిగోడలు సహితము తనను విడువజాలక విచారించుచున్నట్లతఁడు భావించెను. క్రీడారంగముల కేగ నందలిచెట్లప్పటిగాడ్పులకు మిక్కిలిగ దలలాపుచుండెను. ఆవృక్షములను సంబోధించి వానినోదార్చి యతఁడు వానివద్ద సెలవుగైకొనెను.

సచ్చిదానందము మల్లినాథుఁ డనుమిత్రునితో శాంతిపురముఁ బ్రవేశించెను. ఆతనికాయూరు వింతవింతగఁ గన్పట్టి

నది. పూర్వమునలె నిప్పుడు ప్రజలూరినిండలేరు. ఊరిచివర నున్నయిండ్లు కొన్ని పాడుబడినవి. ఆయిండ్లచుట్టును గడ్డియు పొదలును వ్యాపించినవి. అచ్చట చదలపుట్టలును పాముల పుట్టలును విస్తారముగఁ బెరిగినవి. సచ్చిదానంద మాస్థలముల గాంభీర్యమున కచ్చెరువందెను. అతని కాస్థలములను చూచుటకుఁ గొన్నిరోజులు పట్టెను. వానినిజూచుచు నీక్రిందివిధముగ మల్లినాథునితో ననెను. “ఆహా ఇది కుమ్మరిలమరయ్యయిల్లు. ఇచ్చట ఆవమునందు కుండలఁజేర్చి యాతఁడు మంట వేసినప్పుడు నే నిచ్చట చలిగాచుకొంటిని. ‘బాబయ్యగారూ మాకట్టకాలం నుమండి. కూటికి గుడ్డకు కలుపు దగ్గరి కొత్తొండది’ అనుమాటల నాతఁ డనఁగా వింటిని. అవి యిప్పటికిని చెవులలో మ్రోగుచున్నవి. అతని యిల్లాలు పిల్లనెత్తుకొని కూర్చుండినచోట యిప్పుడు చుంచెలుకలకై పిల్లి వేచియున్నది. ఆమెపిల్లను నేనుముద్దుజెట్టుకొనగా నామె, ‘బుల్లీ! అయ్యగారిని పెళ్లాడవే కూటికి గుడ్డకు కొద వుండదు’ అనుచుండెడిది. ఇదిగో చాకలిసరయ్యయిల్లు. ఈయింటిముందు మాపిచ్చిగాఁడు భద్రయ్య గోలీలాడుచుండగా నేను చూచుచుంటిని. నేనుగూడ గోలీలాడి దోకిళ్లు పెట్టవలసినచ్చెను. పిచ్చిగాఁడిదెబ్బకు గోలి పటాలున బగులును. భద్రయ్య దెబ్బకు గోలిలు ముక్కలగును. ఈసరయ్యయింటిముందంతయు నాగజెముడు పెరిగిపోయినది. సరయ్య గుడ్డలారగట్టుచోట నిప్పుడు తుమ్మమొక్కలు పెరిగినవి. ఈచింతతోవుదగ్గఱ హనిమిసెట్టి

దుకాణ ముండెడిది. ఈస్థలములో నిల్లు కూలిపోయి మట్టిదిబ్బ యున్నది. హనిమిసెట్టిదగ్గట మాకు ఖాతా లుండెడివి. మేము పొలమునుంచిగాని యిండ్లనుంచిగాని ప్రత్తి తెచ్చి యిచ్చు వారము. ఆప్రత్తిని హనిమిసెట్టి మూడుకుప్పలుచేసి, ఒక కుప్పను తిక్కెడిలోబెట్టి బెల్లమో పప్పు తూచి యిచ్చు వాడు. హనిమిసెట్టికూతురు పచ్చగా బీరగింజలాగున నుండు నది. మా ముసలమ్మ యాపిల్లను జూచి, ‘ఆపిల్లమెట్లో జేరి బంగారము తనవనఁ బోగొట్టుకొన్నది’ అనుచుండెడిది. ఈతో పులో దనకానాడు కోలాట మెంతమనోహరముగా నుండెడిది! మెడలో గంధముఁబూసికొని పిగలో పూలు పెట్టుకొని, కోలా టపుకట్టలు పుచ్చుకొని కాపుకట్టవాం ద్రంబరవీధిని ఆడిపోవు చుండువారు. ఆకండ్లపండుగ యిప్పుడు ముగిసిపోయినట్లు ముండ్లు రాళ్లు నిండినయీస్థలము చెప్పక చెప్పుచున్నది. ”

ఇట్టిసంగతులు వినివిని మల్లినాథునికఁగూడ కన్నులకు నీళ్లు గిరిగిరి తిరిగినవి. సచ్చిదానందము బాల్యపుముచ్చట్లు వినసాంపుగ నున్నను సిప్పటిదుర్భరస్థితి హృదయవిదారకముగ నుండెను. ఇట్టిక్షీణదశకఁ గారణ మే మని వారిరువురు పురుషోత్తములఁ బ్రశ్నించిరి. వారివలనను తదితరులవలనను వా రీక్రేదిదిషయములను గ్రహించిరి. ఇటీవల కొలదిసంవత్సరములక్రిందటనుండి వర్షములు తక్కువైనవి. పంటలు సక్రమముగఁ బండక రైతులు దరిద్రులైరి. చెఱువులలోనికఁ

జక్కగ నీరు రామి పల్లపుపొలములకుఁగూడ నాగతియే
 పట్టెను. ఇట్లుండ పొలములకుఁ బన్ను లెక్కున చెల్లింపవలసిన
 దని ప్రభుత్వమువా రుత్తరువు గావించిరి. కూటికి గడుపుకొన
 లేనివారు ఎక్కువపన్నులను జెల్లించుట దుర్ఘటమయ్యెను.
 ఈసమయముననే శ్రీనగరమున గొప్పయంత్రాలయములు
 వెలసినవనియు నచ్చట విరివిగ కూలి లభించుచుండిన దనియుఁ
 బ్రజలకుఁ దెలియవచ్చెను. వారు తమయిండ్లు వాకిండ్లు వదలి
 పెట్టి పొలములను బీడుపెట్టి సకుటుంబముగ శ్రీనగరముచేరిరి.
 అచ్చట జీనసము జరుగుచుండినను శాంతిపురమునందలిసుఖము
 వారికి లభింపదయ్యెను. ఇక్కడిఁజటలు ఇక్కడిఁజనందములు
 ఇక్కడి విశాలప్రదేశములు నక్కడలేవు. అక్కడననేకవిధము
 లగువ్యాధులు సంభవించి కొండలు చనిపోయిరి. మఱికొంద
 ఁట్లైకాలము గడపుచుండిరి. ఇట్లే యనేక గ్రామములనుండి
 యనేకలక్షలమంది కూలీ లాశ్రీనగరమున యంత్రముల నడ
 పుచుఁ గోటీశ్వరులకుఁ గోట్లకొలది ధనముల సంపాదించిపెట్టు
 చుండిరి. ఆగోటీశ్వరులు తమసుఖములకుఁ గోట్లకొలదిధనము
 న్యయముచేయుదురు. కూలీలకొఱ కొకచిల్లిగన్నయైనను జెల్లిం
 పరు. ఇట్టిస్థితి యీకొలది సంవత్సరములలోనే సంభవించెను.
 ఈవిచిత్రము లగుమార్పులుబాలు రెఱుంగరైరి. పద్మపతి
 చెప్పిన నవనాగరికతపాఠములు వారికి జ్ఞప్తికివచ్చెను. పద్మపతి
 క్షీనాత్మన యుగపరివర్తనములయందు ఆదరభావము లేకుండుట
 యెందులకో వారి కిష్టపడుచక్కగ నర్థమయ్యెను.

ఒకనాఁడు బొలురిరువురును మరల నూరివెలుపలనున్న దేవాలయమును జూచుట కేగిరి. దేవాలయ మిప్పుడు కిధిల స్థితిలో నుండెను. ఇదివఱకువలె ప్రజ లున్నగదా దక్షిణలు చెల్లుట, దర్జాలు జరుగుట, ఉత్సవములు నడచుట. అర్చకుఁడు రామయ్య సచ్చిదానందమును జూచి యిట్లనియెను, “నాయనా ! ముందటిమన శాంతిపురము గా దిది. ఏదో జీవనాలు వదలుకోలేక మిడుకుతున్నాము గాని యిచ్చట స్వామిస్వ మేమీలేదు. ఈఆవరణపుగోడలు కూలిపోతున్నవి. లేనివారు లేరుగదా. ఉన్నవారైనా దేవునిసేవించుటకు రారు. భక్తిలేక కొందఱు, తీరుబడిలేక కొందఱు. మనయీశివాలయముదగ్గఱ ప్రభలుకట్టేవారు కదా. ఇప్పుడు శివరాత్రి వచ్చినదన్న మాటే గాని ఆప్రభలు ఆసంబరాలు శూన్యమైనవి. ఆబడి చావడి చూచారా. పడి నాశన మైనది. పంతులుసూరయ్య గారు రెండేండ్లక్రిందట చనిపోయినారు. అప్పటినుంచి దాని దిక్కు చూచేవారే లేరు. సూరయ్యగా రెంతమంచివాఁడండి. పిల్లలు పంచబట్టుకొని లాగినా కోపగించేవాఁడు కాఁడు. ఎన్ని సారు లడిగినా విసుగులేకుండ చదువుచెప్పేవాఁడు. మన యూళ్లో నామకులంతా ఆయనదగ్గఱనే గదండి చదువుకున్నది. దసరామామూ ఖ్లాయసను ప్రార్థించి యింటికిఁదీసికొనిపోయి యిచ్చేవాండఱు. పుట్లలెక్కఁ లెవరికిఁ దెలియకపోయినా యాయనదగ్గఱకు రాగా ముక్కలుమూడుగడియలలో చెప్పు వాఁడు. పుట్టికిగిద్ద లెన్నంటి తడుముకోకుండా చెప్పటకు

సూరయ్యగారికిఁ దగిపోయినది. టాంబులు వ్రాయవలెనంటే సూరయ్యగారు. ఉత్తరాలు చదివిపెట్టడానికి సూరయ్యగారు. మంచిచెడ్డ చెప్పడానికి సూరయ్యగారు. ఆయనపాండిత్యానికి మేమాశ్చర్యముఁ జెందేవాండ్రము. పెద్దపుస్తకము, చదివి అర్థము చెపుతూ ఉంటే కోకిల లాలకించేవి. పురోహితుఁ డూళ్లో లేసప్పుడు సూరయ్యగారు కార్యకరామతులలో మంత్రాలుగూడ చదివేవారు. ఏమిచెప్పను నాయనా” అనుచుండగా బాలురకుఁగూడ కన్నులకు గీటున నీరుతిరిగెను. ఇట్లే ఉద్యానాదికము లన్నియు శోభావిహీనములుగ నుండెను. అయినను శాంతిపురము సచ్చిదానందమున కానందదాయకము గాకపోలేదు. “జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ”. కొలఁదిరోజు లైసతిరువాత మల్లినాథుఁడు నారాయణవర మేగెను.

సచ్చిదానందమునకు సాలెసుబ్బమ్మ జ్ఞప్తికివచ్చెను. ఆమెయింటి కాలఁడు వెళ్ళగా సుబ్బమ్మ ముసలితనము ముదిరి బలహీనముగా నుండియు బాలుని గుర్తింపఁగలిగెను. అతని విద్యాభివృద్ధి కామె మిక్కిలి సంతోషించినది, “అవ్వా నాకొక్కకథ చెప్పవా? పూర్వపు శాంతిపురవృత్తాంతములు వినవలెనని నాకు మిక్కిలి యాశ కలదు. చాలసంవత్సరముల నుండి నీవుచెప్పిన వినవలెనని యెదురుచూచుచున్నాను.” అని బాలుఁ డామెను నిర్బంధించెను. అప్పుడు ప్రాతఃకాల

సూర్యుడు తనలేయెండ నంతటవ్యాపింపఁ జేయుచుండెను. ఆయెండలోఁ గూర్చుండి యతిప్రయత్నముమీద సుబ్బమ్మ యిట్లుచెప్పఁదొడఁగెను.

పూర్వ మొకసమయమున మనయూరిమార్గమున నైజాము నబొబుగారు, సైన్యముతోఁగూడి వెళ్లుచు మనయూరి చింత తోపులో బసచేసిరి. నైజాముగారినిభవముచు ఊరివారందఱును జూచిరి. మనయూరిలో నప్పుడు దొంగలమిండఁడను బిరుదు గలరామానాయకుఁ డనుముత్రాచువాఁ డుండెను. అతఁడు దొంగతనమునందు దొంగలఁ దలఁదన్నినవాడు. నబొబుగారిబం గారపుమంచము నసహరించెదనని యాతఁడు శపథ ముచేసి యింటికేగెను. ప్రొద్దు గ్రుంకినది. చీకటి పడినది. ఆరో జమావాస్య. వస్యమృగములు తిరుగాడఁ జొచ్చెను. చింత తోపులో నైజాముగారిబం ప్రాతు లతిజాగ్రూహకతతో నుండిరి. రెండవజాము వచ్చినది. కావలివారు తూలుచుండ జమేదారుఁడు వారి నదలించి కబర్దార్ అనుచుండెను. ముత్రాచు నాయకుఁడు గోచిపెట్టికొని శరీరమునిండ మసిఁబూసికొని తోపులో నొకచెట్టెక్కిను. అతఁడు దట్టముగానున్న తోపులో కోతివలె చెట్లమీఁదుగా వచ్చివచ్చి నైజాముగారి గుడారముపై నున్న చెట్టువద్దకు వచ్చెను. ఆచెట్టుపై నుండి డేరా స్తంభముమీదికి దిగి డేరాను తనకత్తెరతోఁ గత్తిరించి యాతఁడు లోపలఁ బ్రవేశించినాఁడు. వెలుపల భటులతిజాగ్రతగ

నున్నారు. లోపలనైజాముగారు భార్యాసహితులై నిద్రించుచున్నారు. వారి యాభరణములయందలి వజ్రములకాంతులకు నాయకునికన్నలు మిటుమిట్లుగొనెను. నాయకుడు క్షణకాల మాలోచించెను. బంగారుమడతమంచము ప్రక్కనఁ బెట్టి యున్నది. దానిని సామాన్యమానవుఁ డెత్తిజాలఁడు. నాయకునిహస్తములో నది యనలీలగ లేచినది. ఆతఁడు దానితో పైకేగి చెట్లనిూనుగ దాటిపోయి చెద్దచెలువులో గుండుక్రింద దానిని దాచి తిరిగి యింటికేజేరి నిద్రించెను. తననే వెదకెదరని భయపడి యాతఁడు మఱునాఁడు పరాచి యయ్యెను.

తెలతెలవారినది. పక్షులకలకలారానము లనుమంగళవాద్యములతో నైజాము మేల్కొంచెను. కన్నలు తెరువగానే డేరాయందలిరంధ్రము గోచరమైనది. ఇంకకొంచెము విచారించిచూడ బంగారుమంగున మద్యశ్యమైనది. నైజాము గారిం తటిసాహస మెవ్వరుచేసియుందు రని యాశ్చర్యమంది యావిషయము వెంటనే విచారింపనలెనని సేనాపతి కుత్తరువు చేసెను. ఈవార్త కాడ్చిచ్చువలె క్షణములో నెల్లయెడల వ్యాప్తమైనది. శాంతిపురపుకరణములు రావింపఁబడిరి. ముత్రాచునాయకుని యెఱుకలేక యింతపని జరుగదని వారు సూచించిరి. ఆతని కొఱకు వెదుక నాతఁడు కనరాఁడయ్యెను. అప్పుడు నైజాము జమీందారున కీవిషయమును గూర్చి విచారింపవలయునని

యాజ్ఞాపించి వెడలిపోయెను. ఆజమిందారుఁడు శాంతిపుర గ్రామాధికారులను కారాగారమం దుంచునట్లాజ్ఞాపించెను. ఈసంగతిని ముందుగ నెఱిగి వారు పారిపోయిరి. ఏడెనిమిది వత్సరములు గడచినవి. ఇంటికి రాకుండగనే నాయకుఁ డెచ్చటనో మరణించినాఁడు. ఆతఁ డాచెరువులో గుండుక్రింద మంచమును దాచినాఁడని వదంతిమాత్రము కలదు. కాని యామంచము నేటివఱకు నెవ్వరికిని దొఱుకలేదు. తరువాత కొంతకాలమునకు జమిందారు మరణశయ్యపైనుండ శాంతి పురకరణము లాతనిదర్శనముఁ జేసిరి. వారిప్రార్థనము లాలించి యాతఁడు వారిని మన్నించి కఠినీకముల నిప్పించెను.

ఇంకొక్క చిన్న సంగతి చెప్పెదను. మన యూరిలో దొమ్మరిదాని మాన్యమున్నది, యెఱుగుదువా. పూర్వము దొమ్మరిదొకతె మనయూరిలో దాను రెక్కలుగట్టికొని యెగిరి పోయెదనని సాటించెను. పెద్దలందఱిని రావించి మిట్టమధ్యాహ్న సమయమున గడనెక్కి రెండుచేటలు చేతులకుఁగట్టికొని డోలు వాయించమని తనవానితోఁ జెప్పెను. అంతట డోలు మ్రోగు చుండ నది పై కెగిరిపోయినది. కాని సక్రమముగ దిగజాలక చెఱువుదగ్గఱ పడి చనిపోయినది. దానిప్రజ్ఞకు ప్రజలచ్చెరు వంది యామరణమునకు మిక్కిలి వగచిరి. జమిందారుగారు దానిబంధువులకు మాన్యము నొసంగిరి. ” ఈరీతిగ సుబ్బమ్మ

సంగ్రహముగ కథలుచెప్పి సచ్చిదానందము నానందాభి నోల
లాడించెను. కొన్ని సమయములయం దిసుక తిన్నెలయం
దాతఁడు కాలముఁ గడపును. కొంతకాలము పురుషోత్తముల
వలన నాధ్యాత్మికవిషయము లెఱుగును. కొంతవడి సుబ్బ
మ్మతోఁ గడపును. మఱికొంతకాలము స్వాధ్యయనముతోఁ
బుచ్చును. ఇట్లు శాంతిపురనివాసము సచ్చిదానందమునకు
విశ్రాంతిదాయకమును విజ్ఞానప్రతిపాదకము నయ్యెను.

ప ద మూ డ వ ప్ర క రణ ము.

—:0:—

చం ద్ర రే ఖి.

పురుషోత్తములు తమబాలునితో నొక్కసంవత్సరము
శాంతిపురమున విశ్రాంతిగైకొనునట్లేర్పాటుచేసికొనిరి. ఆయవ
కాశమునం దప్పుడప్పుడు సచ్చిదానందము తనమేనమామ
యగు వీరభద్రశాస్త్రిగారింటికి వెళ్లివచ్చుచుండును. ఈప్ర
యాణములవిశేషములు వివరించుటకుముందు మనయువకుని
స్వభావమును దెలిసికొందము. ఇప్పటి కాలనికి సుమారు పదు
నైదుసంవత్సరములు నచ్చినవి. పురుషునిజీవితమునందు పదు
నైదుసంవత్సరముమొదలిరువదియైదుసంవత్సరమువఱకు నపా
యకరమైనసమయ మని యందురు. ఈఘట్టమునందు సచ్చి
దానందముప్రసవనము శ్రద్ధతో గమనింపవలసియున్నది.
దైవకృపవలన నది సరళముగ నడచుచుండినది. నాతిదీర్ఘమైన
కాయము, సుచితపరిమాణము గలయవయవములు, చక్కని
శరీరచ్ఛాయ, తుమ్మెదరెక్కలనపహసించు కిరోజములు,
విశాలహృదయము, నూనూగుమీసములు నాతనిలక్షణము
లనిచెప్పవచ్చును. మోమునందు సాత్వికభావ ముట్టిపడుచుం
డును. విశాలనేత్రములు తేజస్సంపదను వెలువరచుచుండును.

సూక్ష్మదృష్టిగలవారి కానేత్రములనుండి యొక్కొకమారు దివ్యప్రభలు వెలువడుచుండినట్లు గోచరింపగలదు. వేష భాషలమూడంబరము లావ్యక్తియగు లేవు. లోకులు వేష భాషలను మెచ్చి మోసపోవుదురు. నిజము నిలుకడప్రేరేపించును. పెద్దమనుష్యుఁ డెవరో నిర్ణయించునది హృదయమూ బాహ్యవేషమూ యని యిక్కాలమునఁ బ్రశ్నబయలుదేరుచున్నది. దీనికి సమాధాన ముమాయిన లగుప్రజలు నిర్ణయింపజాలకున్నారు. ఎవఁడు విశ్వాసపాత్రుఁడుగ గాన్పించునో యాతఁడే ద్రోహిగా పరిణమించుచున్నాఁడు. జనసామాన్యమునకు మంచిచెడ్డలను నిమగ్నించి గ్రహించువివేకము గూడ నుండదు. సచ్చిదానందమునందలిసత్యభావమును గ్రహింపలేక యనేకు లాతని నిక్కట్టలపాలుచేసి తాము గూడ నిక్కట్టలలోఁ బడిరి. ప్రార్థనశ్రమునఁ గావలసినయనుభవమంతయు నై నతరువాత వా రాతని యాత్మప్రస్థమును బ్రశంసించుదురు.

ఏకాగ్రచిత్తముతో నాతఁ డుత్తమవిషయములను గూర్చి భావించుచు మార్గమున నేగుచుండును. భావమునందు మగ్నమగుట ఏకాగ్రబుద్ధి గలిగియుండుట సనునీలక్షణములు భావిజీవనమున భక్తియోగసాధనమునసత్యంతము ముపకారులు గదా. కాని ప్రజలారనిమోసమున కపార్థములఁ గల్పించుదురు. వారడిగినప్రశ్నలకుఁ దక్షణ మాతఁడు ప్రత్యుత్తరముల

నీయలేదని నెపముల నెన్నుదురు. ఆతఁడు మంచివాఁడని యపహసించుభూర్తులుగూడ కొందఱు లేకపోలేదు. వీరికందఱకును మాన మాతని ప్రత్యుత్తరము. ఆత్మస్తుతియుఁ బరనిందయు సచ్చిదానందమున కెంతమాత్రము గిట్టవు. మీదు మిక్కిలి తనసద్గుణాదిసంపదను దాచియుంచుట కాయతఁడు ప్రయత్నించును. ‘ నన్ను దుష్టునిగ భావించినను నాకు సంతోషమే ’ యని మిత్రులతో ననుచుండును. ఆతనిమోము దీనులపాలిటికల్పతరు వీతఁడని చాటించునట్లుంటచేఁ గాబోలు వృద్ధులు, బాలురు, ఆర్తులు, మొదలగువా రాయనిని జూచుట తోడనే సాయ మభిలషింతురు. వారికి సహాయముచేసి, తన యూరుపేరుల వారి కెఱిగింపక యాయతఁడు తొలఁగిపోవును. స్వార్థత్వాగపరులను, నిరాడంబరులను, సర్వసమభావులను సత్యస్వభావులను మంచివా రని యపహసించులోకులు, దుష్టులను బ్రశంసించి విశ్వసించి నాశనమగుదురు. లోకులు నెలుగాకులు. లోకనింద కాయతఁడెంతమాత్రము నెఱుసక నిర్భయముగ స్వార్థమున నేగుచుండును.

మనయువకుఁడు ప్రాత్రకాలమునాటివాఁడట. సత్య వాక్యనిరతి, నిష్కాపట్యము, సంతృప్తి, ఆరోగ్యము, వినయము మొదలగు సల్లక్షణములు ప్రాత్రకాలమునాటివి. భూర్తప్రము, ఆడంబరభావము, అసత్యము, మోసము, అసంతృప్తి, అనారోగ్యము, అవినయము, అనినీతి మొదలగుదుప్త

లక్షణములు నవనాగరికుల మనువారివి. పూర్వకాలము ధర్మ బద్ధము. ఇప్పటికాల మధర్మయుతము. కేవలమోక్షనిరహి గల ప్రాతకాలము ధర్మార్థకామములను మోక్షమునకు సాధనములనుగ వినియోగించును. కేవలార్థకామములయందు నిమగ్న మగునవీనకాలమునకు మోక్షచింత కడుంగడు దూరము. ప్రాతకాలమునాటిది పల్లెటూరిస్వేచ్ఛ. నవయుగమునాటిది సగరనిర్బంధము. ఇంక ప్రాతకాలమును నిందించు మూర్ఖుల నేమనవలయును. శ్రీవ్యాసభగవానుడు కలికాలపు ప్రజలిట్లే ధర్మవిరోధముగలిగి ప్రవర్తింతు రని పురాణము లందుఁ జూటినాడు. పురాణము లతిశయోక్తులతో నిండిన ననువా రీపై విషయమునం దతిశయోక్తిని జూపింపజాలరు.

కొందఱొకరిని సద్బుద్ధితో గ్రహించి లాభమును బొందుదురు. తననిష్కల్మషహృదయము నాతడట్టివారికి బట్ట బయలుచేయును. పరస్పరకలహములయందు సంధిగుడుర్చుట కును, సందిగ్ధసమయములయందు సలహానిచ్చుటకును నాతని ప్రజ్ఞ నిరుపమానము. ‘సత్యం బ్రాయా త్ప్రియం బ్రాయా’ త్తను సామెత సార్థకమగున ట్లెవ్వరిమనస్సుగూడ నొచ్చకుండ నాతఁడు మాటలాడును. ఒకసారి యాతనిసత్యప్రియత్వమును రుచిచూచినవారు మఱియెన్నఁడు నాతనివిడుచువారు కారు. చరా చరాశ్మక మగునీ ప్రపంచమును నేవించి దైవమును దృష్టిపఱచి తననిధిని నెరవేర్చుటయే యాతని ప్రయము. పరీక్ష.

గ్రంథము లాతనిసన్నిత్రములు. ప్రకృతి యాతని గురువు. సద్గ్రంథకాలక్షేపము చేసి కొంచెము విసుగుజెంది సప్పడుగాని మఱియొకవిధముగ తీరుబాటున్న ప్పడుగాని యాతఁడు ప్రకృతిసందర్శనార్థ మేగును. ప్రకృతిదృశ్యము లందు నిమగ్నుడై నప్పు డాతనికాకలిదప్పు లుండవు. ఆతని కన్నులు భూసభోంతరములఁ గలయఁజూచి యానందించును. మఱియు లోకీకవిషయములను గ్రహించుటయం దాతనికిఁ గుతూహలముమొండు. వానిలో నాతఁడు సామాన్యముగ జోక్యము గలిగించుకొనకపోయినను వానిని జూచుటవలన నాతని ప్రపంచపరిజ్ఞానము వృద్ధియగుచుండును. బజారులో నేడై న యపూర్వవిషయము జరుగుచుండిన సచ్చట నాగి యా కలకలము సాంతమగువఱకు నుండి మఱికదలును. అట్టిసమయ ములయం దితరములగుపనులను విస్మరించుటవలన పురు షోత్తిము లొక్కొకప్పు డీతనిని మందలించుటయు కద్దు. అట్టిచో హింసను జూచినయెడల సీతఁడు తనకపాయమువచ్చినను విడు వక సాయముఁజేసి యాహింసను దొలఁగించును.

ఇక విద్యావిషయము. విద్యాభ్యాస మీతనికి మంచి నీళ్లప్రాయము. ఇతరు లెంతోకాలమునకు గ్రహించుదాని సీతఁడు త్క్షణకాలములో గ్రహించును. దానిని మననముచేసి స్థిరపఱచుకొనుట కాలఁ జెంతమాత్రమును శ్రమపడఁడు. నూత్న, అ హణ మాతనిగుణము. మననముచేసి స్థిరపఱచు

కొనకపోవుట లోపము. తోడివిద్యార్థులు నిద్రను విసర్జించి రాత్రిలంతయు మేల్కొని చదువుచుండ సీతఁడు రాత్రియంతయు సుఖముగ నిద్రించును. కాని నూత్నగ్రంథము చదువ వలసినచో తదేకదీక్షతో సతఁడు చదివి ముగించును. అప్పుడు నిద్రాహారము లాతనికి రుచింపవు.

నారాయణవరములో పురుషోత్తములదూరపుబంధువు లొకరుండిరి. ఒకానొకసమయమునందుఁ బురుషోత్తములు తమ కుమారుని వారికడనుంచి నాలుగైదుమాసములు తీర్థయాత్ర కేగుట తలపించెను. అప్పుడా బంధువులబాలుఁ డొకఁడు సచ్చిదానందముతోఁబాటు చదువుచుండెను. అతఁడు నిరంతరము పుస్తకములముందు గూర్చుండి యుండును. అట్లే గంటలు దినములు గడచుచుండెను. పుస్తకములోనిపత్రములు మారిపోవుచుండును. నిశ్చలధ్యానాసక్తుఁ డగుసూర్యోపాసకుఁడువోలె యాపత్రములయందలి యక్షరము లేకాగ్రతతో నాతఁడు గాంచుచుండును. బందుగు లీతనిదీక్ష కాశ్చర్యపడుచుందురు. ఆపత్రములలోనివిషయము లాతనిమనసున కెక్కుటలేదనియు నిదంతయుఁ గపటనాటకమనియు వారెఱుంగరు. ఆతనితోఁ బోల్చిచూచి బొత్తిగ చదువుటలేదని పురుషోత్తములకుమారుని నిందించుచుండిరి. సచ్చిదానందము దాని కిట్లు ప్రత్యుత్తరము చెప్పవాఁడు. “విషయగ్రహణము ప్రధానము కాని యెక్కువగంటలు చదువుట గొప్పగాదు. నేను పరీక్షయం

దు తీర్ణుడను కానప్పుడు నన్న నిందింపుడు. ఇతరులతో సమానముగనో యంతకంటె నెక్కువగనో యు తీర్ణుడ నగుటకు వలసినంత చదువుచున్నాను. ” ఈసమాధానముతో వారికి గోపము వచ్చి పురుషోత్తములకు “మీ బాలుడు చదువుటలేదు. తిరుగుటతోడను గర్వోక్తులతోడను గాలము గడపుచున్నాడు. ఈతనిని జదువించుటవలన బ్రయోజనము లేదు ” అని వ్రాసిరి. అందులకుఁ బ్రత్యుత్తరముగ బురుషోత్తములు, “ఎవ రేయేకర్మల నెంతవఱ కాచరింతురో యంతఫలము పొందుదురు. మావానికి విద్యాభ్యాసమునకుఁ దగు నేర్పాటులుచేయుట మనపని. అతనియదృష్ట మెట్లున్న నట్లు ప్రవర్తించును. దానికి మనము విచారింప నక్కఱలేదు. బలవంతముగ నెవ్వరిచేతనైనను ఏపనినైనను జేయింపజాలము ” అని వ్రాసిరి. పురుషోత్తముల ప్రత్యుత్తరము బండుగులకుఁ దృప్తికరముగ నుండలేదు. వారిబాలుడు రెండుమూడేండ్లు చదివినను ను తీర్ణుడుకానందునను నుపాధ్యాయు లాతఁడు విద్యానర్హుఁ డనితీర్మానించినందునను వారియిర్హ్య మఱింత యయ్యెను. పురుషోత్తములు పరమశాంతస్వభావులును సమర్థులు నగుటచే వారెవ్వరి నేమియుఁ జేయలేకపోయిరి.

ఆబండుగులచరిత్ర యంతతో ముగియలేదు. సచ్చిదానందమునకు గలసాత్వికస్వభావమును వెల్లడించుటకు మిగిలిన విషయములను జెప్పవలసియున్నది. ఆబాలుడును దల్లియు

సచ్చిదానందమును బాధింపమొదలిడిరి. యజమాని యచూ
యకుండై వారిమాటల విశ్వసించుచుండెను. ఆయిల్లాలిపేరు
మారాంబ. మారాంబ సచ్చిదానందము స్నానపానముల విష
యమై శ్రద్ధవహింపదయ్యెను. పోషణములేని కారణమున
నాతనితలలో పేలుపడెను. శరీరమున దురద ప్రారంభమయ్యెను.
“ఈతనివలన మనయింటి కన్దముగలుగును. మనకు పేలు
దురదయుఁ దటస్థించును.” అని మారాంబ తనపెద్దకుమారుఁ
డగుమాధవునకు బోధించెను. మాధవుఁడు సత్స్వభావుఁడు
గాన, “మానవులకు వ్యాధులువచ్చిన వానిని దగుపోషణ
ముచే మాన్సుకొనవలెను గాని యెలుకలకొఱ కిల్లుచిచ్చుపెట్టు
టయా” అని యామెను మందలించెను. మఱికొన్నిరోజు
లకు మరల మారాంబ గగ్గోలుపెట్టినది. సచ్చిదానందముపై
నెన్నియో స్వల్పము లగునేరముల మోసినది. చెప్పగా
చెప్పగా మాధవునకుఁ జెవి నాటినది. ఒకరోజాయన సచ్చిదా
నందమును బిలిచి, “నీవలన మా కనేకచిక్కులు తటస్థించు
చున్నవి. మఱియొకచోటు చూచికొనుము.” అని చెప్పెను.
పురుషోత్తములు తిరిగివచ్చువఱకైన నాతని నచటనుండనీయక
వారందఱు వేధించిరి. అంతటితో నాతని కాయెల్లు దుర్భరమై
నందున పురుషోత్తములకు సన్నిహితులైన మఱియొక రాతని
నాహ్వానించిరి. అచ్చటికి సచ్చిదానందము వెడలిపోవుచుండ
మారాంబ గద్గదికతో, “వద్దు నాయనా వద్దు నాయనా.
ఇచ్చటనే యుండుము.” అని పలుసారు లనెను. ఆతఁడు

మఱియొకరికడ కేగియు మారాంబను ద్వేషింపక వచ్చుచుఁ బోవుచు క్షేమ మరయుచు నుండువాఁడు. నూతనబంధువులు పరమకృపతో నాతని బోషించు చుండిరి. ఆయింటియిల్లాలి పేరు రాజ్యరమాదేవి. ఆమెతల్లివలె నాతనికి సుఖమును జేకూర్చి పూర్వదుఃఖములన్నియు మఱచునట్లుచేసెను. అందు నలన నాతనికి చక్కనియారోగ్యము లభించి మరలపుషోత్తములు వచ్చునప్పటి కాతనికానందమును గలిగించునట్లు సుఖముగ నుండెను. పురుషోత్తము లీపిషయములన్నియు శాంత భావముతో గ్రహించిరి.

శాంతిపురమున నున్న కాలమున సచ్చిదానందము తన మేనమామ యగు వీరభద్రశాస్త్రిగారింటి కప్పుడప్పుడు నెల్లి వచ్చుచుండె ననియంటిమి. వీరభద్రశాస్త్రిగారిది శాంతిపురమునకు సమీపముననున్న శివపురము. ఆయన గృహిణి పేరు సావిత్రి. తల్లి మహాలక్ష్మి. ఆయన కిరువురు కుమార్తెలు నిరువురుకుమార్తెలును గలరు. ఆయింటనందఱును సచ్చిదానందముపై గాఢానురాగము గలిగియుండిరి. మహాలక్ష్మి కప్పటి కిరువదియేండ్లు. తనకుమార్తె కపురూపపుబిడ్డఁ డగుసచ్చిదానందమును జూచిన నామె ప్రాణములు లేచివచ్చును. ఇట్టిసమాదరణ ముండుటవలన నతఁడు శాంతిపురమునుండిగాని తాను విద్యాభ్యాసము చేయుపట్టణమునుండిగాని యవకాశ మున్న స్పృహల్ల నచ్చటి కేగువాఁడు. వీరభద్రశాస్త్రిగారి పెద్దకుమార్తె పేరు చంద్రరేఖ. చంద్రరేఖ కప్పటి కెనిమిదియవ యేఁడు.

మిసిమిదళుకొత్తు పసిడిచాయ గలశరీరము. చెంపకుచేరెడేసి కన్నులు, నునుకాంతివెల్లువలుగురియుచెక్కుటద్దములు, కాటుక నపహసించుశిరోజములు, మృదుమృణాళభాసురము లగుహస్తములు, గలిగియాకస్య చక్కనిచుక్కయని యిరుగుపొరుగు వారిప్రశంస వడసినది. పనితనమునఁ దనమేనత్తకుమారునితో నాటలాడినయాబాల యీడువచ్చినకొలది సిగ్గుఁజెంది దూర దూరముగఁ దిరుగుచు క్రింగంటిచూపుల నీక్షింప మొదలిడెను. బావగారికి వలయుపదార్థముల నాపె స్వయముగఁదెచ్చి యిచ్చుచుండును. ఆతఁ డితరులతో సంభాషించుచుండఁ దలుపుచాటున నిల్చి యాతనివైఖరి నీక్షింపుచుండును. బంధువు లెవ్వరైన, “బావను పెండ్లియాడుదువా” యన లేనికోపము దెచ్చుకొనును. చిరునగవుదళుకొత్తునామెవదనబింబమునచ్చిదానందమునకుఁ గన్నులపండువుగ నుండెను. ఆపె చిలుకపలుకుల నాతఁడు చెవిరెయ్యి యాకర్ణించును. ఆమెనుగూర్చినభావములతో నాతనిమనస్సు రసస్ఫూర్తిగలిగి విద్యాదివ్యాపారముల కుత్సహించుచుండును. ఇరుగుపొరుగువా రందఱును చంద్రరేఖాసచ్చిదానందములు దంపతులుకాఁగలరని రోళ్ల రోకండ్ల పాటలుబాడమొదలిడిరి. పురుషోత్తములకుమారునికిఁ బిల్లనిచ్చుటకంటె నదృష్టము వేరుగఁ గలదా యని వీరభద్రశాస్త్రి భావించుచుండెను. నాయికానాయకులకును సర్వజనులకును నేమృత మగునీవివాహముహూర్తము సమీపించెను.

పదునాలుగవ ప్రకరణము.

శ్రీ న గ ర ము.

ఉన్నతవిద్య నభ్యసించుటకు సచ్చిదానందము ప్రయాణ మయ్యెను. పురుషోత్తములు తమకుమారు నున్నతవిద్యాల యమునందుఁ బఠింపఁజేయుటకై శ్రీనగరమునకుఁ బ్రయాణ మైరి. వారాతనిని శ్రీనగరమునందలి న్యాయవాది యగు జగన్నాయకులుగారింట విడిచి మిగిలినయోగ్వాటులన్నియు వారు చేయునట్లును నలసినధనమునంతయుఁ దాను బంపునట్లును జగన్నాయకులుగారితో మనవిచేయఁదలంచిరి. తమకుమారు నకు నలయుదుస్తులను నారాయణవరమునందు సిద్ధముచేయించి తెప్పించిరి.

శ్రీనగరమువిశాలమైనపట్టణము. అందనేకవిభాగములు గలవు. విశాల మగుమార్గములందు లెక్కకుమిక్కుటముగ బండ్లు తిరుగుచుండును. వీధులప్రక్కను బౌరులుదీరి కాలి నడకను వేలకువేలు ప్రజలు నడిచుచుందురు. వర్తకవ్యాపార ములు జరుగుబజారులు క్రీక్కిరిసి దుమ్ములురేగుచుండును. అదు మౌకసమునంటుచు దిక్కులునిండి ప్రయాణికులకు చుర్చరముగనుండును. ఆవీధులలో దొఱుకనివస్తువులు లేవు.

నూలుపోగులనుండి యున్నివస్త్రములవఱకును, నారబట్టల నుండి చీనిచీనాంజరములవఱకును, రాళ్లనుండి వజ్రములవఱకును, సాంబ్రాణినుండి కస్తూరివఱకును, సూదులనుండి శుద్ధ స్వర్ణభూషణములవఱకును, ఉప్పుమొదలుకొని చారపప్పువఱకును గలసమస్తపదార్థములు నచ్చట లభించును. ఆపట్టణములోఁ గొన్ని భాగములు రాజభవనములతోడను నుద్యోగుల భవనములతోడను, విశాలముగ నుండును. పాలగచ్చతోడను బలపపురాళ్లతోడను నాభవనములు స్వచ్ఛ కాంతిచంద్రికల బఱపుచుండును, ఆభవనములను బరివేష్టించి వివిధపుష్ప ఫలభారనమ్రతరువులతోఁ బ్రకాశించు సురుచిరోద్యానములు విరాజిల్లుచుండును. మఱికొన్ని భాగములు కర్మాగారములతో నిండి కొలుములపొగలతోడను సమ్మెట వ్రేటులతోడను, కర్మ కరులరాకపోకలతోడను సంకులముగ నుండును. ఇంకకొన్ని భాగము లతిసంకుచితములుగనుండి మార్గముతెలియని చిన్న గొందులును మురుగుకాల్వలును, చీకటిమూలలును గలిగి బీదలకు నివాసముగ నుండును.

కతిపయ ప్రయాణములఁ బురుషోత్తమసచ్చిదానందములు శ్రీనగరముఁ జేరిరి. న్యాయవాది జగన్నాయకులుగారిల్లు విశాలోద్యానములు గలశ్రీరామపుర మనువిభాగమునఁ గలదు. అచ్చటికి వీరుదయముననే చేరిరి. ఆసమయమున జగన్నాయకులుగారు తమతోఁ బనియుండినచ్చిన మనుష్యులతో

మాటలాడుచు తండ్రికుమాళ్లను గూర్చుండుమని సంజ్ఞ చేసిరి. జగన్నాయకుల సమీపమున విమలుఁ డనువిలేఖకుఁ డుండెను. వారిరువురును కేవలహృదయరహితులవలె నుండిరి. జగన్నాయకులీ క్రిందినిధముగ వ్యవహారముల నొక్కగడియలోఁ బరిష్కరించెను.

“ శాంతయ్యసెట్టి ఇంక నీవు చెప్పవలసిన దేమియు లేదు. నాకు మీవ్యాజ్యమంతయు బోధపడినది. సాక్షులకు సమనులు చేయించవలెను. ఇంకను చేయవలసినవ్యవహారములు చాలగలవు. మూపై కము చెల్లించినావా ? లేదా ?

శాంతయ్య—చిత్తము. ఉదయము విమలయ్యగారికిఁ జెల్లించినాను. మన మింకేమేమి చేయవలయు నండి

జగ—ఇంక మాటలాడినచో నీకట్టయావల బారవేయుదును. నీవు పాఠములు చెప్పనక్కరలేదు. పోమ్మావలకు.

అని మఱియొకవైపునకుఁ దిరిగి, “ రామయ్య, అత్యంత శ్రమఁ జెంది మీవాని కురితప్పించినాము. మనుష్యునిఁ జంపినవాఁ డెవ్వఁడైన యురినుండి బయటఁబడునా ? నీ విక సణగినందువలనఁ బ్రయోజనము లేదు. పైకము దెచ్చినయెడల నున్నతన్యాయస్థానమునఁ బ్రయత్నించి నీవీపాంతరవాసమునుండి శిక్షతగ్గునట్లు ప్రయత్నింతము. విమలా !

మనసూరయ్య వీరినేరములో నింకను సాక్ష్యము తయారు చేయఁ గలఁడా ”.

విమలుఁడు—చిత్తము.

జగ—“రామయ్యా ఇక నీవు వెళ్లవచ్చును.”
విమలా ఆసుబ్బమ్మను మనయింటివైపు రావద్దనుము. పైకము లేకుండ వ్యాజ్యములోఁ బనిచేయుటకు మన మామెబానిస లమా. “ఇంక నీరోజున వాయిదా లేమేమి కలవో చూచి వానికి సంబంధించినకాగితములు నాముందు పెట్టుము. ఈరోజు ప్రకాశభూపతిగారిన్యాయస్థానమునకు వెళ్లవలెనని బండ్లి వానితోఁ జెప్పము ”.

పురుషోత్తములుగారూ మీరిరువురు భోజనమునకు లెండు. మీరు వ్రాసినయుత్తర మందినది. సచ్చిదానందము నున్నతవిద్యాలయములోఁ బ్రవేశపెట్టి దానికీసంబంధించిన వసతిగృహములో భోజనాదిసౌకర్యము లేర్పాటుచేయుదము. సుఖముగ నుండును. మీరు నిశ్చింతగ శాంతిపురమున నుండ వచ్చును ”. అని లోపలికేగెను. పురుషోత్తములును సచ్చిదానందమును జగన్నాథకులవ్యవహారదక్షతకును, కారిత్యము నకును నాశ్చర్యమందిరి. తరువాత షడ్రసోపేతముగ భుజించిరి. పురుషోత్తములు వారింట న్యాయవాదితోఁ దమపూర్వ పరిచయములను వ్యవహారములనుగూర్చి చాలనేపు ముచ్చ

టించి తమకుమారుని వారికప్పగించి సెలవుగై కొని శాంతిపురమున కేగిరి.

జగన్నాయకుల సహాయమున సచ్చిదానందము విద్యాలయమునఁ బ్రవేశించెను. వసతి గృహములో నాతినికొకగది యియ్యఁబడెను. దానికి, “ బంటిస్తంభముగది ” అనిపేరు. అందు దయ్యములు గలవని యితరులు భయమందుచుండిరి. కాని ఇతని కట్టిభయములు లేవు. కొంతకాలమున కీతని కచ్చట నందఱు మిత్రులైరి. ఒకరిరువురు శత్రువులు బయలుదేరకపోలేదు. సచ్చిదానంద మానసతిగృహమున నొకప్పుడు నిర్వాహకుఁ డయ్యెను. ఈవసతిగృహమున భోజనాదిసౌకర్యము లొకయుపాధ్యాయుని యాధిపత్యమున జరుగుచుండెను. అంతరింగికనిర్వహణము విద్యార్థులే తా మెన్నుకొనిన నిర్వాహకుని ద్వారా నెరవేర్చుకొనుచుండిరి.

ఇతను విద్యాలయమున నిర్ణీతసమయములయందుఁ బాఠముల బోధించుచుండిరి. ఒకమహామహోపాధ్యాయుఁడు సంస్కృతభాషయందు నాటకాలంకారములను బోధించుచుండెను. మఱియుకె యాంధ్రపండితుఁడు భారతిభాగవతాది గ్రంథములను లక్షణసహితముగ బోధించుచుండెను. వేటొక విద్వాంసుఁడు నానాదేశచరిత్రలను రాజ్యాంగతిత్తములను గఱపును. ఒక ప్రతిభాశాలి విద్యార్థులను హుణుభాషాపాఠం గతులఁజేయును. ఒకానొక నిష్టాతుఁ డున్నత తరగతులలో

ప్రాచ్యపాశ్చాత్యతత్వశాస్త్రముల సభ్యసింపజేయును. మఱియునిచ్చగలవారికి సంగీతము, చిత్రలేఖనము, రసాయనశాస్త్రము, జ్యోతిశ్శాస్త్రము, వేదపరిశోధనము మొదలగుశాఖల సభ్యసింపజేయు నుపాధ్యాయులుండిరి. ఇందు సచ్చిదానందము క్రమక్రమముగ విద్యలసభ్యసించుచు తత్వశాస్త్రము నభిమానవిద్యగ గ్రహించెను. ఇక్కడివిద్యాభ్యాసకాలము సుమారు నాలుగుసంవత్సరములు.

సచ్చిదానందము వాఙ్మయపఠనమునందు నిమగ్నుడై రసజ్ఞుడుగను కవిగను పరిణమించునూచనలను గనఁబఱచుచుండెను. ఛందస్సును వ్యాకరణమును గ్రహించుటతోఁ గొంత శ్రద్ధ వహించెను. ఇదియెగాక దేశీయవార్తల నెఱుంగుటయం దాతనికి శ్రద్ధగలదు. వార్తాపత్రికల నిరంతరపఠన మాతనికి వ్యసనమయ్యె ననవచ్చును. ఇందుల కొకరిద్దరుపాఠ్యాయు లాతని మండలించుటయు సంభవించెను. లోకము లోని కఱపులు, హింసలు విని కని యాతఁడు శోకించును. స్వాతంత్ర్యనిరోధకవిషయములు, దుర్భరములనును. ప్రజాసేనయే పరమాశయమని భావించును. హైందవప్రాచీనాన్నత్యమును నాగరికతను దెల్పుగ్రంథములు నిరంతరము పఠించును. ఈసమయమున నాతనికి మువ్వరున్నే హితు లేర్పడిరి. వారు సంఘసంస్కర్తలు, విగ్రహారాధనవిముఖులు, హైందవ సంప్రదాయముననుసరించిచూచిన నాస్తికులతో సమానులు.

వారితో విరుద్ధముగఁ గొంతకాలము వాదించియుఁ దుదకు మనయువకుఁడు వారివలలోఁ జిక్కెను. వారికిఁ బ్రాణులయెడ దయ మిక్కిలిగనుండుటవలనను దేశభక్తివిస్తారముగనుండుట వలనను వారితోనితఁడు గాఢస్నేహముఁ జేయుట సంభవించెను. ఈపరివర్తనమువలన నాతని కప్పుడుకలిగినభావములు కొన్ని యుచాహరింతును. వర్ణవిభేదము దేశనాశనమునకుఁ గారణము. స్త్రీలకు విధవావివాహములును రజస్వలాసంతర వివాహములును గావించనలయును. ఈశ్వరు నుపాసించుటలో విగ్రహారాధనము గూడదు. ఈభావములతో నుపన్యాసముల నారంభించుస్థితికి వచ్చినసచ్చిదానందమునకు విద్యాభ్యాసము నందలిమూడవవత్సరమున సువీరుఁడను చిన్నవానితో స్నేహ మయ్యెను. ఇతఁడు విచిత్రశక్తియుక్తుఁడు. సమస్తవిద్యానిపుణుఁడు. యుక్తియుక్తిముగ మాటలాడుటలో నగ్రగణ్యుఁడు. పూర్వాచారపరాయణుఁడు. ఇతఁడు మననాయకునితోఁ జెక్కునెలలు వాదించి తుదకాతని దనపక్షమునకుఁ ద్రిప్పుకొని దిగ్విజయముచేసినట్లు భావించెను. ఈవిషయములను సూర్చిన వివరములకు మఱియొకపరి వచ్చెదము.

ఈసమయమున సచ్చిదానందము రెండుసంఘముల స్థాపించెను. మొదటిది యుపన్యాససంఘము. వసతిగృహము నందున్నవిద్యార్థు లందఱు సీవిషయమున నాతనికి సహాయము గావించిరి. ఈసంఘయాజమాన్యమునఁ బ్రతిశనివారము

సాయంత్రము భగవద్భజనయు ప్రతియాదివారము సాయం
త్రమున నుపన్యాసనభయు జరుగుచుండెను. నుననాయకుడే
యీసంఘమున కధ్యక్షుడు. ఇతనికి సంగీతమునందు విశేష
పాండిత్యము లేకపోయినను భజనలను నెరవేర్చుటకు వలయు
సాహస ముండెను. భజన లిట్లు మహానందముగ నెరవేలుచు
విద్యార్థులనుహృద్భావమును బెంపొందజేసెను. ఉపన్యాస
నభలలో రాజకీయ మతసాంఘిక వాఙ్మయాదివిషయములు
చర్చకువచ్చుచుండును. ఈసభలలో మనమిత్రునియుపన్యాస
ములు సర్వజనరంజకముగ నుండును. ఆతఁడు తనపరివర్తనము
ననుసరించుచు విషయములను వివరించుచుండును. అనేక
యుగములనుండి ప్రసిద్ధిపహించిన హైందవనాగరికతాతత్వ
మును బ్రకటించుటలో నాతఁడు మిక్కిలి శ్రమవహించును.
దేశభక్తి ఆర్షమతభక్తి విద్యార్థులలోఁ బురికొల్పుట కెంతయో
ప్రయత్నించును.

ఆతఁడు స్థాపించినరెండవసంఘము ప్రాణినేవాసంఘము.
పద్మపతిగారివద్ద సభ్యునించినవిద్య వృధపోకుండునట్లాపద్ధతులపై
నితఁడు ప్రాణినేవాసంఘమును స్థాపించెను. తనహృదయము
లోనిమహాశయముల నమలులో నుంచదలచి యీతఁ డీసం
ఘమునకుఁ గొన్ని కట్టుదిట్టముల నేర్పాటుగావించెను. సభ్యు
లందఱు కొన్ని శాఖలుగ పిభజింపఁబడిరి ఆశాఖలు తమతమ
నాయకులను బ్రత్యేకముగ నెన్నుకొనవలెను. ఆనాయకు

లందఱు ప్రధాననాయకునకుఁ లోబడియుందురు. అందఱు సంప్రతించుకొనియే యెట్టిపనులనైనను జేయుచుందురు. ఈసంఘసభ్యు లత్యంతనియమముతోఁ బ్రవర్తింతురు. లోకోపకారము వారిప్రధానధర్మము. చీమలు చోమలు మొదలుగ సమస్తప్రాణులలో నేది యాపదలలోనున్నను వారు రక్షించి తీరవలయును. సత్యవాక్యనిరతియు న్యసనిరాకరణము వారి కనశ్యాచరణీయములు. దైవమాతాపితృగురున్మధజనభక్తి యవశ్యకరణీయము. మోసమచునది వీనమైన నుండరాదు. ఇట్టి నిర్బంధములన్నియు పరాపాదితములుగాక స్వయముగ బుద్ధిపూర్వకముగ నాచరణములోనికి రావలయును. ఇట్టియాచరణమునలన విద్యార్థులనేకులు సన్మార్గవర్తనులైరి.

ఈసంఘముపేరు ప్రతిష్ఠలు లోకమందు వ్యాపించెను. కాని సంఘాధిపతి యగుసచ్చిదానందము కేవలనిరాడంబరస్మృతి కలవాడగుటవలన తానును తనసంఘమును స్తుతులను బహుమానములను బొందకుంజ లోకోపకారము చేయవలయునని మిక్కిలి ప్రయత్నించుచుండెను. సంఘాధ్యక్షుఁ డేలప్రాచుర్యమునకు రాడనిలోకులు సభ్యులను బ్రశ్నించుచుండిరి. ప్రాచుర్యముగాని ఖలాపేక్షగాని మాసంఘనియములకు విరుద్ధములని వారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచుండిరి. ఒకసభ్యుఁడు ప్రతిఫలమును గ్రహించుటవలన నాయకుఁ డాతనిని మందలించెను. ఏవిషయ మెచ్చట నాచరింపవలసినను నాయకుఁ

డందఱీకంటెముందు సిద్ధపడును. ఈవిషయమున నాతనినాయకత్వముసార్థకమయి సభ్యుల కానందదాయకమయి మార్గదర్శకమైనది. మఱియు వారు సహాయకాలమున జాతిమతవివక్ష చేయరు. ఉచ్చసీచము లాలోచింపరు. ఈసభ్యుల కాత్మరక్షణమునకును పరులరక్షించుటకును వలయు సాము, నైద్యవిద్య, ఈత మొదలగులక్షణము లన్నియు క్రమముగ దక్షులసహాయమున నాయకుఁడు వారికి నేర్పించెను. అప్పుడప్పుడు వీరు ప్రాచీనచరిత్ర ప్రసిద్ధము లగుస్థలములఁ గాంచి యుప్పొంగితమ దేశభక్తిని పెంపొందించుకొనుచుండిరి. సచ్చిదానంద మొక్కొక్కప్పుడు నియమముల నతికఠినముగ సభ్యులపైనమలుజరపుచుండెను. ఇది కొందఱికిష్టములేకపోయినను సుహృద్భావముతో వారు దానిని సహించి యాతనిలోపమును మన్నించి తమసంఘైక్యమునే ప్రధానధర్మముగ భావించిరి. ఈసభ్యులందఱును ప్రజలనుండి ధనధాన్యములను సేకరించి బీదలకన్నమిడుచుండిరి. ఇందుఁ గొందఱుపెద్దలు పాల్గొని పేరు సంపాదించుకొనిరి. కాని యీసంఘమునకు కొన్నిచిక్కులు తటస్థించినపు డాపెద్దలు తొలఁగిచనిరి. మన యువకుఁడు మాత్రము కంటికిరెప్పవలె సీసంఘమును కాపాడుకొనుచు తన విద్యాకాలమును సార్థకముగావించెను. ఆతఁ డావిద్యాలయము నందు విద్య ముగించి శ్రీనగరము వీడినతోడనే తగిననాయకుఁడు, లేకయాయుద్యమము నన్నగిల్లెను.

ఈవిద్యాభ్యాసకాలమున సచ్చిదాసందము మిత్రులతోఁ గొండవీడు కొండపల్లి దుర్గములఁ గాంచి ప్రాచీనచరిత్రాంశముల స్మరించి స్మరించి దుఃఖించెను. ఇట్లు సంఘమునందు కార్యవశమున వర్తించుచుండియు మనయువకునకు నేకాంతము నందుఁ బ్రేమమొందు. ఆతనికిందఱుమిత్రులుండియు నేకాంతము మాత్రమాతనికి నిజమైన మిత్రుఁడననచ్చును. వాఙ్మయ గ్రంథములాతనిచుట్టములు. జనసమ్మర్థములతోఁ బ్రవేశించుటాతనికి సమ్మతముగాదు. ప్రవేశించినను తెలిసికొనఁబడక లోక వృత్తమును సమగ్రముగ నీక్షించి భావించుట యాతనికిష్టము. ఈవిద్యాభ్యాసకాలమున సవకాశముగల్గినపుడు మనయువకుఁడు స్వగ్రామములకు వెడలి పురుషోత్తములను వీరభద్రశాస్త్రి గారింట చంద్రరేఖను జూచి వచ్చుచుండువాఁడు. ప్రణయిని కటాక్షప్రసారము లాతనియావసవృక్షమున కత్యంత ప్రశంస నీయ దోహదము లయ్యెను.

పదునైదవ ప్రకరణము.

అరణ్యము.

అది యొకమహారణ్యము. అం దొకపెద్దలోయ గలదు. ఇరుప్రక్కల బాహువులఁ జూచి యాకసమున కేమో మొఱ నెట్టుచున్న ట్లత్తున్నతములైన పర్వతశృంగములు నింగి నంటు చున్నవి. ఎచ్చటజూచినను వృక్షములు, పొదలు, అతానికుంజ ములు, కొండగడ్డితోనిండినగుట్టలు దట్టముగనున్నవి. మిట్ట మధ్యాహ్నపు సూర్యనికీరణము లెంతకనితో ససిధారాపాత ముగఁ బడినను సరోవకారపరీణము లగువృక్షసమూహములు పాంథుల రక్షించుచున్నవి. సూర్యభగవానునిదాడి కోర్వలేక చీకటి గుహలలోఁ బ్రవేశించినది. పక్షిసంఘము లిటునటు నెగురుచు వృక్షచ్ఛాయలయందఁజేరి యావృక్షముల ఫలముల నారగించుచున్నవి. చెట్లశ్రమ పడు లేమెఱుఁగును! పెద్దల కష్టనిష్ఠురము లెఱుఁగక పసిపాపలు కేకలిడుచు వారిచుట్టుఁ దిరిగి యాడుచుందురు! క్రూరమృగములుసహితము చల్లని పొదలలో ఊగి నిద్రించుచున్నవి. పులికూనలు నిద్రించు తమతల్లిపై నటునిటుదుముకుచు నాడుచున్నవి. లేమావిచిగుళ్ల మెక్కి- గండుకోయిలలు తమకుహూకారముల సరణ్యములఁ

బ్రతిధ్వనింపఁ జేయుచున్నవి. కొండసెలయేళ్లు తమకడ్డము
 వచ్చినరాళ్ళపై సణగుకొనుచుఁ బ్రవహింపఁదొడఁగినవి. అడవి
 బఱ్రెలు మెత్తమెత్తనిమేతల మేయుచు నేశబ్దము వినవచ్చినను
 మిఱిమిఱి చూచుచు పదనుగల కొమ్ములతోఁ గొండలఁ
 గ్రుమ్ముచు నేనుగు గున్నలవలె పులలనుగూడ భయపెట్టుచు
 న్నవి. ముద్దులుసూటగట్టులేడిపిల్ల లొకచోఁ గుమిగూడి చంగు
 చంగున గంతులిడుచు నాడుచుండ తల్లిలేడి తనచంచలనేత్ర
 ములతో నలునైపులఁ జూచుచున్నది. తొండలఁ దినియు
 పిట్టల గ్రసించియు పొట్టలునింపి, మత్తిల్లి పడియున్న పాము
 లచ్చటగలవు. జంటితేనియల మాధుర్యమును దానితోఁబాటు
 తేనెటీగపొట్టులను రుచిచూచువారును, పిల్లనగ్రోవులనూదికొ
 నుచుఁ బశువులఁగాచికొనువారును, వాగురములనొడ్డి పిట్టలఁ
 బట్టువారును, పిట్టలఁబట్టుట హేయముగనెంచి ప్రాణములకుఁ
 దెగించి గండుపులుల వేటాడువారును, వెలగపండులను వెదురు
 బియ్యములను ప్రోవుచేయువారును, నయి యాటవికపురుషులు
 పెక్కు రాప్రాంతములఁగన్నట్టుచున్నారు. కొండప్రక్కలనున్న
 వెదురుగుడిసెలలో స్త్రీలు వెదురుబియ్యము బాగుచేయుచు,
 వెదురుబుట్టల నల్లుచు, శిశువుల నాడించుచు, పలలముల
 వండుచు, సుఖముగ మాటలాడుచు నానందమున నున్నారు.
 పరమానందదాయకమై మందమలయానిలము సకలప్రాణు
 లను సేదదేర్చుచు విహరించుచున్నది. వనవాసము కఠినమా !

దుస్సహమా ! మధురఫలాహారములు, నిర్మలగిరిఝరీసలిలపా
నములు, నవకుసుమసురభిశ శీతజలకణనహితమలయానిలాసు
భవములు, విపులతరుచ్ఛాయాచ్ఛాదితవాలుకాప్రదేశమృదు
శయ్యలు, దుస్సహములే యగును ! సంసారాంధతమఃపతితు
లకు, లోకమున నింతకంటె నెక్కుడుసుఖము గలదు ! ముఖ్య
ముగఁ బట్టణములయం దయ్యది గోచరించును. రోగాల
వాలము లగు హేయపదార్థాహారములు, సమస్తకల్మషపూరిత
దుష్పానములు, దుర్భరమలమూత్రదుర్గంధపూరితవాయుసేవ
నములు, మశకమత్కుణానమేతశయ్యలు, దుస్సహవాసములు,
నిత్యానత్యన్త్రతములు, ఎకసక్తేములు, నాస్తికత్వములు సర
మానందదాయకములు గాఁబోలును. ఆయాటవికులమోముల
నుండునిష్కాపట్య మీప్రజలకు సహస్రపుటములుబెట్టినను
రాదు రాదు. ముమ్మాటికిని రాదు. ఎవ్వఁడైన బాతపిష్టి
నిష్కాపటియుండినచో వాని నెగతాళిచేసి యీలోకులు
మెల్లనఁ దమలోఁ జేర్చికొందురు. అయ్యో ! జగన్మోహన
దివ్యారణ్యదర్శనమునుండి యీదిక్కుమాలిన ప్రపంచప్రశంస
కేలనచ్చితిమి ? మరల నచ్చటికిఁ బోవుదము. ఈతప్పంతయు
మనస్సుది. మనస్సు మానవుని కాశినుండి రామేశ్వరమునకును
కావేరినుండి గంగకును తూర్పునముద్రమునుండి పశ్చిమనము
ద్రమునకును క్షణకాలములో లాగుకొనిపోవును. అగుగాక.
ఇది చీమలు దూరనిచిట్టడవి. కాకులుదూరనికారడవి.
లోయలోనుండి యొకకాలిదారి యిం దగుపడుచున్నది.

ఈదారి సరుదుగ ప్రజ లేగుదురు. ఏనాబోటివెట్టివాఁడో యీననసౌఖ్యము గ్రోలునుగాని సామాన్యజనులు ప్రాణముల యందలితీపిచే యేదొంగలుకొట్టుదురో యేమృగము లడ్డగించునోయని యటచేతిఁ బ్రాణము లుంచికొని బిరబిరసడచి పోవుదురు. ఏయాకుచప్పుడై నను పెద్దపులివచ్చె ననుకొందురు. ఏరాయిదొంగలినను నెలుఁగుబంటి దుమికెనని భావింతురు.

ఇట్టియీచరణ్యమున నెవ్వరో యొకబాటసారి యొంటరిగ నేగుచున్నాఁడు. శ్రద్ధగఁ దిలకింపుఁడు. పాప మాతఁడెవ్వరై యుండును. పాప మేమి? మిక్కిలిసంతోషముగ నేగుచున్నాఁడు. విశాలనేత్రము లుజ్జ్వలకాంతల నీచుచున్నవి. మో మరణిరిసిన చిఱునగవుల నెన్నెలలతోఁ బ్రకాశించుచున్నది. నిరాశంబరనాగరికునిలక్షణములు గలవు. వనమునెల్ల వీక్షించుచు, కొంచె మలునిలు చూచుచు మెల్ల గ నడచుచు మరల వడివడిగ నడచుచు నేగుటచూడ నాతఁడు ప్రకృతి సౌందర్యము నీక్షించుటవలన నెమ్మదియుఁ గార్యవృత్తివలన తొందరయుఁ గలవాఁడుగఁ దోచును. ఆతనియునికిఁ జూడ మృగభయ మావంతయు లేనట్లును, చోరభయ మంతికు ముందే లేనట్లును మార్గాయాస మనలే యెలుఁగనట్లును గాన్పించును. మానసికవృత్తియం దేకాగ్రతి నొందినవారి కీ ప్రపంచమునఁ దమలక్ష్యముతప్ప మఱియొకటేదియు గోచరింపదు. స్వీయాలోచనమునందు నిమగ్నుడగుచు తలపంకించుచు నేగు

చున్నాడు. ఇంతలో నెవ్వడో యాటవికుఁ డెదురుగవచ్చుటఁ జూడ నాతని గొట్టుటకా యనిపించుచున్నది. అయ్యో ఆసత్య మూర్తికి మన మెట్లు సాయపడఁగలము. వందరూప్యముల వసూలుచేసి యాకోయవాని కిచ్చి నమస్కరించిన నాతని విడుచునేమో. వెఱ్ఱితలంపు. అరణ్య మెక్కడ? మనమెక్కడ? వందరూప్యము లెక్కడ? యమదండమునంటి మహాదండము భుజాదండమున వహించి యెదురుగ వచ్చి యిట్లు గద్దించు చున్నాడు.

“ఒరు నీవు? యాడికయ్యో. నిలు నిలు. బాప సయ్యా. బయము లేదు! బండలు లేదు! యాపూరుమీది?”.

బాటసారి చిరునవ్వుతో, “మాది శాంతిపురము. నాపేరు సచ్చిదానందము. లోకోపకారార్థమై సంచారము చేయుచున్నాను. నేనేమియు ధనముకలవాడను గాను”.

ఆటవికుఁడు—“అయ్యో నేను కొట్టిచూట్లాడేవోడ్డి. నీమొగము సూస్తే నాకు మొక్కబుద్ధవుతది. నీసంగతేందో కాత్తె సెప్ప”.

సచ్చిదానందము —“ప్రజలకు మేలుచేకూర్చుటకును వారిమరాచారములు మాన్పుటకును, వారికి సద్బుద్ధి యల నఱచుటకును ఐకమత్యము చేకూర్చుటకును నేనుకృషిసేయు చున్నాను. ఇప్పుడు ప్రజలకు గలదుఃఖములను మాన్పి సౌఖ్యము నొనగూర్చుటలో నీవు నాకుఁ దోడ్పడవలెను”

ఆటవికుడు—“ను వ్వన్న దేదో తెలవలేదు. బాబు. మంచోడి వనుకుంటున్నాను. ఏమిదై ర్నం. గుంపులుగుంపులు జనం గూడా తువ్వకోడు లేకుండా మాకు బయపడి యీడి కడుగుబెట్టరే ! సచ్చి సచ్చి యీదోవన బోతరే. నీకు బయ మెట్టాలేదంటా ? ”

పొండి పొండి దొరా ! పొండి పొద్దుబోయింది ”.

సచ్చిదానందము—“ అన్నా యిటురా ” అని వానిని గిల్లెను.

ఆటవికుడు—“ ఇదేమంచో డయ్యా. నెత్తురంట గిల్లుతుండావు ”.

సచ్చిదానందము—ఓరి ! నీకు నొప్పిగలిగినదా ?

ఆటవికుడు—నే నేం మడిసినా ! రాయినా ?

సచ్చిదానందము—మనుష్యు లందఱికి నొప్పియుండునా?

ఆటవికుడు—అందఱిది పాణమే.

సచ్చిదానందము—ప్రయాణికు లందఱిది నీ ప్రాణము వంటి ప్రాణము కాదా !

ఆటవికుడు—అయితే యేం ?

సచ్చిదానందము—నీవుగాని మీవాడుగాని కొట్టి దోచినప్పుడు వారికిఁ గట్టముగదా ! మీశరీరములపై మీ కెంత ప్రేమయో వారికి మాత్ర మంతేగాదా ? గిచ్చిన నీకు

నొప్పికలిగినది. తలపగిలినవో వారికెంతబాధ యగును? నీపెండ్లాముబిడ్డ లెట్టివారో వారిపెండ్లాముబిడ్డ లెట్టివారు. మీదేవుని పేరేమి?

ఆటవికుడు—‘ మల్లయ్య ’

సచ్చిదానందము—నీవు చచ్చినతరువాత నాయన నిన్నిట్టికష్టములే పెట్టును. జాగ్రత్త. అదిగాక మీ రడవిరాజులు. తినుటకుఁ జక్కనివెదురుబియ్యము మాంసము పండ్లు మీకుఁ గలవు. త్రాగుటకు సెలయేటిసీళ్లు, వేనెలు గలవు. కట్టుకొనుటకు చర్మములు గలవు. ఇంక నాపాఁడుధనమును సంపాదించి కూడఁబెట్టనేల? ఆధనము వా రనేకమంది సన్న్యాసముచేసి సంపాదించురు. ఆపాపిష్ఠిధనము మీకచ్చుబాటు రాదు. పైగాదానికొఱకు రక్షకభటులు మిమ్ము వెంటాడుదురు. అదుప్త ప్రజలను మీరు కన్నులనైన చూడగూడదు. మంచివారు మీరు. కల్మషములేనిబ్రతుకు మీది. కపటములేనిమనసు మీది. వారితోఁగలిసినంతమాత్రమున వారియడ్డమైనరోగములు మీ కంటి, మీవజ్రకాయములకు వ్యధలు గల్గును. వారిదురాచారములు మిమ్మువెంటాడును. కావున జాగ్రత్తయని చెప్పుచున్నాను. మల్లయ్యకు భయపడి మంచివాడవగునట్లుట్టుబెట్టుకొనుఁడు.

ఆటవికుడు—అయ్యా! నీవు సెప్పించేదో తెల్సింది. మల్లయ్య దేవుణ్ణితోడు. ఇంక యిటువంటిపనులు సెయ్యను.

మాయింటికిరాదోరా. మావోండ్లకు బోదనేతువు. ఆపాడు మడుసులసామ్మ మాకొద్దు. నీయంటోడ్ని సూళ్ల్యూవటకు. మాయింటికిచ్చి కాత్తతేనె తాగుతావు? నాపెళ్లం యెలగ గుజ్జ పెడద్ది. నెమిలియిననకర్ర నీకిసర బుద్దయింది. కాసేపు మాయింటికాడ కూకో. నీసోటికి నిన్ను పంపిస్తా.

సచ్చిదానందము త్వరగ వెళ్లవలసియున్నను నాకొండ వాని యాతిభయమును గ్రహించి వానిబంధువులను జూచి సన్మార్గభోధ గావింపఁదలంచి వానితో నేగెను. వారింట వెదురుచాపపైఁ గూర్చుండి యూవిందులారగించి యాననవాసులతోఁబ్రసంగించుట నాతఁడు స్వర్గభోగముగఁ బరిగణించెను. సాయంకాలము కానచ్చుచున్నది. ఆయాటవికుండు సచ్చిదానందము నాయడవివెలువలివటకు సాగనంపి యనేకనవస్కారములు పెట్టి మరల రావలయునని యాహ్వానించి పోయెను. మెల్లగ నాతఁడు గ్రామమును సమీపించుచుండెను. పరమేశ్వరా! నీకరుణ నెంతని కొనియాడుదును. సీలీల లద్భుతములు గదా. కొట్టవచ్చినయాటవికునిచేత సత్కారము చేయించితివి. సత్సంకల్పముతో నేగుప్రజలను నీవన్నివిధముల గాపాడుచుందువు. సామాన్యులు తమకు స్వల్ప మగుకష్టము వచ్చినంతమాత్రమున నిన్ను నిందింతురు. వివేకులు కష్టములను నీప్రసాదితము లగుమహాఫలములుగను భావిసుఖములకు

బీజములుగను భావించుదురు. ఒకసజ్జనుఁడు రొట్టెలమూటగట్టి కొని యడవి నేగుచుండెనట. వాని ననుసరించినచ్చినదుర్జనుఁ డొకఁడు దొంగతనముగ బడితెతో వానిని బడగొట్టి యీతని రొట్టెలను వస్త్రాదికమును హరించెను. ఈవిషయము భగవ దనుగ్రహముగ భావించి దుఃఖింపక యాసజ్జనుఁ డట్లే పడి యుండెను. దుర్జనుఁడు మాత్రము పరమానందముతోఁ గేకినలు గొట్టుచు రొట్టెల నారగించెను. ఆరొట్టె లింటికడనే నిషమష్ట ములై యుండుటవలన నాదుర్జనుఁడు త్వరలోనే తద్దోషమున మరణించెను. తరువాత వచ్చినబాటసారు లీసంగతిని విని భగవ ద్విలాసమున కచ్చెరువంది సజ్జనునకుఁ దగుసాయముఁ జేసిరట. నేడును సచ్చిదానందమున కపకృతియగుటకు బదు లుపకృతి గలిగినది. తలవగులుటకు బదులు తలవనితలంపుగ బందుగు లేర్పడిరి. ఇట్లాతఁ డొకయూరిలోనికిఁ బ్రవేశించెను.

మనమిశ్రుని నీయడవులలోఁ గలసికొందు మని మన మెన్నడును దలంపలేదు. ఆతనివిద్యావ్యాసంగ మేమయ్యె ? పురుషోత్తము లేమైరి. ఈడునకు నచ్చుచున్న చంద్రరేఖ సంగతి యేమి ? ధనసంపాదన ప్రయత్నము లేమయ్యె ? ఇవన్నియు సమస్యలే. అతఁడు వాఙ్మయపఠనమునలన గడించిన కవితో త్సాహమునఁ గవితలో మగ్నుఁడగునని తలంచితిమి. మఱియుఁ బురుషోత్తముల కడనుండి ముదుసలితనమున వారిని సేవింప వచ్చును. కొంతవిశ్రాంతియు ననసరమే. లోలమ్మ పెట్టినయిక్క-

ట్టులు, బండ్లుగుల శ్రమలు, విద్యాభ్యాసాయాసము, పూట కూలింటిచిక్కలు నాతని నలంచివైచినవిగదా! ఇంక సుఖించవలసివోజులు వచ్చినవి. ప్రస్తుత మీతఁడు సర్వసంగపరిత్యాగి నలె, సన్యాసివలె నీవర్యటన మేమి, యీవేషభాష లేమి, యీప్రచారము లేమి, యీదుస్తరప్రయత్నము లేమి? ఆతనిశీలమును మనమిదివఱ కెఱిగియే యున్నాము. పరివర్తన కాలమునుండి భూతిదయ యాతనికిఁ బ్రధానలక్షణముగ నుండెను. లోకారాధన మాతనిముఖ్యధర్మము. విద్యాభ్యాస కాలమున దేశభక్తి యతిశయించినది. వార్తాపత్రికాపఠనము దానిని బ్రజ్వరిల్లఁజేసినది. దేశీయ దారిద్ర్యమును దుఃఖము నపనయింపవలయునని కోరిక క్రమముగ నెదుగుచుండెను. ఇట్టిసమయమున దేశపరిస్థితులు విషమించినవి. హైందవవిజ్ఞానమును సాంప్రదాయములు నడుగంటి విదేశధర్మములను బ్రజలనలంబింపఁజొచ్చిరి. ప్రభువులు విదేశీయు లగుటసలస దేశీ యాశయపరిపూర్తికిఁ దగుకృసి. చేయఁజాలకపోయిరి. అవినీతి వృద్ధిబొందెను. కలహము లతిశయించి న్యాయస్థానములు నిరంతరసేవ్యము లై నవి. నీతి నశింప మొదలిడెను. త్రాగుడు మొదలగువ్యసములతోఁ బ్రజలు దుర్భరస్థితికి వచ్చిరి. దేశీయ వాణిజ్య మిథమస్థితిలో నుండెను. లోకుల కైకమత్యము శూన్యము. వారు చేతులుగలపిననేగాని యెట్టిపనియైనను నెరవేరదు. ఇందులకు దేశీయలోక బ్రముఖు లగువా కొక సమావేశము గావించి లోకము నుద్ధరించుటకుఁ దగుయువ

కులకై యాహ్వానములఁ బ్రకటించిరి. అయునకులు నిద్యా
దక్షులు నుపన్యాసధురీణులు సన్మార్గులు గానలయును. వారు
సర్వత్యాగము గావించి యాపదలకు జంక గ్రామగ్రామము
లకుఁ దిరిగి సద్విషయముల బోధింపనలెను. ప్రజలకు దేశ
భక్తి, నైతికబలము, వికమత్యము చేకూర్పనలయును. ఇట్టి
పనిని నెరవేర్చుటకు సచ్చిదానందము ముందఁజ నైచెను.
వాఙ్మయమును వెనుకకుఁ ద్రోచి, ద్రవ్యసంపాదనాసక్తి కట్టి
పెట్టి, పురుషోత్తములపై భక్తిని వారిసేవను నడలించి, చంద్ర
రేఖవలపును విరళముగావించి, సౌఖ్యములకు దూరుఁడై దేశ
సేవయే ప్రధానముగఁ బట్టణములనక, పల్లెలనక, యరణ్యము
లనక, వనములనక, కాలిబాటలనక రాజమార్గములనక, మంచి
యనక చెడ్డయనక నుద్యుక్తుఁ డయ్యెను. పురుషోత్తము లాతని
యావేశ మణంపరానిదని యెఱింగి నరి యనితలయుచుిరి.
కాని వారికిఁ దమకుమారుని ప్రసర్తన మంత నచ్చలేదు.
భారతభాగవతాది గ్రంథములనుండి ప్రజలకు భక్తిగలిగించు
సద్యముల నాతఁడు చదువుచు గ్రామవాసులను ముం దాక
ర్షించును. తరువాత వారివారి ప్రత్యేకలోపములను దేశస్థితిని
తిరణమార్గమును నాతఁడు వారికి బోధించును. పిదప
నాగ్రామమున కున్న ప్రత్యేకలోపములను విచారించి వానిని
నివారించు నుపాయముల నాచరింపఁజేయును. ఇట్లు లోకోద్ధ
రణప్రచారము నారంభించి యిప్పటికిఁ గొన్నిమాసములై నది.

పదునాటవప్రకరణము.

ప్రచారము.

నచ్చిదానంద మాయూరిలోని కేగగనే, అయ్యా ! మీ
దేయూ రనువారును, ఏచ్చటనుండి వచ్చితి రనువారును,
భోజనమున కెక్కడనైన నేర్పాటుజరిగినదా యనువారును,
ఏమిపనియుండి వచ్చితి రనువారునునై యాతనిచుట్టాను ప్రజలు
గుమిగూడిరి. అత్యుత్సాహముతో నాతనికి వలయుసౌకర్యము
లన్నియు వా రేర్పాటుగావించిరి. ఆరాత్రి యచ్చట నాతని
యుపన్యాసము జరుగునని గ్రామమంతటికిని ఊణకాలములోఁ
దెలిసినది. సత్వర మూరిలోని ప్రజలందఱును సాయంకాల
భోజనము ముగించి యాసభకు బాహ్రతినద్ద గుంపులుగఁ జేరు
చుండిరి. ఏమి యీశ్రద్ధ ! ఈఆదరము ! ఈయత్సాహము !
ఇచ్చటనే యేమి. ఏపల్లెటూరైన నింతే. సౌహార్దము దయ
సత్యశౌచములు నిష్కల్మషత పల్లెలయం దవతరించియుండును.
నననాగరికతానిలయము లగుపట్టణములకును, ప్రాచీననాగరి
కత కొలదిగనో గొప్పగనో నిలచియున్న పల్లెలకును భేదమిదియే.
పల్లెలయందలిసంఘజీవనము కడుంగడు హృద్యము. ఒకయింటఁ
గల్యాణమైనచో నూరంతయుఁ గల్యాణమే. అందఱియిండ్లకు

సున్నములు. అందఱిగోడలకు నెట్టమన్నపట్టెలు. అందఱి
వాకిండ్లకుఁ బచ్చనితోరణములు, పసపులు, కుంకుమలు,
ముగ్గులు, అలంకారములు, నూత్నవస్త్రధారణములు వేయేల
నందఱును స్వర్గసుఖ మనుభవింతురు. ఒకరియింట మరణము
సంభవించినచో నూరంతయు దుఃఖమే. ఊరంతయు నొక్క-
చోటికిఁజేరి విచారించుచు, నోదార్పుచు, విహ్వలతనొందుచు
నుస్సురనుచు, దుఃఖసూచకముల నన్నింటిని వహించును.
ఏసందర్భమున నెట్టిసహాయముఁ జేయవలసినను నందఱును
సిద్ధము. రామాలయముఁ గట్టవలయునన్న నందఱు బండ్లుగట్టి
రాళ్లు మట్టి తోలుదురు. కలపను సేకరింతురు. తలకొకచేయి
వేసి గోడలను లేవఁదీయుదురు. వలసినధనధాన్యముల సేకరించి
సులభముగఁ బ్రతిష్ఠచేయుదురు. శ్రీరాములయెదుట భజనలు
కోలాటములు, పప్పుపానకములు గావించి యానందింతురు.
ఒకయింట నేకూరలు పెరిగినను నేకాయలు గాచినను, అందఱి
యిండ్లలో నవి కూరలుగావలసినదే. ఒకయింటిబట్టె యీనిన
యెడల నందఱు జున్ను తినవలసినదే. ఒకయింటి కేక్రొత్తవస్తువు
వచ్చినను అదియందఱును జూచియానందింపవలసినదే. ఊరి
లోని కతిధివచ్చినాఁడనిన నాతనినాదరింపక ముద్దయెత్తరు.
హింసకు మూల మగుమాంసాహారమరుదు. రాజువోరాన్ని
బాధల నొండొరులకు సాయముగ నుందురు.

ఇకఁ బట్టణములలో నెవరిగతివారిది. ఇరుగింటిపట్టము
పొరుగింటివారికిఁ బట్టదు. పొరుగింటిసుఖ మిరుగింటివారికి

గమనింపఁదగినదిగాదు. ఏయింటఁ గల్యాణమైన నాయింటి తోడనే ముగియును. అందుఁ బాల్గొనువారు లేరు. ఏయింట మరణమైన నాయింటితోడనేసరి. దయదలచువారు కాన్పింపరు. విచారించువారు శూన్యము. సహాయముఁజేయువారు మంచున కైసదౌలుకరు. ఒరులకష్టములను విచారించి యందుఁ బాల్గొని తోడ్పడవలసినంతకర్మ మేమిపట్టినది, వారికి? “ చిన్న నాపొట్టకు శ్రీరామరక్ష ” యనుటయే వారి ప్రధానధర్మము. మీదుమిక్కిలి వేసకువేలు నోరులేనిపశువులఁ జంపి మాంసములమెక్కి క్రొవ్వుకండలు పెంచుకొని కడలలేక మెదలలేక ఒడలు పరసశమై యుందురు. దుర్మితపరులై లెక్కలేనిరోగము లకుపుట్టలై వైద్యులకు దాసానుదాసు లగుదురు. మోము చెమటలూడ్చి యార్జించి మితాహరులై ధనముగడించుతమ దేశీయులసర్వస్వము నేమాయలచే న్నెల్లహరింతుమా యను జపముదక్క వారి కొండుయోచనగాని దైవముగాని లేదు. ఈపల్లెలలో నినాసము, ఈయరణ్యములలో సంచారము మన యువకునికిఁ బరమానందదాయకములుగ నుండెను. అతని భోజన ముచితముగ లభించును. ధనము గ్రహించువారు లేరు. ‘ నీటిమజ్జగనుండి తోటకూరవఱకు పైసఁజెల్లించిగాని కొనవలనుపడనిబస్తీలా యిని ’ యని యాపల్లెల వారప్పుడప్పు డనుచుందురు.

జామురాత్రి కావచ్చినది. అబాలగోపాలము బ్రాహ్మణుని దగ్గర చేరినారు. కలకలము చెలరేగినది. మనయునకునియుపన్యాస మాలకింపవలయునని ప్రజలు తహతహపడుచున్నారు. ఉపన్యాసకుడును సిద్ధపడినాడు. మొట్టమొదట దైవప్రార్థన మారంభించినాడు. శ్రీమద్భాగవతము సప్తమస్కంధము నుండి, “కమలాక్షు సర్పించుకరములు కరములు” మొదలుగ ననేకపద్యములఁ జదివి యుపన్యాస మీవిధమునఁ బ్రారంభించెను.

“అస్మద్దేశీయులారా ! మహాజనులందఱకు సమస్కరించి నే నొకటిరెండువిషయములు మనవిచేయదలంచి వచ్చినాను. కరుణాకరుఁ డగుశ్రీమన్నారాయణుఁడు గావించిన యీచరాచరసృష్టి యత్యంతనిచిత్ర మైనది. ఈవిశ్వమునం దెన్నిలోకములు గలవు ? ఎన్నినక్షత్రమండలములు గలవు ? వానియం దెన్ని కోట్ల జీవరాసులు గలవు ? ఈజగ మెట్లు పుట్టి పెరిగి నశించును ? ఇ వన్నియు దురూహ్యము లైనవిషయములు. ఈస్వప్తివైచిత్ర్యము నెఱుంగఁగోరి ఋషులు ప్రబలప్రయత్నములు గావించి వేదములఁ గాంచిరి. వేదధర్మములను వ్యక్తీకరించుటకే శాస్త్రపురాణేతిహాసాదిమహాగ్రంథములు బయలుదేరినవి. ఇట్లు ఋషిధర్మము బయలుదేరిన మనభరతఖండ మనేకవేలసత్సరములనుండి ప్రఖ్యాతి నహించినది. ఇది వేదవేదాంతాదివిద్యలకుఁ బుట్టిసిల్లు, ధన

ధాన్యసంపదలకుఁ దావరము. రత్నరాసులకు నిధానము. పుణ్య నదులకు నెలవు. పవిత్రక్షేత్రముల కాకరము. మహాన్న తము లగు హిమవదాదిపర్వతశిఖరముల కునికిపట్టు. మహద్గుల కాటపట్టు. మహారాజుల కాశ్రయము. సర్వపుణ్యములకు నివాసస్థానము. అట్టిపవిత్రభూమియందు జన్మించినమనమెల్ల రము ధన్యులము. ఇది కర్మభూమి. ముక్తిపొందదలంచినవారెంచుండియే ముక్తులుకావలెను. మోక్షము ప్రధానధర్మముగ గలదేశ మీతోకమున నిదియొక్కటియే. మనపూర్వులు కేవలము వేదాంతదక్షులగుటయేగాక ప్రబలకార్యశూరులు సుఁడీ. ఇప్పటికి శిథిలములైన పూర్వదుర్గములు శిల్పములు మనవారి యాధిక్యమును జాటును. చరకశుశ్రుతాదివైద్య గ్రంథములు. నరాహమిహిరునిజ్యోతిషగ్రంథములు, ఆర్యభట్టనిబిజగణితము, భాస్కరునిసూర్యసిద్ధాంతము, కౌటిల్యునియర్థశాస్త్రము మొదలగునవి వారిప్రతిభను బ్రకటించుచున్నవి. ఇవి యన్నియు జ్ఞాపకముఁజేసికొని మన మందఱు మీవిశాలభారతముపై మాతృభక్తి గనుపఱుపవలెను. ఈతల్లి మనలను బెంచి పోషించినది. ఈదేశమాతృమూర్తిని పూజించనివాని జన్మ మేమిజన్మము ?

హైందవులకు జాతీయతలేదనియు నైకమత్యము లేదనియు విదేశీయులు కొందఱు అందురు. ఇది కేవలము కల్ల. సంస్కృతవాఙ్మయవైశాల్యమును, విదేశయాత్రికులు వ్రాసిన

వృత్తాంతములును, “జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరియసీ”
యనుమొదలగుసామెతలును, మనదేశమునందలి ప్రజలదేశ
భక్తిని జాతీయతను వెల్లడించుచున్నవి. తీర్థయాత్రలసంస్థాన
సము మాతృదేశారాధనమున కొకమార్గమైనట్లు స్పష్టమగు
చున్నది. ఇట్టిమహాత్తరమైనదేశమునకు, ఇట్టిభక్తులమగుచునకు
నేటికి విపరీతపురోజులు వచ్చినవి. అనేకవిధముల విదేశీయ
సంస్కర్మముచే మనయాచారములు మారినవి. మనధర్మము
లడుగంటినవి.

పరాధీనవృత్తి పరమదుఃఖభాజనమైనది. పరాధీనుల
గోడు నాలించువా రుండరు. వారియాశయము లడుగంటును.
వారిసంపదలు కొల్లగొట్టబడును. వారివృత్తులు ఊడించును.
వారివ్యాపారము లంతరించును. వారిపంటలు పాడగును. వారి
కాదాయముకంటె న్యయమెక్కుడగును. అట్టి దుర్భరస్థితిలో
మన మిప్పుడున్నాము. మనకిప్పుడు భక్తి నశించినది. ప్రతిదిన
మున దేవాలయమునకేగి యాపరమపురుషు నారాధించి ధన్యత
నొందు సుత్యుష్టాచారమును మానివైచితిమి. దైవమును
దూరువారల కదృష్టము దూరముగ నుండునుగదా. దైవ
భక్తితోబాటు దైవభీతి నశించినది. ధర్మాచరణముకూడ
నావెంటనే పాటిపోయినది. పెద్దల బాడగన్న సమస్కరించుట,
సర్వకాలములయందును సత్యమును బరిపాలించుట, అహిం
సయే పరమధర్మముగా భావించుట పరస్త్రిలను డల్లులుగా

జూచుట యను నార్యధర్మములు నేడు నశించినవి. నేడు యార్యధర్మములను మీరెల్లరును బాటుపడి పునరుద్ధరింప వలయును. ఏమహామహాలు అణిమాద్యష్టసిద్ధులతో విరాజిల్లిరో, ఏమహామహాలు భౌతికాధ్యాత్మికరాజ్యముల స్థాపించి సమ్రాట్టులగుటలో బ్రసిద్ధులూ, ఏమహామహాలు సమస్తదేశములఁ దమనౌకావ్యాపారములతో నించి భారతదేశమును ధన్య మొనర్చిరో, ఏమహామహాలు సర్వవిధసన్యములఁ బండించి సర్వోపధులఁ బెంచి ధన్యులైరో, ఏమహామహాలకు భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములతో మోక్షసంపాదనమే పరమధర్మమో అట్టి భారతీయులసంతతి యిక్కలమునఁ గూడ నంతటివారై, సీతి నుద్ధరించి, స్వాతంత్ర్యమును బ్రతిష్ఠించి ప్రతిభాపూర్వులై కీర్తి గాంచవలయును. ఇందుకువలయు దేశాలోగ్యమునుగూడ సంపాదించవలెను. మనయాచారములు దేశమును జక్కగఁ బోషింప ననువైనవి. వాని నుద్ధరించి కర్తసాము, కుస్తీపట్టుట, ఈదుట మొదలుగ కనరత్తులఁ గావించి శరీరములను బలముగలుగునట్లు చేసికొని యాత్మిర్హక్షణమునకు సమర్థులము గావలయును. బీదసాదలను దక్షిణివేయక మహోబాటు కలియో గంజియో వారికి నొసంగి వారికి వృత్తులఁ గల్పించి మనకు వారు సమయము వచ్చినప్పుడు సాయము చేయునట్లు గావించుకొనవలయును.

ప్రస్తుతకాలమున మనదౌర్భాగ్యమునకు కొన్ని ముఖ్యమైనకారణములు గలవు. వానిని విచారితము. ఇందు మొద

టిది మద్యపానము. సస్తవ్యసనములను మనపూర్వులు నిరసిం
చిరి. వానిలో మద్యపాన మగ్రస్థానము నహించుచున్నది.
దీనితో నెడతెగక జూడము నర్థించుచున్నది. మద్యపానము
చేయువాఁడు చేయుదురాగతముల కంటులేను. తనక్షేమమును
గాని యితరులసౌఖ్యమునుగాని యాతఁడు విచారించడు. దరి
ద్రస్థితిలోఁ దానుసంపాదించిన కొలదిరూకలను ద్రాగుటలో
నాతఁడు వినియోగించును. అంతతోఁ ద్రాగుటకు గంజయైనను
లేక కుటుంబమంతయు మాడిపోవును. ఇల్లాలు నోరెత్తినచో
నాతఁ డాపను పిలుగఁదెన్నును. తనకౌరవమునకు భంగమగు
నట్లు బూతులాడి తన్నులుదినును. వపంటలలోనో పడి పొర్లా
డును. అహో ! యీమద్యపాన దురాచారమువలన నెన్ని కుటుం
బములు నాశనమగుచున్నవి. ఎందఱు దుర్మార్గులై త్రాగు
టకు ధనముకానలసి చౌర్యమునకు దిగుచున్నారు. ఎదఱి శరీ
రములు గుల్లలై శవాకారము లగుచున్నవి. పోదరులారా !
దుర్భరము. దుర్భరము. దై నమును ముందుంచుకొని యీ
రోజే మద్యపాన విసర్జనమునకుఁ బ్రమాణము నేయుఁడు.
త్రాగనివారు త్రాగువారికి బోధింపుఁడు. మనత్రాగుడును
మాని మనము ధనికుల మగుదుముగాక. మనకుటుంబములు
సుఖించునుగాక.

(అనమయమున నూకపెద్ద లేచి. ‘అయ్యా ! ఈరోజు
నుంచి మనయూరిలో నెవ్వరును త్రాగకూడదు. అట్లు త్రాగిన

యుపన్యాసమును వినిరి. మధ్యపానమును నిషేధించిరి. పంచా
యతిపద్ధతిని నెలకొల్పిరి. ఇంకను విద్యనుగూర్చియు నారోగ్య
మునుగూర్చియు రాజకీయపరిజ్ఞానమును గూర్చియు నూత్న
విధానముల నవలంబించిరి. ఆరెండురోజులలో నాయూరం
దఱు నాతనికిఁ బరమన్నేహితు లైరి. అందఱును భోజనము
నకుఁ బిల్చిరి. అతఁడు మరల మరల నాయూరికి నచ్చి సలహా
నిచ్చుచుండవలయునని ప్రార్థించిరి.

పదు నేడవ ప్రకరణము.

గ్రామ జీవనము.

నచ్చిదానంద మీపల్లియలఁ బ్రజోధించుటకై వచ్చి
యున్నను తాను వారి కుపదేశించుదానికంటె వారినలన
గ్రహింపఁదగినసద్విషయము లనేకములు గలవని యాతఁడు
గ్రహించెను. ఆతఁ డిచ్చునుపన్యాసము లెట్టివో యాతఁడు
చేయుదేశసేవ యెంతహృదయపూర్వకమైనదో యాలనిశీల
మొఱింగినమనము గ్రహించుట సులభసాధ్యము. ప్రజ లాతని
వాక్యములు శిరసానహించి చాలవఱకు సన్మార్గాచరణమునకుఁ
గడంగిరనియే చెప్పవచ్చును. ఊరూరఁ దగవులఁబెట్టి తగు
ధనమార్జించుతగవరులకునహిత మాతఁడు విహితముఁజై వార
లను దిగురీతి మందలించి వారే తనయుద్యమమునకు సాయ
పడునట్లు చేసికొనియెను. అక్షరాస్యు లగువారిసాయమున
నాతని కెంతేని దుస్తరకార్యములు సాధ్యములయ్యెను. ఒక్కొక్క
వోట మాత్రము కొందఱుమూర్ఖులు మన్యసాసమే మంచి
దనియు వ్యాజ్యములాడుట యుచితమనియు నడ్డముగ వాదిం
పకపోలేదు. అంతమాత్రమున నేమాయె. ‘శ్రేయాంసి
బహువిఘ్నాని’ యనుట సార్థకమే. ఉత్తములు స్వల్పవిఘ్న
ములకు వెరువరు. అతని కార్యక్రమమునంతటిని వర్ణిం

చుటకీచ్చట యవకాశము లేదు. బాహ్యప్రకృతిని మానవ ప్రకృతిని నాతఁడు చూచినతెలియనవర్ణించుట యాయాకాలముల నాతఁ డెట్లు ప్రవర్తించెనో చెప్పట యనునవి ప్రధానములు. ఊళ్ల పేర్లుగాని మనుజులపేర్లుగాని చెప్పనవసరము లేదు.

సచ్చిదానంద మొకనాఁడొకయూరి కేగెను. అట్టి గ్రామము లా ప్రాంతముల సనేకములు గలవు. కాన నా ప్రాంతమున కీయారు మదుపుగానెంచనచ్చును. ఆయూరిలోనియిండ్లన్నియు పూరిగుడిసెలే. సామాన్యముగ జనులందఱును బక్కచిక్కి యున్నారు. పొలములన్నియు తాలిభూములగుటచే వారికిఁబండునదియు సంపతమాత్రమే. ఆయూరి కొకవైపున నొకపెద్దవాగును నొకవైపున జెలువును గలవు. వాగులో నెప్పుడును నీరుండును గాని జెలువులోనికే నీరువచ్చుటయందై రుపండుటయు నరుదు. ఆవాగునకు సమీపమున నొకచిన్న కొండయు గుట్టలును గలవు. పశువులకును మేతతక్కువగుటచే స్టెల్లో యాగుట్టలపై మేసి యావాగులోనినీరు ద్రావి యవి బీబించుచుండును. గ్రామముసమీపముగా కొక్కరుమాత్రమాయూరిలోనికెల్ల ధనవంతులు. పెట్టుబడిదార్లును వారే. వారింటనే రెండుపూటల భుజించుట. ఆయింటివారే బలిసి యుండుట. వారికే లక్ష్మీకటాక్షము. కరణముగారింట నొంటి పూటభోజనము. సంకటియో సారికయో గంజయో గటకయో

నేమూడుజాములతో లభించును. ఇచ్చటిపరిస్థితులన్నియు సచ్చిదానంద మొకరైతే నడిగి గ్రహించెను. తదుపరి యాతఁ డాయూరిలోనికేగి కరణముగారింట బసచేసెను. ఆయింటిలో వృద్ధు లగుదంపతులును కొడుకునుగోడలునుగలరు. నలువురు కొంచమునల్లనిశరీరములు బక్కచిక్కిననూపములు గలవారు. వారి కొకపూరియిల్లు. అందొకమూల వృద్ధదంపతులు గూర్చుండి నిస్తళ్లు కట్టచుండిరి. కరణముగా రొకమూల లెక్కలు వ్రాయుచుండిరి. శాసము! బొందులో మంగళ సూత్రముదక్క నింక నేభూషణములెఱుంగని యాయిల్లాలు ధాన్యములేనికుండల నటునిటు సవరించుచుండెను. గొడ్డు పాలమునకుఁ బోవువేళయగుటచేఁ గాఁబోలు నాయింట నున్న పాడిబట్టై యటచుట కారంభించెను. దూడమాత్రము కేవల మమాయిక మగుతనమొముతో నందఱిని దేరిపారఁజూచుచుండెను. అతిథి కర్ఫ్యపాద్యముల నిచ్చినతరువాత మూడు జాములవఱ కుండగలిగినచో మాతోటిపా టింతకలియో గంజయో త్రాగనచ్చు నని యజమాని చెప్పెను. సచ్చిదానంద మెప్పుడును కలియుగంజయుఁ ద్రావినవాఁడు కాఁడు. శాంతి పురము పల్లెటూరైనను నాతనికి వరియన్నమునకుఁ గొఱత గలుగలేదు. ఇచ్చట సంకటి యెట్లు భుజింతునా యని చింతించి కోమటింటి కేగెను. అదియు నొకచిన్నగుడిసెయే. అచ్చు బచ్చటఁ జేర్చినకుండలలో సజ్జలు, జొన్నలు, సప్పు, బెల్లము, ఉప్పు, ఉల్లిపాయలు మొదలగునవి చేర్చబడియుండెను.

ఇంతలో నెవ్వరో మందులోనికి దుంపరాష్ట్రము మొదలగువస్తువులడుగ లేవనియాకొట్టుయజమాని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. కొనువారందఱును కొలదిగ గింజలను దెచ్చి యేదియోమొక నస్తువునుకొని కొసరుక్రింద పొగాకు, ఉల్లిపాయ, మిరియాలు మొదలగునవి యనేక మడుగుచుండిరి. పావుకారును వీనికిఁ దగినట్లుగ అసలువస్తువులో తగ్గించి యిచ్చి కొసరుతో వారిని సంతోషపెట్టి యింటికిఁ బంపుచుండెను. పాపాహుకారుభార్యయు దొంగలభయముచే సొమ్ములు కుండలలో దాచినది గాఁబోలు. ముదుకచీరె ధరించి రవికెయు ముదుకదే తొడిగికొని ఉదయ సూర్యబింబముననుకరించు ఎర్రనికుంకుమబొట్టుతో పంటిని భుజముపై నిడుకొని వాగునుండి నీరు చేరఁబోయుచుండెను. ఆమెకుమారు డాతేండ్లవాఁడు సగముచినిగినగోచిపెట్టుకొని దొడ్డిలోనివేపచెట్టుక్రింద నాడుకొనుచు వేపపండ్లెరితినుచుండెను. నాయనా! తినవద్దు జబ్బుచేయు నని తలిదండ్రులు మందలించిన నాతఁడు వినలేదు. పాపము పసిపాపనికి చలిది యన్నము లేనపు డాతఁ డెటులు వినఁగలఁడు! ఇట్లే పెద్దలును ఆకులములు కాయగసరులు వినక్షతలేక తినుటవలన నాయూరిలో సజీర్ణవ్యాధు లెక్కుడుగ నుండెను. ఆపాపాహుకారు పద్దకేగి మనసచ్చిదానందము బియ్యమిత్తువా? యని యడిగెను. చూచెదము రం డనియాతఁడు కుండలన్నియు సవరింపఁగా సవరింపఁగా నేకుండలోనో మూడుసంవత్సరములనాటివి గిడ్డెడునర బియ్యము దొరికెను. మరియొక యంగడిలేమిచే

వానితోఁ దృష్టిపొంది నవి కొని యాకరణముగారింట నివ్వగా
సాప మాయంటియిల్లాలు ప్రొద్దుపోయినదాక నుండలేడని
గ్రహించి త్వరగ నాతనికిఁ బచనముచేసి భుజింపఁబెట్టెను.

ఆరాత్రి మునసబుగారింటి కేగవలసినచ్చెను. వారి
యింటను బియ్యములేకపోవుటచే నరిగయన్నమును దినవలసి
నవాఁ డాయెను. కన్నులు మూసికొని చిక్కనిమజ్జిగతో నెట్లో
యారాత్రి యాతఁడు భుజించెను. మరునా డుదయమున మన
సచ్చిదానంద మాయూరునదలిపోఁబోవుచుండ నొక్కరై తాతని
కావుసా లిచ్చెద రమ్మని యాహ్వానించెను. ఆయింటఁ గూడ
నిట్టిబీదస్థితియే గనుపించెను. వారివస్త్రములన్నియు ననేకరం
ద్రములు గలవియై యెన్నియోమారులు కుట్టఁబడి మరల
మరలఁ జినిగి ముక్కలై యున్నవి. ఆడువారి వస్త్రములు
సహితము నట్లుండుట దుస్సహముగ నుండెను. ఆత్రోస నాతఁ
డేగుచుండ నొకయింట నార్తరవము వినఁబడెను. అద్దానిని విని
యూయింటిలోని కేగ నొక ముదుసలియూతఁడు మరణమునకు సిద్ధ
ముగ నుండెను. ఆతని కెవ్వరును దిక్కులేరు. లేకపోయినను ఊరి
వారు మాత్రము తాముదిన నన్నముతోనే రోజునకొక్కక్క
రాతని భుజింపఁబెట్టుచుండి రంట. ఆతఁడ స్త్రైంతకాలము బ్రతు
కగలఁడు. మరణ మానన్నమైనది. పరిసర ప్రజ లాతని విషయ
మయి యిట్లు చెప్పుకొనుచుండిరి. పూర్వ మాతఁ డాయూ
రిలో పెద్దకావంట. దొడ్డినిండ యూవులు ఇంటి నిండ బిడ్డలు,

గలవాడట. కరవులవలనను జాడ్యములవలనను వాని సంపిన విధిప్రేరణమువలనను దుఃఖమునుభవించుటకుఁ గుద కీతఁడు మాత్రము మిగిలినాడు. ఆహా! కాలవై పరీత్యము! రామ రామా! యనుచు, నాతఁడు దుఃస్థితిలో మరణించినాడు. సచ్ఛిదానంద మచట నుండఁజాలకపోయెను. కన్నులనుండి యశ్రుప్రవాహ మంతకంతకు హెచ్చుచుండి మార్గమును జూచుటకుసహితము వీలుగాక కన్నులు చీకటులు గ్రమ్మ దోవతడవుకొనుచు మార్గముబట్టి మరియొకయూరి కేగెను. ఈప్రజల కేమని బోధింపవలయును. నా రక్షణమో రామ చంద్రా యని యల్లాడుచుండ మనమన్న ముతినుట చాలక ఫలహారములకై పలుకూకలు నెచ్చించినాము. వస్త్రవిరహి తులై యుండ మనమంగీలపై జోడంగీలు ధరించుచున్నాము. వారికిఁ ద్రాగుట కొంటిపూట గంజియైనను లేకుండ మనము సోడా, కాఫీలనేగాక బ్రాంది విస్కీలను సహితము నేవించు చున్నాము. వారు తమదుఃస్థితిని జూచికొని గుండెలు తఱిగి కొనిపోవునట్లు దుఃఖించుచుండ మన మూళ్ల నెంబడి మనసొఖ్య మును దలంచి సంతసముతో గంతులిడుచున్నాము.

ప్రపంచమందలి ధర్మము నశించినకొలది పక్షములు తగ్గిపోయి పంటలుపండక కొంతవర కీదారిద్ర్య మేర్పడుచు న్నది. పండినకొలది పంట లెగుమతులతో మననోటికడనుండి మరియొకరినోటి కేగుచున్నది. మనసా మృంతయు నయోమార్గ

ములు మొదలగుయానసౌకర్యములకు వెచ్చించుచున్నాము. వర్షములేనియిక్కలమున చెఱువులకుఁగాని కొలకులకుఁగాని జలాధారముల నేర్పరుచుటకుఁ దలఁపమైతిమి. దేశీయవృత్తులు సశించుట యీవరిద్రమునకు రెండవకారణము. దేశీయవస్తుజాలము నుపయోగించినగాని యావృత్తులు పునరుద్ధరింపఁబడి వారలకు వృత్తులేర్పడవు. ఈదుఃస్థితి జూచినదాది సచ్చిదానంద మింకనంగీలను తొడుగనని శపథముచేసెను. విదేశీయవస్తుసామాగ్రి నుపయోగింపనని యొట్టిడుకొనియెను. ఇట్లాలోచించుచు నీతఁ జేగుచున్నప్పు డాతనికి మార్గాయాసముగాని భయముగాని లేవయ్యెను. ఆకలి యీతినిని వెనుకంజ వేయింపఁ జాలదాయెను. ఒక్కొక్కయూర నాతఁడు పాలు మాత్రము త్రాగి యుండవలసినచున్ను. ఒక్కొక్కయూర సామాన్యముగ సజ్జయన్నమో జొన్నన్నమో భుజింపవలసినచున్ను. ఇదిగాక రాలు రప్పలు ముండ్లు గలమార్గములు దొంగలుతఱచుగ నిష్కారణముగ కొట్టెద రనుత్రోవలు, చెట్టుచేమలులేక యెండలలో మలమలమాడవలసిన యెడారులు, దప్పికయైనచో నాలుకయెంకవలసిన చోటులు, అచ్చాదనము లేకపోవుటచేఁ గ్రిందను పై ననుగూడ మండిపోవు కొండప్రదేశములు, మొదలగునవి యాతఁ డాయాసమని తలంపక దాటిపోవుచుండెను. మానవ సేవయే భగవత్సేవయని యాతఁ డెంచి మార్గమునం దెల్లప్పుడును, సత్యమార్గమార్గణ ధురీణుఁ డగుబుద్ధునివోలె నాలోచించుచు నడచుచుండును.

మరియొకయూరి విషయము కొంచెము చెప్పెదము. ఇది అంతబీదయూరు గాదు. మిడ్డెలు విరివిగ నున్నవి. ప్రజలు కొంచెము సుఖభాజనులే. ఆయూరిలో నొకముదుసలి యాపె యింటికి సచ్చిదానందము భోజనమునకై యేగవలసినచ్చెను. ఆయింటిలో నింకెవ్వరును లేరు. ఒకపెద్దమిడ్డెయుఁ బంచయు వెనుకదొడ్డియు నున్నవి. ఆమిడ్డెమధ్య నొకపీటపై సుమారరువదిఁబెబ్బదియేండ్ల ముదుసలియాపె కూర్చుండి యుండెను. చామనచాయ గలశరీరము. విధనరాలగుటచే కేశములు లేని శిరముపై ముసుగు, చేతులకు గోట్లుగలవు. ఆమెచర్మము ముడుతలు పడియున్నది. కన్నులు ప్రత్తికాయలంతంతలై భయము గొల్పుచుండెను. అమ్మా! సామగ్రి తెచ్చుకొందును కొంచె మన్నము వండిపెట్టుదువా! యని సచ్చిదానందము శాంతముగ నడిగెను. ఆమె 'పో, పో, ఆవలికిపో,' యని విదలించుకొని సీకు దాసి నేమి? యని చీదరించుకొని దొడ్డిలోనికేగి దొడ్డిలోనున్న బట్టెగొడ్డును కట్టతో రెండువ్రేలులు వేసి మరలనచ్చెను. మరల మరల నాతఁ డన్యమార్గము లేనందున పిసయముతో నడుగుటచే సరే తెచ్చుకోపో' అని యీసడింపుతో ననియెను. బ్రతికితి నమ్మా! యని యతఁడు సుభారము లన్నియు తేగ మాడుజాములకు ముడి మిరపకాయల కారమును, ఉడికియుడుకని యన్నమును నాతని కిడెను. అమ్మా! నేయి యనిగాని మజ్జిగయనిగాని యడిగినపు డెల్ల గుడ్లు మిటకరించి, యీసడించి యావలకేగుటచే నాతఁ డెట్లో యాపూట నాయింటఁగడపి యావలకే

గెను. ఈ నాదీప్రకృతి యాతనికినవ్యపుట్టించెను. ఇట్టి విషయములలో నీర్వ్యయ క్రోధమును సహించుట యాతఁ డెఱుంగఁడు. ప్రబంధములలో వర్ణింపఁబడిన లోభావతారమో, జరావతారమో, యీముదుసలి యనుట నిర్ణయింప సాధ్యముకాదు. ఈ ప్రయాణములయం దాతనికి భగవద్గీత హస్తాంకారముగ నుండెను. అందు శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునున కుపదేశించినకర్మయోగ మాతనికి మార్గదర్శకము, పరమాశయమును. అవకాశము గల్గినపుడెల్ల దానిని బఠించుట యం దాతఁడు శ్రద్ధాశ్రు నయ్యెను. ప్రతిఫలాపేక్ష లేనికర్మయోగము దానాచరించుచు నితరులకు బోధించును. ఆ గ్రంథమహిమనలన నాతని నిరాకరింపఁదలంచినవారు సహితము పరమాత్ములై కార్యక్రమమునఁ దోడ్పడుదురు. కొన్నిచోట్లఁ బ్రజలకోర్కెపై నాతఁడు పౌరాణికుఁడు నయ్యెను.

ఒకనాఁ డొకయూర నొకయింట నాతఁడు బసచేయ వలసినచ్చెను. ఆయింటియాపె యసాధ్యురాలని కొందఱు చెప్పిరి. సచ్చిదానందము జంకలేదు. అది సంపన్నగృహము. ఇంటిముం దొకవిధవరాలు గూర్చుండియున్నది. లోపల బజారున కెదురుగ పట్టెమంచముపై తాంబూలముసేవించుచు నొకయువతీ కూర్చున్నది. ఈమె యాయింటికోడలు. విధవరాల తల్లిగారు. మఱియొక బాలుఁడు సంక్రందేండ్లవాఁ డింట నుండెను. ఆతఁడు గృహయజమానునిసోదరుఁడు. “అమ్మా ! మీయింట నేను బసచేయుట కవకాశముండునా” యని సచ్చిదానంద మన, పెద్దయాపె పట్టెమంచముపై పు చూచినది.

పట్టెనుంచమునుండి “ఎవరుసీపు” అనుప్రశ్న వచ్చినది. “అమ్మా! దేశనేనకుండను” అని జబాబు. “నీబోటివారిని లక్షమందిని చూచినాను. నడు నడు నెలుపలకు” అని పట్టె మంచము, గద్దిపఁగా నత్తగారు, “నడునడు ఇక్కడ తావు లేదు”. అని యందుకొనినది. భోరున వర్షము కురియు చుండుటనలన నింకొకచోటికిఁ బోవుట దుర్ఘట మనియెంచి యతఁ డాయునతికి మనసుకరగున ట్లొకయుపన్యాసము గావించెను. ఆమె యుండుఁ డని శాసించ నత్తగారుగూడ వంతఁ బలికెను. అంతట నంటచేయుట కత్తగా రింటిలోనికేగ నాయునతి కొంచెముసేపు జావలీలుపాడి నిద్రించినది. మగఁ డెటనుండియో నచ్చి యెంతలేసినను లేనడు. తుండ కెట్టులో విడలించుకొనుచు లేచి తననబ్బులు, మఱిమఱిమెఱుగులు, అద్దములు, చిత్రవిచిత్రననములు, పాడరులు సవరించుకొని తేచునప్పటి కర్థరాత్రి యయ్యెను. ఈపది పట్టణనివాసమట. నగరమునుండి యీమెను దెచ్చుకొని యీమెకు దాసాను దాసులై యేమియుఁ జేయజాలక నింటిలో నందఱును గుంచుచుందురు. బస్తీకోడలితోఁ గులుకుచున్నారా యని యిరుగు పొరుగువారు వారి నాక్షేపించు చుందురు.

ఇట్లాయాయాళ్లలోనాయాచిత్రవిచిత్రప్రకృతులను గాంచుచు వివిధపరిస్థితులయం దచంచలుఁడై మనమిత్రుఁడు తనకార్యక్రమమును నిర్విఘ్నముగ సాగించెను. సత్యసంకల్పము దృఢనిశ్చయముగలవారి కేపరిస్థితులై నను సమానములే.

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము.

“ కష్టసుఖములు కావడికుండలు ”

ఈ సమయమునఁ గొందఱు దేశసేవకుల మని పేరుఁ జెప్పికొని నై చ్యమునకు వెనుదీయక ఆత్మస్తుతి గావించుకొనుచు పేరునుసంపాదించ నమకట్టిరి. ఇట్టివారికిఁ బరోపకారము ప్రధానముగాదు గావున నాత్మలాభమునకు వలయుపాట్లన్నియుఁ బడిరి. వీరిలోఁ గూటికిని గుడ్డకునులేక యేదియో యుపాయముచే ధనమార్జింపఁదలంచువారు కొందఱును, ధనవంతులయ్యు వట్టిప్రగల్భములాడి కార్యచరణమున వెనుదీయువారు కొందఱును, ప్రభుత్వముతో సంఘర్షణము సంభవించినప్పుడు పిరికిపడువారు కొందఱును గలరు. వీరు ప్రజలకు లేనియాశలఁ గల్పింతురు. అసాధ్యవిషయముల బోధింతురు. ముందువెనుక లాలోచింపక కార్యక్రమముల నాదేశింతురు. ఇట్టివారి ప్రచారముతో సచ్చిదానందమువంటి సత్యనిరతులకుఁ జిక్కులు సంభవించెను. పరస్పరవైరుధ్యములు శ్రేయోదాయకములు కావు. గ్రామప్రజ లమాయికులు. వారు దేనినైన విశ్వసించుదురు. అట్టిది సంభవింపనిచో నిరుత్సాహముఁ జెందుదురు. దుష్టప్రచారమున కెదురీది సచ్చిదానం

దమువంటి సత్ప్రచారకులు సత్యమును నిలువఁబెట్టిరి. అసత్యమున్నతముగఁ దోచినను నీటిబుడగవలె క్షణభంగురము.

ఈ ప్రయాణములలో నాతఁ డొకమారు పల్లెనాటి కేగినాఁడు. అచ్చట మనయువకుఁడు గుణగ్రహణపారీణుఁ డయ్యెను. ఆసమయమునందుఁ గలిగిన యనుభవములు నాపదయుఁ జెప్పవలసియున్నది. అచ్చటి యరణ్యములలో మార్గముఁదప్పి యతఁ డిక్కటలా లయ్యెను. ఒకనాఁ డొకచిన్న యడవియందు మార్గముతప్పి యెన్నికొండదారులు చూచినను మరల యథాస్థానమునకే వచ్చుచుండెను. అందుల కాతఁ డొకయుపాయము చేసెను. సూటిగ నడచినయెడల నీయరణ్య మెచ్చటనో ముగియగలదని భావించి సూటిగఁ బోవఁబోవ తుడ కాయరణ్యము ముగిసి గ్రామమువచ్చినది. ఒకప్పుడు త్రోవతప్పి తోటలలోనికిఁ బ్రవేశింప నాకుదోట కాపరు లాతనిని సత్కరించి మార్గముచూపించిరి. వారిసాంసారికవిషయము లాతనికి నివేదించి యాతనిసానుభూతిని బొంది సలహాను గృతజ్ఞతతో నంగీకరించిరి.

ఒక్కమా రాతఁడు మహారణ్యమునఁ ద్రోవతప్పెను. మృదుపదములను ముండ్లును గండ్లును బొధించినవి. పాదములు గాయము లైనవి. ఎటు చూచినను డట్ట మగునడవి. కమల బాంధవుఁడు నిష్కారణముగ నెఱ్ఱిబారి యాగ్రహము వహించిన ట్లుండెను. సాయంకాల మగుచుండినను అది గ్రీష్మ

కాలమగుటవలన వడగాడ్పు లపారముగ వీచుచుండెను. పక్షుల కలకలము తగ్గుచుండినది. నక్కలయజపులు మిక్కుటమైనవి. మార్గాయాసముచే దప్పియగుచున్నను గ్రుక్కెడునీళ్లు లభించుట కిరవులేదు. రాత్రి యేనృక్షముపై కెక్కియైనను విశ్రమింతమన్నను దాహముదీరు టెట్లు? అప్పు డాతనిమన సెట్లుండును? మరణమున కాతడు నెరువడు. చిన్నవయసుననే భగవద్గీతాపఠనమున నాతనికి విరాగబుద్ధి గలిగినది.

“వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ”

* * * * *

యని చెప్పినట్లు స్రాతవస్త్రములవలె వినర్జింపఁదగిన యీశ్వరీము విషయమై యాతనికిఁ జింతలేను. సత్కార్యాచరణమునందును, పరోపకారార్థమును, మృతినందుట కాతడు సంతసించును. కాని చాలకాలము జీవించుటయే యున్నయెడల దేశసేవయు మానవసేవయుఁ గావించి మోక్షార్థము ప్రయత్నింతును గదా యని యాతనిచింత. వృద్ధు లగుపురుషోత్తము లకుఁ దగునేన చేయనై తినని యాతడు వగచెను. మాతృసేవకు నోచుకొనలేదు. పితృసేవకుఁగూడ నవకాశము లభింపక పోవుటయా? బాల్యక్రిడల కాటప ట్టగుశాంతిపుర మాతనికి జ్ఞప్తికి వచ్చినది. విద్యాభ్యాసకాలమునందలి మిత్రులు గురువులు నాతనిమనోవీధి నలంకరించిరి. తనహృదయఘటకమునఁ బ్రతిఫలించుచుఁ జుద్రచేఖ యాతనికిఁ బ్రత్యక్షమైనది. ఆయరణ్యము పులులకునివాస మనుశంక యాతని నలంప

లేదు. అడవిపండులు చెలరేగునమయమైన దనుభీతి యాతనికి గలుగలేదు. కొండచిలువలు పారాడుచుండు సనుభయము తోఁపలేదు. అధికమగుచున్న పిపాసార్తి యన్నియూహలను ముంచివేసి మనస్సంతయు నిండిపోయినది. కాళ్లు తడబడుచున్నవి. నాలుక పిడుచగట్టినది. చెవులు గడియలుబడినవి. చీకటి పడినను నడగాడ్పు లాతని ప్రాణమును హరించుటయందు నిశ్చయముచేసికొన్నట్లు ద్విగుణితోత్సాహముతో వీచుచున్నవి. ఇంక నడువ శక్యముగాలేదు. హా ! యని చతికిలబడి యిట్లు భగవత్ప్రార్థనము గావించెను. “ హా ! లక్ష్మీస్థసింహా ! నే నిదేవచ్చుచున్నాను. నన్నలంపక నీలో జేర్చికొనుము. నీవు కరుణామయుడవు. కృపాజలధివి. ఆనందదాయివి. మోక్షప్రదాతవు. అనంతుడవు. అవ్యయుడవు. అచింత్యుడవు. నిన్ను నర్జించునాకు శక్తిలేదు. ఇదే కడసారిసమస్కారము. నీవే నాకు శరణ్యము. నన్నే కారణముచేనైన జీవింపజేయదలచినచో నీపదములయందు నిరంతరభక్తి నిచ్చి మఱియు జీవింపజేయుము. నీకల్పితమైన యీ ప్రకృతిని యీ ప్రజలను నేవింప ననకాశమిమ్ము. మోక్షానుసంధానమునకు మార్గదర్శివి కమ్ము. సమస్తే సమస్తే నమః॥ ”

అహో ! ఆతడు పడిపోయినాడు. ఇదియేనా యాతని సదాచరణమునకు ఫలితము. ఇవి మంచికి రోజులుకావునుమా ! ఇచ్చట న్యాయమునకు దావులేదా ? సత్యమునకు జయము శూన్యమా ? ఈశ్వరుడు సర్వవ్యాపి యట. భక్తులఁగాపాడు

నఁట. ఏదీ ! యాతనిశరణాగత రక్షణవిరుదము ? ‘ కలఁడు కలండనెడువాఁడు కలఁడో లేఁడో ’ యనుసంశయమున కవ కాశము గల్గుచున్నది. ప్రభూ ! నీవిట్లు మామిత్రుని హరించుట న్యాయమా ? మంచివారి నందఱిని నీదరికిఁ ద్వరఁగఁ జేర్చికొందునని ప్రజలందురు. వారిని లోకమున కీయక యప హరించుటవలన నీ కేమిలాభము ? కోటిశ్వరునకును దన ధనమును న్నద్ధిచేసికొనవలెనని లోభమున్నట్లు నీకును మంచివారిని బ్రోవుచేయుటయందు లోభమా ? అట్లయిన నీవు దుష్టశిక్షణము శిష్టరక్షణముఁ జేయుదువనుమాట కర్థమేమి ? హిత బోధకులను హరించినచో నీలోకరక్షణకార్యము దుర్భటము కాదా ? ఆహా ! దుర్భరము ! ప్రాణమిత్రుఁడు పోవుచున్నాఁడని నృక్షములు కుంజనిలీనపక్షిరవముల నేడ్చుచున్నవి. శృంగము లనుబాహువుల నెత్తికొని గుహలనునోళ్లు తెఱచికొని పర్వతములు మృగారావముల నల్లాడుచున్నవి. ఇంక నేదిమార్గము ? ఇంకెక్కడదిక్కు ? ఇంకేవిధమున దేశసేవ ? ఇంక నెక్కడి సచ్చిదానందము ? పురుషోత్తములగతి యేమికావలయును ? కన్నుల సశ్రులు గ్రమ్మినవి. కంఠము గాఢద్యముఁ జెందినది. లేఖని నడువకున్నది. గోడకుఁ జేరగిలఁ బడితిమి.

* * * * *

ఇంతపుణ్యమా ! వేడిగాలి తగ్గినది. కొంచెము చల్లని గాలి వీచుచున్నది. ఈతైలివి ముం దేమైనది. ఇప్పుడు ప్రయో

జనముండునా ? మేఘము లాకసమునిండఁ గ్రమ్మినవి. ఇంతలో నింతయద్భుత పరివర్తనమా ? ప్రకృతిచిత్రముల నెవరెన్నగలరు ! అయినను మబ్బులోసీఘ్రన్నఁ గడుపెట్లునిండును ? అచేతన మగునామేఘమునకు జాలియా ? కరుణచే నచేతనములుమాత్రము కరుఁగవా ? మందమలయానిలము పీచుచున్నది. దిశలు ప్రసన్నములైనవి. సత్వరమే ఝంఝామారుతము విజృంభించినది. రంయిమని గాలి వీచఁ జెట్లు చిందరవందరయైనవి. అడవి యల్లకల్లోలమైనది. శుభసూచకముగ పుష్పవృష్టివలె జల్లుప్రారంభము. ఆజల్లు ప్రబలనర్జముగ పరిణమించినది. సచ్చిదానందమునస్త్రములన్నియుఁ దడిసినవి. ఏమో ! ముందే ప్రాణముపోయినదేమో ! మించిపోయినతరువాత నెన్నిశీతలోపచారములఁ జేసిన నేమిప్రయోజము ? ఇంతనఱుకాతఁడు కదలలేదు. కొంచె మోసికపట్టుఁడు. ఆశయోనిరాశయో తేలును. అదిగో సెలయేళ్లు ప్రసహించుచున్నవి. ఆజలప్రవాహమునఁ దడిసినమనమిత్తుఁ డిటునటు పొరలినాఁడు. అమృత్యు బ్రతికితిమి. అతఁడు నోరుదెఱచి యానర్థజలము నాస్వాదించెను. బానితో నాతనికిఁ దెలివినచ్చినది. గట్టెక్కినాము. ఈకథ ముగిసెననుకొంటిమి. ఇంక నాభీతియక్కరలేదు. మనమింకను గొంతకాల మాతనితో సహవాసము చేయుటకు నోచినాము. తన్నూలమునఁ గొంతకాలముకలసి ప్రయాణముచేయగలము. అదిగో ! లేచి కూర్చుండి తానెక్కడనున్నానని విమర్శించుకొనుచున్నాఁడు.

మరణశయ్యనుండి యుత్సాహముతో లేచినవానిసంతస మేమని వర్ణింపఁగలము? ఇంతలో తొందరపడి యీశ్వరనింద గావించి తిమి. కలఁడో లేఁడో యంటిమి. ఆతనికిమాత్రము పరిమే శ్వరునిపై భక్తితాత్పర్యము లొకేరితినున్నది. ఇప్పటికిఁ జీకటి పడినది. ప్రపంచ మంధకారబంధుర మైనది. మార్గ మిప్పుడు కనుగొనుట దుస్థరము. గ్రామ మిప్పుడుచేరుట దురూహ్యము. రాళ్లలో నడుచుట దుస్సహము. కావున మనమిత్రుఁడు ప్రక్కనున్నవృక్షము సెధిరోహించినాఁడు. ఆరాత్రియంతయు నాతఁ డరణ్యమునందలి చిత్రనిచిత్రమృగారావముల వినుచుఁ బ్రకృతివైచిత్ర్యమున కచ్చేరునందుచు భగవల్లీలస్తుతిం చుచుఁ గాలక్షేపముఁజేసి మరునాఁ డుదయము చెట్టుదిగి మార్గమునుగనుగొని సమీపగ్రామమున కేగెను. ఆతనిసాహస మున కాగ్రామవాసు లచ్చేరునంది మిక్కిలి స్తుతించిరి.

దీనితరువాత కొలఁదికాలమున కాయతడు కార్యమ పూఁడి దర్శించెను. శ్రీనాథునిపీఠచరిత్ర మాతని స్మృతిపథ మున కప్పుడు వచ్చినది. అందు నాయకురాలిప్రజ్ఞావిశేష మును, బ్రహ్మనాయని యుత్తమశీలమును, బాలచంద్రుని ప్రతాపమును, వీరులయావేశమును, వారి భయంకరయుద్ధములను దలఁచి తలఁచి ప్రస్తుతకాలపు నిర్వీర్యత్వముతోఁ బోల్చిచూచి పలవించెను. ఒకన్నే హితునిసాయమున నచ్చట నిప్పటికిని బవిత్రములనఁబడెడు క్షేత్రముల దర్శించి పూజ్య

భావముతో వానికి నమస్కరించెను. అట్లే మాచర్లనుజూచి
యచ్చటి చెన్న కేశవస్వామిని దర్శించి చంద్రవంకజలపాత
మును సేవించెను. ఆచంద్రవంకజలపాతస మీపమున జౌద్ధ
యుగమునాటి గుహలు గలవు. అచ్చటి యపూర్వశిల్పమును
జూచి యానందించి యాజలపాత సమీపమునఁ గూర్చుండి
యచ్చటి మందమలయానిలము సనుభవించి యాతఁడు ధన్యుఁ
డయ్యెను.

ఇట్లు గ్రామములదర్శించి యుపన్యసించుచు నాతఁడు
రెండుమూడు సంవత్సరములు గడపెను. ఈలోపల నాతఁడు
పురుషోత్తముల దర్శించుటగాని వీరభద్రశాస్త్రిని జూచుట
గాని తటస్థింపలేదు. కొంతకాల మగునప్పటికి దేశమునం దను
కూలపరిస్థితు లేర్పడెను. మనమిత్రునిసేవను బ్రశంసించుచు
నాతఁ డిక స్వీయవ్యాపారములలోని కేగవచ్చునని నాయకు
లనుమతించిరి. మొట్టమొదట నాతఁడు తనకార్యరంగమును
స్వగృహసమీపమునకు మార్చికొని క్రమక్రమముగా దాని
పనిని మానివై చెను. పురుషోత్తములు తమకుమారుని సాహస
మును క్షమించి సుహృద్భావముతో మెలంగిరి.

అప్పు డాతని వివాహమునకై బంధువులందఱెదురు
చూచుచుండిరి. బంధువులలోఁ బెక్కుమంది పురుషోత్తములను
సమీపించి వీరభద్రశాస్త్రితో వియ్యమందుటకు నాతనిఁ

బ్రోత్యహించిరి. ఆతఁడు తనకుమారున కావిషయమును వదలి
నై చెను. సచ్చిదానందమునకును జంద్రరేఖకును పరస్పరగాఢా
నురాగ మిదివఱకే వృద్ధిబొందుచుండినందున నిప్పు డీవివా
హము నేర్పాటుగావించుట సులభమయ్యెను. చంద్రరేఖ
సంగీతసాహిత్యములయం దసమానపాండిత్యము సంపాదించెను.
వీరభద్రశాస్త్రిగారు తమకత్యంతప్రియ మగువివాహప్రయ
త్నములను బ్రారంభించిరి. చంద్రరేఖకు నూత్నాలంకరణ
ముల నేర్పరచిరి. భూమియంతయరుగులు, ఆకాశమంతపందిళ్లు
సర్మింపఁబడినవి. అలుకులు ముగ్గులు పసపులు కుంకుమలు
తోరణములు శుభప్రదముగాఁ బ్రత్యక్షమైనవి. వీరభద్ర
శాస్త్రిగారి సతీమణి అప్పడములు, వడియములు, అటుకులు
మొదలగునావశ్యకపదార్థములను సిద్ధముచేయుటయం దాసక్తు
రాలైనది. పురుషోత్తముల యింటఁ దగినయేర్పాటులు గావించుటకు
బంధువర్గము రావింపఁబడిరి. చంద్రరేఖ కమూల్యా
భరణములను బురుషోత్తములు తయారుచేయించిరి.

వివాహాలగ్నము సమీపించెను. మహానైభవముతోఁ
బురుషోత్తములు తరలి వీరభద్రశాస్త్రిగారి యూరికి వెల్లిరి.
వారు పెండ్లివారిని దగురీతిని సత్కరించి విడిదియింటఁ బ్రవేశ
పెట్టిరి. లగ్నసమయమునఁ దెరనుంచి నప్పు డాతెరనెప్పుడు
దీయుదురా యని వధూవరు లెదురుచూచిరి. సక్రమముగ
మంగళవాద్యములు భోరుకలఁగ విప్రుల యాశీర్వాదములు

మిన్నుముట్ట బంధువుల జయజయనాదము లాకసమునంట,
ముత్తైదువుల మంగళాశీర్వాదము లతిశయింప మంగళసూత్ర
ధారణాదు లగులగ్నమునాటి కార్యములు ముగిసినవి. మూడ
వరోజున సదస్యము మహావైభవముతో జరిగినది. దేశదేశము
లనుండి వచ్చినపండితులను బంగారునాణెములతోడను, సాలు
వులతోడను బురుషోత్తములు సత్కరించిరి. చతుర్వేదపాఠగు
లగు బ్రాహ్మణోత్తము లాశీర్వాదములఁ గావించిరి. వధూవరు
లగ్నిహోతృ సతిభక్తి నేపించి యగ్ని వేదికాసమీపమున శయ
నించి ధన్యులైరి. నాకబలి నెరవేరినది. మామగా రల్లునకు
స్వర్ణరజతపాత్రములను చీనిచీనాంబరముల నొసంగి లాంఛన
ముల నన్నిటిని నడపి యప్పగింతలతో సాగనంపిరి. వధూవరులు
తిరిగివచ్చుటయుఁ బదునారురోజులపండుగ మొదలగుసమస్త
విభవములు నెరవేరినవి. దీర్ఘకాలమునుండి కోరిన కోరికలు
ఫలించినందులకు బంధులోకమును బరిచితలోకమును మిక్కిలి
సంతసించెను.

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము.

—: 0 :—

యాత్రలు.

సచ్చిదానందము సాంసారికజీవనమున కువ్వెట్లూరుచుం
డెను. కాని దాని కింకను గొంచెముగడువు కలదు. ఇక్కాల
మున నాతనినివాసము శాంతిపురము. పురుషోత్తములనేన
యాతనికృత్యము. ధనవ్యయముగానించి తెప్పించిన యుత్తమ
గ్రంథములు పఠనీయములు. ఆంగ్లవాఙ్మయమున నాతని కభి
రుచిమెండు. పే.క్కుపియర్ మహాకవిరచించిననాటకములఁ జదివి
యందలిభావములయం దాతఁడు నిమగ్నుఁడగును. పాశ్చాత్యు
లలోఁ గష్టాంతనాటకము లుండుటకును మనలో సుఖాంత
నాటకములు విస్తారముగ నుండుటకుఁ గారణమాతఁడు విమ
ర్శించును. భారతీయులు తమజీవితములు మంగళాంతముగ
నుండవలయుననియు, మోక్షమంగళమును బ్రతిమానవుఁ
డౌశంపవలయుననియు నట్టియితివృత్తములను కావ్యములందుఁ
బ్రతిపాదించి యట్టిభావములను బ్రజలయందు గలిగింప
వలయుననియు నభిప్రాయము గలవారు. అందుకొఱకు “మంగ
ళాదీని మంగళమధ్యాని మంగళాంతాని కావ్యాని ప్రథంతే”
అని పెద్దలు చెప్పుచుండుదురు. పాశ్చాత్యులు తొకికబుద్ధి, విస్తార

ముగఁ గలవారు. తాకికకార్యముల నున్నవి యున్నట్లుగఁ బ్రకటించుటయందు వారిలోఁ గొండఱికిఁ బ్రీతిమెండు. కథా సంవిధానములమార్చి మహాశయనిర్వహణమున కనువుగ వ్రాయువారు పెక్కురు లేకపోలేదు. ప్రపంచముననున్న యన్నివిధములమానవప్రకృతులను పేక్షుపియరు చిత్రించి నాడు. ఆతనిప్రతిభ యిట్టిదనివర్ణించుట భగవంతునినిరూపింపఁదలంచుటవంటిది. మానవులశీలములు, నరులయందుసంభవించుపరస్పరసంఘర్షణములు, పరిస్థితులననుసరించి యొక్కనియందే సంభవించుమానసికసంఘర్షణములు, నాతనితోసమానముగ మఱియొకరు చిత్రింపఁజాలరు. పేక్షుపియరువ్రాసినవి తాకికసత్యములఁ బ్రకటించునాటకము లెన్నియున్నను నచ్చటచ్చట జీవితపరమావధి యగుతత్వమును వెల్లడించుచుఁ దుదకు తెంపెననునాటకమునఁ దనపూర్ణతత్వమును వెల్లడించియున్నాడు. ఆపేక్షుపియరునకు సమాకాలికులు నాటకకర్తలుపెక్కురు గలరు. వారిలో 'మార్గో' గట్టివాఁడు. ఆతని నాటకములం దొక్కఁడే నాటకముసంతటి నాక్రమించియుండును. ఆతని విషాదాంత నాటకములనుండియు పోకడలనుండియుఁ బెక్కువిషయములను పేక్షుపియరు గ్రహించియున్నాడు. మఱియొక కవి బెన్ జాన్ సన్. ఇతనినాటకములప్పటి యాచారములను నప్పటి ప్రేమలను వెల్లడించును. ఈకవి రచించిన చిన్నపద్యములలో నొకదాని నుబుసుపోకకై మన

మిత్రుఁ డాంధ్రీకరించెను. దాని నీక్రింద నుదాహరించు చున్నాము.

“ ముద్దిడుము ప్రేయసీ ! నీదుముద్దు నిడుము;
ఎవఁడో యజ్ఞుఁడు నీముద్దు నెంచు వెలిగ,
ప్రేమపూరితు లం ద్రుది పెన్నిధి యని,
లేరు లే రిచ్చు పెవ్వరు లేరు వినుము,
సురుచిరానంద నిర్భర ప్రోతమందు
తోప్పఁదోగఁగ ముద్దిమ్ము పూర్ణముగను,
ఏవివందలు వే ల్మఱి యేపి లక్ష
యేవి ముద్దు లసంఖ్యమ్ము లేవి యెంచ
జలనిధుల నుండుసంపూర్ణ జలముతోడ
జలధివేష్టితమైన యీజగముతోడ
నుడుగణంబుల నినుకల నోలువరచి
సత్కపీశుల కందనిచాయ మించి
కాపు వర్ణింప శక్యంబు గావు సుమ్ము !
ప్రేయసీ ! నీదుముద్దును ప్రేమనిడుము ”.

పేక్కుపియ రిట్టికపులనుమించి, భారతీయపత్రి వ్రతలతో సమానముగఁ బేర్కొనఁదగిన కొందఱు స్త్రీలను సృష్టించినాఁడు. అందు ‘ డెస్టిమోనా ’ ప్రధానస్థానము నాక్రమించుచున్నది. తన్నక్రమముగ భర్త చంపివేయుచున్నను, అతనియం దేమియు

నేరములేదనియు సతడే యెన్నిజన్మములకైన తనభర్తకా
వలయుననియుఁ బ్రార్థించినది యాసాధ్యేలలామ.

అటుతరువాత మిల్టన్, డ్రైడెన్, పోప్ మొదలగు
కవుల గ్రంథములను బెక్కింటిని మనయువకుఁడు పఠించినను
గోల్డుస్మిత్ కవియాతనినాకర్షించినట్లు మఱియొక కవి యెవ్వరు
నాకర్షింపలేదు. గోల్డుస్మిత్ స్వభావము, భూతదయయు నౌవా
ర్యముగల—హైందవస్వభావమువంటిది. తన కున్నది యితరుల
కర్పించి బాధఁజెందు భారతీయునివలె నాతఁడు జీవనమును గడపి
మరణించినాఁడు. యంత్రనిర్మితమై యర్థకామములు ప్రధాన
ముగ గలయీనాగరికత నాతఁడు గర్హించినాఁడు.

ఇది యతని వాక్యము :—

“ ఎచ్చో ధనికులు, మత్తులొ
యెచ్చోఁ బ్రజ దుఃఖమంది హీనులగుదురో
యచ్చో సంకటము లృఢి
హెచ్చి వినాశంబు చేరువేయగు సుమ్మా. ”

యంత్రాగారములవలన నేకొద్దిమందియో కోటిశ్వరులగుటయు,
ఆయంత్రముల నేవించుటకుఁ బ్రజ లుగ్రామములవీడి వచ్చి,
దరిద్రులై విపన్నులై దుర్భరస్థితియం దుండుటయు నాతఁడు
సహింపలేఁ డయ్యెను. గోల్డుస్మిత్తు తరువాత మనమిత్రుని
మిక్కిలి యాకర్షించినకవి వర్ణునర్దు. పెల్లీ, కీటుస్, టెన్నిసన్

కవుల గ్రంథము లాకర్షకము లయ్యు వద్దునర్దుకడ ప్రకృత్యా
రాధనము సామాన్యవస్తు సంభాననము ననుగుణము లెక్కు-
వఁగఁ గలవు. ఇతఁ నవలలవాఙ్మయమున ముఖ్యులు మువ్వరు.
స్కాట్, తేకరీ, డికెన్సు. పాశ్చాత్యజీవనమును బూసగ్రుచ్చిన
ఘైటుంగదలఁచినవారికి వీరి నవలలు ముఖ్యాధారములు. కాని
యాంగ్లవాఙ్మయము నెంతగాలింపినను తత్వగ్రంథము లెక్కు-
వగ లేవు. లాక్, హ్యూమ్, మిల్, బార్క్లీ, కార్లైవంటి
వారు చెప్పినతత్వ మతిస్వల్పము. శ్రుంచివాఙ్మయమునందలి
'డేకార్టే' తో, జర్మన్ తత్వజ్ఞుఁడు 'కాంట్' తో, సమాను
లెవ్వరునులేరు. ఇందఱుగలసి హైందవతత్వములతో నేమూల
నున్న సత్యములనో కొన్నింటిని మాత్రమే యసమగ్రముగ
వెల్లడింపఁగలిగిరి.

సచ్చిదానందమున కాంధ్రవాఙ్మయమునం దభిమా-
నము మెండు. కవిత్వయమువారు రచించిన మహాభారతము
విలక్షణమై యనన్యభాషాసామాన్యమై, యపూర్వమై పాఠ-
కుల కుత్సాహజనకమై, గుణఘనియై పిరాజిల్లుచున్నది. పాల్కు-
రికి సోమన వ్రాసిన బసవపురాణము తేటతెనుఁగులకు నిధి.
పోతనభక్త్యావేశము వర్ష కాలమహానదీప్రవాహమువలె నగణ్య
శక్తిగలది. శ్రీనాథునిశృంగారవిలాస మాశ్రీనాథుని శృంగార
విలాసమును దలపించును. పింగళిసూరన కల్పనాశక్తి యప్రతి-
మానమైనది. జగ్గకవిహాస్యరస మనితరనాధారణము. మనువసు

చరిత్రకారుల ప్రతిభయు నాముక్తమాల్యదాకారుని యసామాన్యలోకజ్ఞానమును మఱియొక వాఙ్మయమునఁ గానము. ఇట్టి యాంధ్రవాఙ్మయ మహాసముద్రము సతఁడు పునఃపునర్మథనము గావించుటవలన నాతనియందుఁ గవితాస్రవంతి యావిర్భవించెను. మననాయకుని బాల్యకవిత్యమునకుఁ బ్రధానకారణ మాతనిమిత్రునిమరణము. ఏమిత్రుని సహవాసమువలన సతనికార్హదర్మాసక్తి గలిగినదో, ఏమిత్రునిబోధయను సంజీవి నలన స్వమతద్వేషవిష ముసశమించినదో, ఏమిత్రుని వాక్సధాధారలచే నాతనిపరధర్మావలంబనార్చు లక్షణమో, ఏమిత్రుని దిన్యసందేశమున నాతనికాంధ్రసంస్కృతభాషలయం దభిమాన మధికమైనదో యట్టిమిత్రఁడు నుపేరుఁడు మరణించుట యాతని కింతయనరానిదుఃఖమునకు హేతువయ్యెను. అప్పటివిషాదమువలన నాతనిభావములు పద్యరూపమును దాల్చినవి. అవి ప్రౌఢములు గాకపోయినను సచ్చిదానందమునకుఁ బ్రథమసంతానమగుటవలనఁ బ్రియతమములు. వాఙ్మయప్రశంసయం దాపద్యముల నుదాహరించుట యప్రస్తుతము కాదు.

క. సనకసనందనవినుతా !

వినతాసుతవిమలవాహ ! విశ్రుతభావా !

ఘననై కుంతనివాసా !

మనవిని విని కావు నన్ను మాధవ కృష్ణా ॥

సీ. పుట్టినప్పటినుండి పుణ్యమార్గమె గాని
 పాపపుణ్యోవలఁ బడియెఱుంగ
 వాజన్మమును వినయంబె చూపుదు గాని
 పెద్దలయెడ గర్వ మెద్ది లేదు
 సత్యవాక్యంబు నాసక్తి యాడుటె గాని
 యన్యతంబు నెన్నడు నాడియెఱుంగ
 వతులితం బగుధర్మ మందలిరుచి గాని
 యవినీతియనుట నీయండు సున్న
 యయ్య వీరుడ నినుబోలి యార్యమతులు
 దొఱకు టీహోకమందున దుర్లభంబు
 సుమ్ము దుఃఖాంబురాశిలో మమ్ము ముంచి
 పోవన్యాయంబె సుందరాద్భుతచరిత్ర !

సీ. ఆరవమాసంబు నైనదాటకమున్నె
 ముద్దుమాటలతోడ మొనసినావు
 మూడవ వత్సరం బున్ బ్రవేశించియె
 యాటపాటలమించి యలరినావు
 పంచవర్షప్రాయ ముంచితస్థితినుండ
 విద్యాలయమునకు వెడలినావు
 ద్వాదశాబ్దంబులు దాటిపోవకమున్నె
 సామాన్యవిద్యలఁ జాలినావు

పోడశాబ్దంబులకుమున్నె సురుచిరాద్భు
తంపుపాండిత్యమున్ జెంది ధైర్య మంది
చుష్టమతసంకటంబులన్ దోలినాపు
మిత్ర నిన్ బోలుధన్యచరిత్రు నెఱుంగ॥

సీ. తరుణిమీదను నీదుతనయునియెడఁ బ్రేమ
విడనాడి యెట్టుల వెడలితయ్య
ఈడువారల నీదుతోడికవీంద్రుల
విడనాడి యెట్టులు వెడలితయ్య
ఊరిపెద్దల పొరుగురిపెద్దల నెల్ల
విడనాడి యెట్టులు వెడలితయ్య
మిత్రుని నను స్నేహపాత్రుని నిర్దయన్
విడనాడి యెట్టులు వెడలితయ్య
సూర్యసమతేజ ! పండిత ! శూరవర్య !
నీదుమరణపువార్తతో నిండి నాదు
హృదయసీమంబు భగ్నమై యుదిలఁగొనుచు
పగిలి బ్రద్దలునై నీరు పారుటాయె॥

సీ. సన్నిత్రునకు రుజాసంకట మనుచును
దెలిసినంతనె చాల దిగులుబుట్టె
విశ్రుతనామునికిన్ శ్రమంబొదవెసం
చనుటనె గుండియ లడలిపోయె

సన్మాన్యునకుఁ గల్గె సంధి యంచనివిన

గల్గినంతనె చెవు ల్గడియలుబడె

మహితునిజీవిత మాహూఢఁడోలిక

మన్నమాత్రునె ప్రాణ మనిసిపోయె

నాహ ! పోయితి ననివిన్న యంతమాత్ర

మెంతఘోషించియుంటినో యెవఁ డెఱుంగు

నన్ను బాయుట కీనెంత ఖిన్నుఁడయితి

యేర్పికై నను వర్ణింప నింతయంతె॥

మిత్రం సాత్విక మార్యపూజితగుణం సత్సేన్మహాసంభావితం

ధీరం శస్త్ర మఖండపండితకవిం పట్నాశ్రునిద్యాన్వితం

సత్యాసత్యవివేకశీల మమలం రూప ప్రభావోన్నతం

త్యక్త్వా కాలనశా ద్విషాదజలభౌ మగ్నోస్మి సంప్రత్య

[యమ్॥

మనమిత్రుని కవితాకన్య వరించినను నయ్యది యాతని స్వాధీనమునం దుండునదికాదు. ఆమె యిచ్చనచ్చినప్పు డాతని ననుగ్రహించునేగాని యాతనికిఁ గోర్కిగలిగినప్పుడెల్ల స్వాధీను రాలు కాదయ్యెను. అందుల కనుగుణముగ నావేశమునచ్చి నప్పుడుమాత్రమే యాతఁడు కవిత్వమును వ్రాయుచుండెను.

ఈసమయమునఁ బేర్కొనదగినవిషయము శ్రీశైల ప్రయాణము. దుర్గమము లగుసరణ్యములను బర్వతములను దాటిననేగాని శ్రీశైలమును జేరుటకు వీలులేదు. కొంత

దూరము బండ్లమీద ప్రయాణము. మిట్టపల్లములలో నాబండ్లలో నడుములు చదరమగును. కొన్ని బండ్లు బోల్తాపడినవి. కాని ప్రయాణికులకు దెబ్బలు తగులలేదు. ఇంక నిచ్చటినుండి లక్షాధికారియు భిక్షాధికారియు సమానులు. అనగా బండ్లు నెళ్లనిచోట నడిచితీరవలయును. ఏముసలమ్మయో షోలీచేసి కొన్నను నది సుఖమునకుగాదు. విధిలేకనే. మోయువారికిని మోయించికొనువారికిని సరకమనుటకు సందేహములేదు. మార్గమున త్రిపురాంతకమునందు శాసనాదికముల నాతఁడు పఠించి ప్రాచీనగ్రంథములను శ్రద్ధతో దర్శించెను. ఈ ప్రాంతముల సరణ్యములు దట్టములయి సెలయేళ్లతోనిండి దర్శనీయముగ నుండును. తెలుఁగురాయనిచెఱువుకడ కోయవాండ్రనుజూచి యాతఁడు వారిస్వభావమును గ్రహించెను. శ్రీశైలశిఖరమును జూచి, 'శ్రీశైల శిఖరం దృష్ట్వా పునర్జన్మ న విద్యతే' యనియు 'కాశి కరుగంగ నేటికి కాళ్లజాలి' యనియు స్మరించెను. తదుపరి పంచదార పాలధార యను ప్రదేశములఁ గాంచి శ్రీశైలమల్లికార్జునుని దర్శనముగావించెను. అచ్చట పాతాళగంగలో స్నానము, ఋషిగుహలసందర్శనము, శ్రీశైల ప్రాచీనచరిత్రస్మరణము ననువిశేషముల ననుభవించెను. ఇచ్చటికి సామానులఁ దెచ్చునవి గార్దభములు. వానియొర్పు మఱియొకజంతువునకు లేదు. గుఱ్ఱము లొక్కక్షణములో నలసిపోవును. ఇంద్రయ్యవార్లం గారి దేవతార్చనలును ఈశంఖమూతిగుఱ్ఱములు తీసికొనిరావలసినదే.

తిరుగుమార్గము మహానందిమీదుగఁ గలదు. భీమునికొలను నాగలూట మొదలగు ప్రదేశముల నతిక్రమించినతరువాత మహానంది నచ్చును. ఈ ప్రదేశములలో మోటబౌపులను జూచి గోదావరీతీరవాసులు “ఇదేమి యిచింతరం అమ్మాయిగిత్తిలు రామలచ్చుల్లాగ యిలా వస్తున్నాయి. ఆగిత్తిలు రామలచ్చుల్లాగ అలాయెడుతున్నాయి. ఆలబ్బరుచిత్తిలోంచి నీళ్లలా వస్తున్నాయి” అనిరి. మఱియు మార్గములలో మురిగిననీరు ద్రాగినవారి కనేకులకు జబ్బులుచేసినవి. పుణ్యము కోసము పోవ పాపము వెంబడించినట్లు బంధువులనిపోవ దయ్యములై పట్టినట్లు తీర్థయాత్రకుఁబోవ రోగములతోఁ బెక్కురు మరణించిరి. నచ్చిదానందము సుఖముగ నిల్లుచేరెను.

ఇరువదవ ప్రకరణము.

— : 0 : —

అంధ దేశ పర్యటనము.

చంద్రరేఖవలపు చవిగొన నొక్కమారు వీరభద్ర
శాస్త్రిగారియింటి కేగినచ్చి పురుషోత్తములయనుష్ఠించి
సచ్చిదానందము తెనుగుదేశమునంతను గాంచదలచెను.

“యశ్చ పర్యటతే దేశాన్

యశ్చ సేవేత పండితాన్

తస్య విస్తారితా బుద్ధిః

తైలబిందు రివాంభసి”

అనునార్యోక్తి ననుసరించి పురుషోత్తములు తమకుమా
రుని పర్యటనముల కామోదము చూపిరి. మరియు దమ
కుమారునివిజ్ఞానము సర్వవిధముల బెంపొందనలెనని వారి
యుద్దేశము. మనమిత్రుడు తనసందేశమును వీలైనచోటుల
వినిపించుటయును దా నాయాస్థలముల దర్శించుటయును గలసి
వచ్చునుగదా యని విపుల మగుపర్యటనాభిలాషచే బయలు
దేరెను. ఇంతకుమున్నె యాంధ్రసాహిత్యమునందును నాంధ్రుల
చరిత్రమునందును శ్రద్ధసహించియుండుటచే శాసనపరిశోధ

నమునను బురాతనతాళపత్ర గ్రంథవీక్షణమందును నాతనికి శ్రద్ధగలిగెను. ఒకానొకపట్టణము ప్రధానముగఁ జేసికొని చుట్టుపట్టులనున్నయూళ్ల నాతఁడు దర్శించును. విపులభవన వీక్షణముగాని విద్యాధికులయు ధనాధికులయు పరిచయము గాని యాతనికి కార్యక్రమమున ముఖ్యనిషయములు కావు. ప్రాతకట్టడములు, పూర్వదేవాలయములు, కోటలు, ప్రాచీన శాసనములు, నవీనాచారములు, వేషభాషలు, సంప్రదాయములు, విచిత్రప్రకృతులు, నతనికి దర్శనీయములు. అతనికి నచ్చినవిశేషముల నెఱుఁగుటయందుమాత్రము మన కానక్తి. ఇతరనిషయములు చరిత్రలయందును భూగోళశాస్త్రముల యందును గాంచనగును.

మొట్టమొదట నాతఁడు దర్శించినది యుత్తిరాంధ్రము. రాజమహేంద్రవరము ముఖ్యస్థానముగఁ జేసికొని యాతఁడు యుత్తిరాంధ్రమునెల్ల దర్శించెను. రాజరాజుచే నిర్మింపఁబడి వేమవీరభద్రారెడ్లచే బెంపుజెందినయీశపట్టణము పరమపావని యగుగోదావరీతీరమున నున్నది. శ్రీనాథుడువర్ణించినవైభవ మెల్ల గోల్పోయి యిప్పుడది మురుగుకాల్వలకంపును, మూగు దోమలగుంపును, రేగుడుమ్మలయింపును, చెలరేగునాగరి కంపుపోకడలును గలిగి మిగుల కళంకితమై యున్నది.

శ్రీనాథునికాలపునాగరికతకును నిప్పటిస్థితికిని కొండకు నానగించకు నున్నంతయంతర మున్నది. అప్పటివారు విశాల

నేత్రులు, విపులవక్షులు, ఆజానుబాహులు. వీవరశరీరులు, శౌర్యసాహసాదినద్ధుఁజేతులు. ఆవీరపురుషులసహాయమున నాంధ్రకీర్తి దిగంతవ్యాప్త మైనది. వారిరక్తధారలు గోదావరి వెల్లువలవలె శత్రుసంహారమునందుఁ బ్రవహించినవి. వారి శౌర్యకథ లిప్పటికిని బ్రసిద్ధము లై నవి. వారిదానశాసనము లిప్పటికిని ప్రత్యక్షము లై నవి. ఇప్పటియాంధ్రులవి కుబ్జ స్వరూపములు, కుంచితవక్షములు, చికిలికన్నులు, చింతాకులి తాననములు, రోగగ్రస్తశరీరములు, ఈర్ష్యాతప్తభావములు, భీరుత్వసహితమానసములు, నననాగరికతాదగ్ధవివేకములు, పర ధర్మావలంబననష్టబుద్ధులు. ఇట్టిసంకుచితలక్షణముల కాంధ్ర దేశమునం దీ ప్రాంత మగ్రస్థానమువహించుచున్నది. స్త్రీల యందుసహితము తేజోవిహీనత ప్రత్యక్షముగనున్నది. విరూ పాసనములు, శిశుపోషణానర్హ శరీరములు, బహురోగార్తదేహ ములు, వారిని నడచుటకుగాని మతేపనియైనను జేయుటకుగాని యనర్హులను జేయుచున్నవి. తదితరాంధ్రప్రాంతముల కెన యగుపల్లియలు కొన్ని యున్నను మొత్తముమీద నిచ్చట బలహీనులసంఖ్యయే యెక్కువ. ఇచ్చటివారు సుకుమారు లుట. ఈసౌకుమార్యమున కనవర్థత యని యర్థము. ఎంత కొద్దిప్రయాణమునందైనను వీరికి బండ్లుకావలయును. ఈసుకు మారతవలన వీరు కడుపునిండఁ దినజాలరు. చేతినిండ పని, కంటినిండనిద్ర, నోటినిండమాట, కాలికొద్దినడక, ఓపికకొలఁది సుఖము, వీరికి లేదు. కావున నిది దుఃఖాపాదకసౌకుమార్యము

గాని సుఖసంపాదకము గాదు. నవీననాగరికతాసూత్రముల ననుసరించి వైద్యాలయములచుధికసంఖ్య యారోగ్యసూచక మనుచో నిచ్చటికన్న నెక్కువవైద్యాలయములు గలభాగ మాంధ్రదేశమున నెచ్చటను లేదు. రోగులసంఖ్య మిక్కుట మగుటచే వైద్యాలయములు హెచ్చినవి గాని మఱియొక కారణ మూహించుట యసమంజసము. ఈరోగముల కవినీతి ముఖ్యకారణము. రోగులలో సుఖరోగులసంఖ్య విస్తారము. పల్లపుభూము లనారోగ్యమునకుఁ గట్టినయిండ్లు. పల్లముగాని నేల గోష్పాదమంతయైనను లేని స్త్రాంతములును గొన్ని యింటఁ గలవు. పల్లపుభూముల ప్రజలబాధయు పశువులన్యధయు నింతంత గాదు. ఇనిస్పేచ్ఛాసంచారమున కెడమియనిముఱికి కూపములు. ఇట బహిర్దేశములు శూన్యము. పాకీదొడ్లవాసన నాసికాపుటముల బ్రద్దలుకొట్టును. దోమలబాధ మిక్కుటము. పశువుల కిది సరకకూపము. ప్రజలును బశువులు నింటికప్పుక్రిందఁ బెంచినమొక్కలనలె పాలిపోయి యుందురు. నవనాగరికతాప్రధానలక్షణ మగుస్త్రీస్వాతంత్ర్య మిచట మెండు. ఆస్వాతంత్ర్యము బాగుపడుటకుఁ గాదు. సీతికిని గాదు. ధర్మాచరణమునకుఁ గాదు. ప్రతిష్ఠకుఁ గాదు. ఆరోగ్యమునకుఁ గాదు. అది యవినీతికి, సధర్మమునకు, దురాచారనుష్ఠానమునకు, పురుషులుపాల్పడినన్యసనములను, స్త్రీలు గూడనిర్భయముగ నవలంబించుటకు, హేతువు. ఈస్వాతంత్ర్యమువలన స్త్రీలార్జించిన విశేషములలోఁ బాశ్చాత్యవిద్యతో

కిల్లి, చుట్ట, నవ్యము, మద్యము, నల్లమందు, మొదలగునవి బహిరంగముగ నేవించుట. బహిరంగముగ జూదము లాడుట. బహిరంగముగ నవిసేతి ప్రసంగములఁ జేయుటలొక వెలునకుండుట, ముఖ్యమైనవి. సుప్రసిద్ధ గోదానరీతిరమున ననుష్ఠానము లడుగఁటుచున్నవి. వర్ణాశ్రమధర్మములు నామమాత్రావశిష్టము లైనవి. పూర్వాచారములు మంటఁగలసినవి. పానీయశాలలొ కాఫీలు ద్రాగుట, షోకులు, సుగంధ ద్రవ్యసేవ, పాశ్చాత్యులనుండి బదులు తెచ్చికొనినవే. పురుషుల కేశఖండన పద్ధతి బంగాళమునుండి నచ్చినది. నుదుట బొట్టులేకుండుట పాశ్చాత్యమునుండి సంపాదించినది. పురుషులకు దుష్ఫలముల నొసంగు నున్నతవిద్యను స్త్రీలభ్యసించుట, యందువలనఁ జెడుటయు నిచ్చటఁ గనగును. విధవావివాహములకును, నామమాత్ర మతసంఘములకును నిది నిలయము. కలికాల మాంధ్రదేశమున నిచ్చటనుండియే విజృంభించును. భారత ధర్మనాశక మగువిషవృక్ష మిచ్చటనే పెరిగి పెంపొంది శాఖోపశాఖలై చిలువలుపలువలై దిగంతముల కెగ బ్రాకి పువ్వులు పూచి కాయలుగాచి పండులుబండి, “అప్రయోజన మభివృద్ధి సతిశయిల్లు, అప్రయోజన మడఁగు కాలాంతరమున” ననువాక్యానుసారము నాశమున కుపక్రమించియు నింకను దింపుడుకళ్ల పాశతో మిడుకుచున్నది. ఇటసంఘసంస్కరణమను పేరుతోన రైలు నితరకార్యక్రమము లెట్లున్నను భోగస్త్రీలపై దండెత్తుట యనునది విచిత్రము. భోగస్త్రీలవృత్తిననకంపఁ

జేయునంకల్పము మిగులదుష్టమై సంసారముల కన్నింటికి ముప్పును దెచ్చుచున్నది. అవినీతి మిక్కిలముగనున్న కాలమున, మురుగుకాల్వలను వానిస్వకీయమార్గములఁ బోసేయక, వీరు వానిని గృహములపైకిఁ ద్రిప్పుచున్నారు.

స్త్రీస్వాతంత్ర్యముని ప్రపంచమున నేడనుకొనఁబడు సస్వాతంత్ర్యమును నిరసించినమాత్రమున సచ్చిదానందము స్వాతంత్ర్యవిరోధియని తలంచుట తప్పు. మానవజన్మమైత్తిన వారందఱును స్వాతంత్ర్యమున కర్హులని యాతఁ డంగీకరించును. శరీరముల బంధించినను వాక్స్వాతంత్ర్యము సరికట్టినను సర్వతంత్రస్వతంత్ర మగుమనస్సు నెవరును బంధింపఁజాలరు. జగద్వ్యాప్తమై యవినాశ్య మగునాత్మ నెవ్వరును నిరోధింపఁజాలరు. స్త్రీకి స్వాతంత్ర్య ముండవలయుననుటయు నాతఁడు కాదనఁడు. అయిన సేవరస్పరవై రుధ్యమును బాపుకట్లు. వివేకు లగువారి కిందు పరస్పరవై రుధ్యము లేదు. దీనికి సమన్వయము కడుసులభము. స్వాతంత్ర్యము అనుపదమును నిర్వచించినచో సీచిక్కు లన్నియుఁ దీరును. మానవజాతికి ధర్మాచరణమునందు స్వాతంత్ర్యము గలదు గాని, అధర్మాచరణమునందుఁ గాదు. స్త్రీపురుషులకు వారివారి శారీరికమానసిక ప్రవృత్తులనుబట్టి వ్యాపారములు వేరగును. పురుషుఁడు శిశువులఁబెంచిన వారు సాడగుదురు. స్త్రీ పురుషునివలె శ్రమఁజెంది బాహ్యవ్యాపారములయందు మగ్నయైన నామెకు సచ్చిశువులఁ గనుశక్తియుఁ

బోషించుశక్తియు నశించును. నియమరహితముగ విచ్ఛలవిడిగ
 సంచరించుట స్వాతంత్ర్యమని కొందఱిభావము. ఇది యజ్ఞా
 నము. ఇట్టిస్వేచ్ఛాచరణమున నుపయోగములేకపోగ ప్రాణా
 పాయములుకూడ తటస్థించును. మానవులకు వారిలో వారికి
 ప్రబలకలహము లవతరించును. స్వాతంత్ర్యమున్నదని మితము
 దప్పి భుజించిన వ్యాధినచ్చును. అసలే భుజింపకపోయినచో
 మరణము సంభవించును. నియమరహితముగ మాటలాడి
 నచో లోకులకు మనస్సై నేవ జనించును. అడ్డులేక భోగము
 లందు నిమగ్నుడైనచో మానవునకు ధర్మచ్యుతియేగాక దేహ
 చ్యుతికూడ సంభవించును. స్వతంత్ర్యమున్నదిగదా యని
 క్రిందపై సత్తెలియక నడచిన కాలువిలుగును ; తల బొప్పి
 గట్టును. ఇట్లెన్నియేని చెప్పనచ్చును. దీనివలనఁ దేలినదేమన,
 నియమమో, మితయో, పారమో, ముందువెనుకలో, బంధ
 ములో, శాసనములో, లేనిస్వాతంత్ర్యము నాశనమునకుఁ
 గారణ మగును. అం దాయాస్రకృతులు దేశకాలములు
 విచారించి మితల నేర్పఱచుకొనవలయును. పురుషు లుల్లం
 ఘించిరిగదా యని స్త్రీలచేఁ గూడ నియమము లుల్లం
 ఘింపఁజేయుటకంటె పురుషులనుసహితము నియమములందుం
 చుటకుఁ బ్రయత్నించుట శ్రేయస్కరము. పురుషుఁడు పలు
 సార్లు వివాహమాడుచున్నాఁడుగదా యని స్త్రీకీగూడ పెక్కు
 వివాహములు గావించి లోకమును గామాగ్నిలోఁ ద్రోసి
 నాశముచేయుటకంటె స్త్రీపురుషుల కిరువురకుఁ బునర్వివాహ

ములు నిషేధించి మోక్షాసక్తి గల్గించుట ధర్మము. అట్లు మోక్షాసక్తిగలవారు లోకోపకారు లగుదురు. కామాసక్తులు సర్థాసక్తులు లోకాపకారులు సనర్థకారణులు నగుదురు. స్వతంత్రము సనుభవించు సర్వదేశములును రాజ్యశాసనములచే బద్ధములై యున్నవి. మనదేశము ధర్మబద్ధముగూడ గావించుట కవకాశమున్నది. ధర్మములును శాసనములును బంధింపనిచోట సరాజకమే ఫలితము. అంధకారమే గమ్యస్థానము. సర్వధ్వంసమే తుది. ఇట్టినియమబద్ధస్వాతంత్ర్యమే పురుషునకును, ఇట్టినియమబద్ధస్వాతంత్ర్యమే స్త్రీకిని యోగ్యములు. ఇప్పటి స్వాతంత్ర్యఘోష నియమోల్లంఘనమునందేగాని నియమపాలనమునందు శలించుట లేదు. ఇంద్రియతౌల్యమునందేగాని ఇంద్రియజయమునందుఁ బరిణమించుట లేదు. అర్థకామములయందేగాని, మోక్షధర్మమునందుఁ బర్యవసించుటలేదు.

ఈప్రాంతముల మనమిత్రుఁడు గాంచిన యొకటి రెండు విశేషముల నుదాహరింతుము. మొదటిస్వక్తి యాతని కొక సత్రమునఁ గాన్పించెను. చామసచాయశరీరము. కొద్దిపాటి పొడవు. అందులకుఁదగినయనయవసౌప్తనము గలస్త్రీ యామె. వెనుక గిరజాలనలె వ్రేలుకేశములు. పాశ్చాత్యపద్ధతిగ గాను. జేబులో గడియారము. చేతిలో బెత్తము. కాలికి బూడ్చులు. కన్నులకు సులోచనములు. చీరకొంగు చేతితోఁ బట్టుకొని తింగురంగా యని నడకలు. మైచ్చాదిసర్వజనులతో

ముదుకసరసములు. మూతివిరుపులు. కంటిపైగలు. దుర్భరములు !

రెండవది యొకగృహిణి. ఆపెమగఁడు బలహీనుఁడు. ఆపె కొంచె మించుమించుగ ముందుచెప్పిన ననితవంటిది. మోముపై స్ఫోటకపుమచ్చలును గలవు. ఆపెవిటుఁ డాయెంటనే కాపురము. మగని దండింపగలనమర్థత యామెకుఁ గలదు. అతనికి నులకమంచము. తనకుఁ బట్టెమంచము. అతనికిఁ గంచు పట్లెము. తనకు వెండిపట్లెము. అతనికి జనిగినగుడ్డలు తనకు జీవీచీనాంబరములు. అతనికి గంజీళ్లు. తనకును నిటునికిని షడ్ర సోపేతభోజనము. ఇట్లు సమస్తభోగములు మగనికన్నులయెదుట నాపె యనుభవించును. తన విటునితో నొక్కకంచముననే యుదయమున భుజించి యాపె పాఠశాల కేగును. మరలనచ్చి వంటచేసికొనును. ఆమగఁడు తనస్థితిని దలంచి దుఃఖించి యాపెను జూచి, “తల్లిదండ్రులు చెప్పినట్లు వినక, నింగ్గీషు చదివినందుకు ఫలితముగ, విద్యానంతరాలనని నిన్ను వరించి నందు కిదియూ ఫలితము. విద్యావ్యాసంగమువలన నాశరీరము రుజాక్రాంతమై లేవలేకున్నాను. లేవగలిగినచో నిన్నేమిచేసి యుందునో. నాతల్లిదండ్రులుగూడ నన్ను విసర్జింప నాపాపమును నేనే యనుభవించుచున్నాను.” అనుచుండ నామె చీపురుతో నాతనికి దేహశుద్ధి గావించి, చెప్పుతో రక్షబెట్టి, పేడ కలాపితో స్నానముఁజేయించి శాపనర్థములతో మంగళహారతు

లిచ్చును. ఇంక నీవిషయములను విపులముగ విచారించుట హేయము. నాగరికతాలక్షణముగ నీరెందుదాహరింపఁబడినవి గాని పుణ్యమని పురుషార్థమనియుఁ గాదు.

ఈ ప్రాంతముల ద్రాక్షారామము, సింహాచలము, మొదలుగఁ బుణ్యక్షేత్రముల నతఁడు దర్శించెను. పల్లెలయందున్న వేదపాఠశాలను సేవించి వారివలన పరమధర్మముల నెఱింగెను. పట్టణములకంపుగాని, ఇనుపముక్కుదోమల పీడగాని పల్లపుభూముల బురదగాని యాతనికంత సుఖప్రదములు కావయ్యెను. అందువలన నీ ప్రాంతములను శీఘ్రమే విడచి యాతఁ డేగినతదితర ప్రాంతములకు నెడలి యచ్చటివిశేషముల నవలొ కింతము.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము.

అంధ దేశ సర్వటసము, — స శేషము.

అరువత నాతడు దిక్పించినది పశ్చిమాంధ దేశము. ఇందలి ముఖ్యపట్టణములు కందనూలు, బల్లారి, ఆడవాని, కడప, అనంతపురము మొదలగునవి. హంపి, రాయచూరు వంటిదుర్గములు దర్శనయోగ్యములు. దేశమునందు బీదతన మెక్కువ. అరణ్య ప్రాంతములు మెండు. వహ్లాభారము జలాభారము తక్కువ. ప్రజలకుఁ గఱవులచే నిక్కట్లులు విస్తారముగ నుండును. నరియన్నములుగాని వానివలనఁగలుగు బలహీనతలు గాని యిచ్చట లేవు. రాగిసంకటియు సజ్జ, జొన్న, ఒరిగ, కొఱ్ఱభాస్యములయన్నములు దిని సామాన్య ప్రజలు బలముగ నుండురు. ఇండ్లన్నియు పూరికొంపలును మిడ్డెలుగ నుండును. మేడలు తక్కువ. గాలివచ్చుటకుఁ బోవుటకుఁ దగువాతాయ నాదిసౌకర్యములు స్వల్పము. కొన్నిచోటుల బహిష్కార మొక్కటియే యుండును. బట్టలఁ గట్టుటయందుగాని యాహారమునందుగాని మాటయందుగాని మొరటుతన మచ్చుగ్రుద్దినట్లుండును. సవనాగరకతాపిశాచ మిటలేదు. కాన ప్రాచీన విజ్ఞానమును బెంపొందించుటకుఁ దగునవకాశ మిటఁ గలదనుట

యథార్థము. ఆచారముల యందును బరిశుభ్రత యందును బ్రజలు వెనుకఁబడినా రనుట కనుమానములేదు. నూతన విద్యావిధానమువలనఁ గలిగినదొసగులు లేవుగాని యవిద్య వలన గలిగినయజ్ఞాన మున్నది. అనుభవమునుబట్టి చూడ దుర్విద్యకంటె యవిద్యయే మేలనిపించుచున్నది. నవనాగరికత కంటె యనాగరికతయే శ్రేష్ఠ మనిపించును. సుకుమారతకంటె నిరోగతఁగూడిన మొరటుతనమే మేలు. దుస్సాత్తంత్ర్యముకంటె సుపారతంత్ర్యము భావ్యము. నాగరికతవలన గలుగు సవిసేతికంటె మొరటుతనమువలన నిర్బంధమైనసీతయే శ్రేయస్కర మైనది. రోగభూయిష్ఠము లగుసల్లపుభూములసంపదకంటె నిరోగము లగుమెట్టభూములదారిద్ర్య ముత్తమము. నాశహేతుఁడగునవీనసంఘ సంస్కరణముకంటె స్థిరత్వమును జేకూర్చు పూర్వాచారపరాయణత్వము శ్రేష్ఠము.

ప్రజలందఱి కిచ్చట తములపాకులను పొగాకును సమలుటలోఁ బ్రేమ గలదు. స్రతియింటను సచ్చిదానందమునకు మర్యాదగ తములపాకులు పొగాకు నందించుటయు నాతఁడు వానిని వందనములతో నిరాకరించుటయుఁ దటస్థించెను. ఈదేశమున త్రాగుడు విస్తారము. దాని దుష్ఫలములను వేటచెప్పవలయునా ? వీధులయందుఁ ద్రాగి తందనాలువేయుచుఁ గత్తులఁ ద్రిప్పుచు నొకరిపై నొకరు తూలిపడుచు దుర్భాషలాడుచు మనుజులు చూపరులకు నవ్వును, భయమును, అసహ్యమును

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము.

అంధ్రదేశసర్వటనము, — సశేషము.

తిరువత నాతడు దర్శించినది పశ్చిమాంధ్రదేశము. ఇందలి ముఖ్యపట్టణములు కందనూలు, బల్లారి, ఆదవాని, కడప, అసంతపురము మొదలగునవి. హంపి, రాయచూరు వంటిదుర్గములు దర్శనయోగ్యములు. దేశమునందు బీడతన మెక్కువ. అరణ్యప్రాంతములు మెండు. వస్త్రాధారము జలాధారము తక్కువ. ప్రజలకుఁ గజవులచే నిక్కట్లులు విస్తారముగ నుండును. పరియన్నములుగాని వానివలసఁగలుగు బలహీనతలు గాని యిచ్చట లేవు. రాగిసంకటియు సజ్జ, జొన్న, ఒరిగ, కొఱ్ఱధాన్యములయన్నములు దిని సామాన్యప్రజలు బలముగ నుండురు. ఇండ్లన్నియు పూరికొంపలును మిడ్డెలుగ నుండును. మేడలు తక్కువ. గాలివచ్చుటకుఁ బోవుటకుఁ దగువాతాయ నాదిసౌకర్యములు స్వల్పము. కొన్నిచోటుల బహిర్ద్వార మొక్కటియే యుండును. బట్టలఁ గట్టుటయందుగాని యాహారమునందుగాని మాటయందుగాని మొరటుతన మచ్చుగ్రుద్దినట్లుండును. సవనాగరకతాపిశాచ మిటలేదు. కాన ప్రాచీన విజ్ఞానమును బెంపొందించుటకుఁ దగునవకాశ మిటఁ గలదనుట

యథార్థము. ఆచారముల యందును బరిశుభ్రత యందును బ్రజలు వెనుకఁబడినా రనుట కనుమానములేదు. నూతన విద్యావిధానమువలనఁ గలిగినదొసగులు లేవుగాని యవిద్య వలన గలిగినయజ్ఞాన మున్నది. అనుభవమునుబట్టి చూడ దుర్విద్యకంటె యవిద్యయే మేలనిపించుచున్నది. నవనాగరికత కంటె యనాగరికతయే శ్రేష్ఠ మనిపించును. సుకుమారతకంటె నిరోగతతోఁగూడిన మొరటుతనమే మేలు. దుస్స్వాతంత్ర్యముకంటె సుపారతంత్ర్యము భావ్యము. నాగరికతవలన గలుగు నవిసీతికంటె మొరటుతనమువలన నిర్బంధమైనసీతియే శ్రేయ. స్కూర మైనది. రోగభూయిష్ఠము లగుపల్లపుభూములనంపద కంటె నిరోగము లగుమెట్టభూములదారిద్ర్య ముత్తమము. నాశహేతుఁడగునవీనసంఘ సంస్కరణముకంటె స్థిరత్వమును జేకూర్చు పూర్వాచారపరాయణత్వము శ్రేష్ఠము.

ప్రజలందఱి కిచ్చట తములపాకులను పొగాకును సమ లుటలోఁ బ్రేమ గలదు. సత్రియింటను సచ్చిదానందమునకు మర్యాదగ తములపాకులు పొగాకు నందించుటయు నాతఁడు వానిని వందనములతో నిరాకరించుటయుఁ దటస్థించెను. ఈదేశమున త్రాగుడు విస్తారము. దాని దుష్ఫలములను వేఱచెప్ప వలయునా ? వీధులయందుఁ ద్రాగి తందనాలువేయుచుఁ గత్తులఁ ద్రిప్పుచు నొకరిపై నొకరు తూలిపడుచు దుర్భాషలాడుచు మనుజులు చూపరులకు నవ్వును, భయమును, అసహ్యమును

గలిగింతురు. ఈ త్రాగుడువలన హత్యలు సంభవించుచుండును. బలమును ధైర్యసాహసములును రోషమును బ్రజలలో మస్తుగ నుండుటచేతను నిష్కాపట్య ముండుటచేతను, అవిసీతిజరిగిన చోట్లనెల్ల హత్యలు జరుగుట పరిపాటి యైనది. ఈమొరటు తనమును, అనాచారమును, అవిద్యయు, అనాగరికతయు, దిలకించినప్పుడు శ్రీనాథునిచాటువులు సచ్చిదానందమునకు జ్ఞప్తికి రాకుండగలవా ?

“ గొంగడి మేలుపచ్చడము కుంపటి నల్లులకుక్కిమంచమున్
జెంగట వాయుతైలము లశ్రద్ధపుమందులు నుల్లిపాయలున్
ముంగిట వంటకట్టియలమోపులు దోమలు చీరపోతులున్
రంగ వివేకి కీమొరసరాజ్యము కాపుర మెంతరోతరా ”

“ వంకరపాగలున్ సడుమునంగినకత్తులు మొలకోకలున్
సంకటిముద్దలున్ జనుపశాకములున్ బలుపచ్చడంబులున్
దెంకగునోరచూపులును తేకువదప్పినయేనబాసలున్
రంకులబ్రహ్మ యీమొరసరాజ్యము నెట్లుస్పృశించె
నక్కటా ”.

ఈ ప్రదేశములయందు మహమ్మదీయులసంఖ్య యెక్కువ. ఇందలి ప్రజల కాంధ్రముతోఁ గన్నడమును తురకమునువచ్చును. కర్ణాట మహమ్మదీయరాజ్యములసరిహద్దున నుంటచే వీరికిన్ని భాషలు వచ్చుట మంచిదయ్య నాంధ్రభాష సాంకర్యము

నొందుటకిది హేతువైనది. ఉత్తరదేశమునందలి దీర్ఘములకు నీపశ్చిమదేశములందలి హస్తములకును తూకము సరిపోవును, మఱియు దుడ్డు (ధనము) దొబ్బు (త్రోయు) తట్ట (వల్లెము) తోలుకనచ్చుట (పిలుచుకొనినచ్చుట) మొదలగు పదములు, బాల్చి, పందుంపుల్ల, దొబ్బు (తీయు) వలెహాస్యాస్పదముగ నుండును. కానిదేశసంచారమునలన నితరులమాటలయెడ సహన మేర్పడును. వానినాక్షేపింపక సచ్చిదానందము విశేషములను నూత్రము గ్రహించును. ముందుచెప్పినవానికంటె సారస్వత చారిత్రికపరిశోధనాసక్తి సచ్చిదానందమును దుర్గపరిశోధనము నం దెక్కుడుగ పురికొల్పినది. ఉత్తమనాగరికత కాలవాలము లగునావిజయనగరప్రాంతము లెట్లీవిధముగ మొరటుతనమున కాలవాలమయ్యెనా యని యాతఁడు చింతించును. ఇది యేకాలమునందుగూడ మారనిప్రజాస్వభావము కాఁబోలు నని యాతఁడు శాంతించును. హంపి మొదలగుక్షేత్రముల దర్శించినప్పుడు విద్యారణ్యులవిజ్ఞానమును, కృష్ణదేవరాయల శౌర్యమును, పెద్దననైదుష్యమును, విద్యానగరసైన్యముల పౌరుషమును, శిల్పకారులనైపుణ్యమును, పూర్వపునధాన్య సమృద్ధియు, దలఁచితలఁచి దుఃఖించిదుఃఖించి యొక్కొక్క శిల్పముకడ, నొక్కొక్కదేవాలయముకడ నొక్కొక్కదుర్గ ద్వారముకడ నిలచినీలఁచి తోడివార లెంతబలవంతముచేసినను కదలక యట్లనుండి కదలలేక కదలలేక కదలుచుఁ బోవలేక పోవుచు వ్యధఁ జెందును.

ఆదవానిదుర్గమున జరిగినయొకవిషయమును మాత్రము ప్రత్యేకముగఁ జెప్పుచున్నాము. మనయాత్రికుఁడు మార్గదర్శిని తోడుచేసికొని యాదవానిదుర్గమును జూడనేగెను. ఒకటిరెండుద్వారములు గడచి కొండపై కెక్కుసరికి మార్గము నకుఁ బ్రక్కగ నొకమసీదగుపడెను. ఆమసీదు క్రమముగ శిథిలమగుచు తోపలినుండి దేవాలయద్వార మగుపడుచుండి నది. అందలిశిల్పకళాచాతుర్యమున కచ్చెరువంది యందలి ద్వార మాతనిమనము నాకర్షించుటచే నాతఁ డచ్చటికి వేగమె పోయి వెంటనచ్చిన మార్గదర్శి నిదియేమని యడిగెను. అతఁడు, “రామరాయతొడికాలంతొండ్రి, మీబోలిపెద్దమడుసు తీగుడి కట్టెండ్రి, తురతొండ్రిచ్చి వాడ్ల న్దోలి గుడిపడదొబ్బి మసిదుకట్టెండ్రిండ్రి. మసీదుపడి గుడి కానొచ్చిండ్రి” అని చెప్పెను. ఇది మిగుల సంతాపముగలిగించ మనమిత్రుఁ డాతనిమాటలకు నప్రతిఘటకు బడులు కన్నీరు జొటజొట కార నేడ్చెను. తరువాత దుర్గమంతయుఁ గాంచి యాతఁడు బస కేగెను.

ఆదవానితో నొక్క దేవాలయమున నాతఁడు గూర్చుండి యుండ నొక్కపెద్దమనుష్యుఁ డటకువచ్చి మనమిత్రునియూరు పేరు లడిగెను. తనకిష్టము లేకపోయినను పెద్దమనుష్యుఁడు గదా యని యతఁడు తనయూరునుబేరును జెప్పెను. అంతఁ బోక నాయన యీతనివిద్యావిషయమునఁ బరీక్షింప మొద

లిడెను. మనయువకుడు కోపముఁజెంది మానము వహించెను. అంతట నాపెద్దమనుష్యుడు క్షమార్పణముఁజెప్పి తానుకంద నూర్చుకో మహమ్మదీయవిద్యావ్యాప్తి గావించునుచాభ్యా యుడు ననిచెప్పి ధనసహాయార్థము నైజాముగారి కర్జీ వ్రాసి పట్టుమని కోరెను. ఇతరులకు సహాయముచేయుటయందు బద్ధ కంకణుఁ డగునితఁడు కోపముమాని నలయునాయము చేసెను. మిత్రయు నాయూ ప్రాంతములపరిస్థితుల నెఱింగెను.

సచ్చిదానంద మీసారి నైజాముదేశమున కేగినాడు. అచ్చటి ప్రజలనుగూర్చి విపులముగ వర్ణింపఁ దలంపలేదు. అచటి ప్రభుత్వపుజబ్బ స్తియు, దేశముఖ దేశసాంఘ్యాలయాదా ర్యమును, తాలూకాదారులవై భవమును, ప్రజలయతిధిసత్తా రమును బ్రశంసనీయములు. కాలికిముచ్చలును, పొడుగు టంగీయు, నిడుపుటోపియు హైందవులకును మహమ్మదీయు లకు నభిమతిమైనవేషము గావున నీదేశమున వారిరువురను వేరు చేయుట కష్టము.

నైజామునందు నరంగల్లు కాకతీయులముఖ్యసట్టణము. పూర్వ మెచ్చట సుమారుమూడుశతాబ్దము లాంధ్రలక్ష్మీ యోలలాడినది. ఆంధ్రుల ప్రతాపము నెల్లవిరిసినది. ఆంధ్రుల సాంశిత్వము విజృంభించినది. రెడ్డివెలవకమ్మబలిజనాయకుల కిది స్థానము. సోమన, పోతన, తమ్మయ, విద్యానాథుల కునికి పట్టు. అక్కనమాదనలు నంచరించి యధికారము చలాయించిన

ప్రదేశము. కావునఁ ప్రాచీనశాసనములు, శిల్పములు, తాళపత్రగ్రంథములు, నిచ్చట విస్తారముగ దొలుకఁగలవు. అతఁ డాప్రాంతములఁ బ్రతియూరను విధ్యాధిపతులయొద్దకేగి పూర్వపువృత్తాంతముల నేకరించి, ప్రాచీనతాళపత్రగ్రంథముల నార్జించి యందముద్రితముల నతిజాగరూకతతో భద్రపఱచెను. ఇన్నియు జాగ్రతపఱపడగినవనియు ప్రాచీనపునాఠములను, రాగిశాసనములను సంపాదించిపెట్టువనియుఁ బ్రార్థించెను.

నైజాముప్రభుత్వమునందలిపోలీసుశాఖ బలదర్శములు గలది. ఒక్కపోలీసువానిని సూచిన లక్షాధికారియైనను బట్టఁ దడుపుకొనవలసినదే. సామాన్యోద్యోగులును బ్రజలపైఁ బ్రబలాధికారము చలాయించుదురు. మనమిత్రుఁ డొకయూరితో కరణము మొదలగు నుద్యోగస్థులతో రచ్చబండపైఁ గూర్చుండెను. పొరుగుారిచాకలియొకఁడు కిక్కిచెప్పఁగఁ దొడిగి, నోట చుట్టఁగాల్చుచు, బారుకట్టి చేబట్టుకొని, క్రొత్తబట్టలమూట మోసికొనుచు వెళ్లుచుండెను. అచ్చటనున్న సుంకపుద్యోగి జమానును బిల్చి, “కమాల్, వీఁడు పొగరెక్కి చుట్టగాల్చుచు వీధిని బోవుచున్నాఁడు మనకచేరినద్ద వీని నిలిపివేయుము”. అనెను. చిత్తమని వాఁడు పోయి యాతనిగుడ్డలకు సుంకము వసూలుచేయవలయునని నిర్బంధించి నిలిపియుంచెను. ఒకటిరెండుగంట లట్లుంచి ‘యికొప్పుడుపెద్దమనుష్యులయెనుట

చుట్టఁ ద్రాగనని యాతనిని చెంపలుచేసికొనునట్లుచేసి మఱియు వదలిపెట్టిరి. ఇందలిన్యాయాన్యాయములు చనువరులే యూహించుకొందురు.

ఈసారి దక్షిణాంధ్రమునకు దక్షిణపుసరిహద్దుగు చెన్న పట్టణమును గాంచఁబోవునము. సకలదేశములనుండి యంత్ర నిర్మితసామగ్రిలఁ దెప్పించి ధనము దోచుకొను విపులవిషణి పీఠులనుగాని, పాశ్చాత్యనాగరికతానూచకము లగుసౌధము ములనుగాని, మిన్నంటునలలతో నొప్పారుసంద్రమునుగాని, దుర్గంధభూయిష్టము లగుసందులనుగాని, పొగలతో నిండి యుండుయంత్రాగారములనుగాని, నర్జింపము. నర్ణాశ్రమధర్మ ధ్వంసకమును, ఆరోగ్యవిచ్ఛేదకమును, ధననాశకమును, పరమ గర్హ్యము నగుకాఫీశాలలను నర్జించినఁ జెన్నపురిని నర్జించినట్లే. మొట్టమొదట నీయాలయముల నృజించి పరోపకారపారీక్షులై హిమనత్సర్వతప్రాంతములనుండి కన్యాకుమార్యగ్రమువఱకు నీవీజముల వెడచల్లి, వానిని నృక్షములను జేసి, తగుదోహదములను గావించి భారతాభ్యుదయమునకై పాటుబడువాషీ జాత్యులు ప్రశంసనీయులు. వారిని గూర్చి మనమిత్తుని యనుభవములను గొన్నింటిని చెప్పుచున్నాము. వారికాపురములు బుట్టలోని కిముడును. వారియాహారము కొళింబుతో సరిపోవును. అమితవర్తను లగు నాంధ్రులను వారు పరిహసింతురు. సహజభీరుత్వముచే నాపరిహాసము చాటునఁ జేయుదురు.

కట్టుగుడ్డను మడతమార్చి నెలరోజులు గట్టాదురు. దొడ్డికేగిన
 సప్తములతో నన్నిజనులను జెయదురు. పట్టుగుడ్డలతో పాకీ
 దొడ్డి కేగువారిని మనమిత్రుడు చూచెను. ఈగలు ముసరి
 నను నట్టికాశీని మానరు. ఆమురుగుడు గృహములలో నాం
 ధ్రులు భుజించుచుండ నితఁ డాశ్చర్యముఁ జెందెను. ఇట్టి
 యాలయములలో బ్రాందీవిస్కీల నాంధ్రులుకొందఱు తెప్పించి
 త్రాగుచుందురు. వేయిమంది వేయి చెప్పనిండు. చూడఁదగినవి
 వేయి కలవననిండు. అనుభవింపఁదగినవి లక్షిగలవనవచ్చును.
 వారితోఁ గలహింపక మన మీయూరిని పీడుడము. ఒక్కవిష
 యమును స్మరింపఁవలయును. అది కార్మికులదుస్థితి. ఒకపూట
 యరపూట తినయో తినకయో స్వేచ్ఛగ సంతోషముగ సంచ
 రించుచు, సీత, పరువుమర్యాదలును, రక్షించుకొని బ్రదుకు
 పల్లెటూరివాండ్లు యంత్రాలయములయందు కూలి యెక్కువ
 దొఱకునని వచ్చి దుస్థితికి లోబడిరి. వారిస్వేచ్ఛ యడుగంటి
 నది. వారి మానప్రాణములపై దాక్షిణ్యములేనివారి కధికా
 రము వచ్చినది. వారయోమయ యంత్రములకు దాసాను
 దాసు లైరి. వారిగృహములు నిర్లించుట దుస్తరము. వారి
 దుస్థితి దుర్భరము. ఒక్కమాటలోఁ జెప్పిన వారు సకుటుం
 బము యంత్రములైనారు. పిరికిఁ దోడుగి నూరినిండ బిచ్చ
 గాం డ్రుందురు. వృద్ధులు, రోగులు, కుంటివాండ్లు, అంధులు,
 మొదలగువా రనేకు లిచటఁ గలరు. ఈబిచ్చగాండ్రలో నాం

బందరుగుంటూరులు ముఖ్యపట్టణములుగ నున్న
మధ్యాంధ్రమును సచ్చిదానందము దర్శించెను. ఇందుత్తర
భాగము నాగరికతగలది. దక్షిణపశ్చిమభాగములు మొరటు
దేశమునకు సమీపమున నున్నవి. ఉత్తరమున భాషాసౌష్ఠ్యము
ప్రశంసనీయ మైనది. స్వచ్ఛము లగుహైందవాచారములు
వేషము లిచ్చట గలవు. ఇందు త్యాగులుమెండు. ఆవేశపరు
లధికము. ముందువెనుకలాలోచింపనివా రెక్కువ. ఇట్లు సచ్చి
దానంద మాంధ్రదేశదర్శనము గావించె.

ఇరువది రెండవ ప్రకరణము.

—: 0 :—

వ్యాఖి.

దక్షిణాంధ్రమునందింకను జూడనలసిన ప్రదేశములుం
డుటచే సచ్చిదానందము మరలఁ బయనమయ్యెను. కవిబ్రహ్మ
యనిపేరుగాంచిన తిక్కనకుఁ, బెంపుడుగ్రామ మగుసింహపు
రియు, అరవదేశమునకు సరిహద్దుననున్న చిత్తూరును దిరుపతియు
నిందు ముఖ్యప్రదేశములు. ఇచ్చట దాక్షిణాత్యసౌరభము
గలదు. గూడకట్టలు, ఏకమడులు, ఏసమాటలు, నున్నను
బ్రజలు హాస్యరసప్రధాన మగునాంధ్రమును మాటలాడుచు
నాగంతుకులను రంజింపఁజేయుదురు. స్త్రీ లందఁగల్గెలు. తెలివి
తేటలు కలవారు. రెడ్డిమహాజనుల సౌభాగ్యము సంపద
మహాదార్య మిచ్చటఁ బ్రశంసనీయములు. మనమిత్రున
కీప్రాంతములఁ గొందఱున్న హితులు గలరు. అం దొక్కఁడు
కవి. అష్టావధాని. అతిశయోక్తికే బుట్టినిల్లు. ఈకవి మననా
యకునకు మార్గదర్శకుఁడై నెల్లూరు జిల్లాలోని విశేషములఁ
జూపించెను. ఈకవితో సంచరించునపు డతఁడు వ్రాసినయొకటి
రెండుపద్యముల నుదాహరింతును.

సమస్యాపూరణము.

“ బంగరులింగకాయ గలభామిని వైష్ణవకాంతయే గదా ”

సంగమవేళలన్ సురతచాతురి మేలనిపించి నిర్భరం
బుం గను ప్రేమనెల్లపుడు బ్రోతువు నన్నిపు డింతచేసి బ
త్వంగలివై చరింప మనవిధిని జేరినయానపత్ని, నా
బంగరులింగ ! కాయగలభామిని వైష్ణవకాంతయే గదా.

“ అరమరలేనిలింగనవు నయ్య సువైష్ణవనామ ముంచితే ”

హరిహరులందుభేద మిసుమంతయు లే దనునట్టిసూత్ర సు
స్థిరతను బెల్పు నట్టులుగ జీవుడు నీశ్వరుఁ జేకమంచు శం
కరుడుఘనుడు స్వీయమతగౌరవమీవుభరింపుమంటచే
నరమరలేనిలింగనవు నయ్య సువైష్ణవనామ ముంచితే.

ఇచ్చటిహరికథలు విచిత్రముగ నుండును. ఏకైకతకథ
నైనను గొన్నికృతులు వర్ణములు, వర్ణనలు సక్కడక్కడ నుప
యోగించుచు క్షణముతో హరికథఁగాఁ గూర్చుకొని యవసర
మగుపట్టుల సంగీతవచనముతో చాటవేయుచు, గీతకులు జనుల
రంజింపఁజేయుదురు.

ఇచ్చట నాతఁడు చూచినయంశములతో నెల్లూరింగ
నాయకస్వామి తిరునాళ్ల ప్రశంసనీయమైనది. తిరునాళ్లలు
నుత్సవములు మనమిత్రునకు సామాన్యముగ రుచింపవు. పవి

త్రిములగుభగవదారాధనము లిప్పటిపరిస్థితులచే శూన్యమై
యనిసీతిమాత్ర మాయత్సవములలో నిలిచియుండును. కొం
దఱు ప్రత్యేకిముగ తుచ్చతాకాకాసందమునకే విచ్చేయుదురు.
కొండఱు దేవుని దర్శింపనుద్దేశమైనను గలవారు గారు. వచ్చిన
జనులఁ జూచుట, ప్రజలఁ ద్రోసికొని తిరుగుటయే, ప్రధాన
వృత్తిగ గలతుచ్చులు కొందఱుండురు. ఇట్టివారిలో ద్యూతా
సక్తులు పానాసక్తులుండురు. వారియూచరణములు మఱియు
దుర్భరములు. సాత్వికులైనప్రజ లీసమ్మర్దములలోనికిఁ బో
వెఱుతురు.

రంగనాయకుల తిరునాళ్లలో దేవునిపై భవమగణ్యము.
నక్షిణదేశము నిధులకును, ఉత్తరదేశము నదులకును బ్రసిద్ధ
మని యొకసామెతి గలదు. అదక్షిణదేశదేవాలయపై భవము
పవిత్ర మగుపెన్నాతీరమున నున్న నెల్లూరితోఁ బ్రారంభము.
ఇచ్చట నేమి—భోగము, లేమి—యత్సవములు ! ఏమిభజన,
లేమి కోలాటములు ! ఏమిమేళము, లేమిపాటలు ! ఏమిమందు
సామాను, లేమిదీపములు ! ఏమితెప్పయత్సవము, లేమిగరు
ఞ్చోత్సవములు ! వర్ణించుట కాయాదిశేషుడే రావలయును.
ఈపర్యటన మింతకు ముగిసెను. అచ్చటచ్చట నాతఁడు విగ్ర
హారాధనమును గూర్చియు నర్హాశ్రమ ధర్మప్రతిష్ఠాపనమును
గూర్చియు నుపన్యసించెను. ఇందువలన నతఁడు సంస్కరణ
మున కింతటికి విరోధియనితలంపరాదు. సంస్కరణముపేర

నుద్ధాటింపఁబడు నధర్మాచరణమునకును బాహ్యత్వానుకరణమునకు నాతఁడు విముఖుఁడు. భారతీయమతమూలసూత్రములగుసత్యధర్మములను దాటిపోని యేసంస్కరణమైనను నాతనికి సమ్మతమే. అతనిదేశపర్యటనమును దేశసేవయు రాజకీయసాంఘిక సారస్వతసంస్కరణార్థమే. జౌద్ధమత మంతటిబలవత్తరమైన మతమును మహమ్మదీయ మతమువంటి ఖడ్గప్రభాసమైన మతమును నిర్జింపఁగలిగినవైనదవమతమునకు స్వల్పపాపండ్లచార్యాకమతములవలె బయలుదేరిన సమాజములన లెక్కయా. అయినను జిన్నపామునైనను పెద్దబడితెతోఁ గొట్టవలయును గదా !

చిన్నప్పటినుండియుఁ దగుపోషణము నెఱుంగుకుండియుఁ బ్రబలప్రచారములను సంఘారముల నాచరించి తిరిగి పురుషోత్తములసేవకై యింటఁబ్రవేశించిన యాతనికి జ్వరచిహ్నములు పొడసూపినవి. లోలమ్మ పురుషోత్తములసహవాసము వలన నిప్పటికి సత్యగుణము నవలంబించి సచ్చిదానందమునకు సేవజేయుటకు సిద్ధపడినది. గర్భకోశమునందు బౌధయు శరీరమునందు జ్వరమును విజృంభించి యాతని నట్టిబ్రతుకేసినవి. పురుషోత్తములు దైవముపై భారమువైచి వలసినపనులు సేయుచు గంభీరభావముతో నుండిరి. ఈవిషయమును విని నుఃఖమును భరింపఁజాలదని చంద్రరేఖ నింటనే యుంచి, వీరభద్రశాస్త్రియు వారితల్లియు వచ్చిరి. రోగిసమీపమునఁ

బ్రియురాలుండుట యీసందర్భమున శ్రేయస్కరముకాదని వైద్యుఁడు నాదేశించెను. వీరభద్రశాస్త్రి లోకోపకారియని మనకుఁ దెలియును. వారును వారితల్లియుఁ గావించిననేన యింతయని వర్ణింపఁజాలము. ‘శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మ సాధనే’ యని పెద్దలు చెప్పదురు. శరీరమును బోషించుట కెంత శ్రమయైనను మిక్కుటము గాదు.

అతనికి బాధయతిశయించినది. ప్రాణిసేవాసంఘమును గూర్చి యాతఁడు తలంపఁడు. సాహిత్యవిషయముల ముచ్చ టింపఁడు. చారిత్రికవిషయమతనికిఁగించిపడు. దేశసేవ నచ్చదు. ఆహారవిహారము లింపుగావు. బంధుమిత్రాదులతోఁ బ్రసంగము వెగటైనది. పరోపకారపారీణుఁ డగు నాతఁడు స్వోపకారాన్నేషణానకుఁ డయ్యెను. ఇతరులబాధ నివర్తింపఁజేయు నాతఁడు తనబాధ యెట్లునివర్తించునా యనుచింతతప్ప మఱి యొకటి లేనివాఁ డయ్యెను. తనమిత్రుని కేదో యపాయము గలిగినదన విని యూరకుండును. సారస్వతమున నేదియో విశేషము సంభవించినదన తలయూచి నిరాదరముఁజూపును. అతి భూమిని బొందినప్పుడు అతనిసహనశక్తి యెందు కక్కఱకు వచ్చును. రుజ యొత్తచేసినది! ఇందుకే పెద్ద లీరీతి నుడివిరి.

“మనమున నూహపోహలు మర్వకమున్నై కఘాదిరోగ

[ముల్

దనువుననంటి మేనిబిగి దప్పకమున్నై నరుండు మోక్షనా

ధన మొనరింపఁ గావలయుఁదత్వవిచారము సేయకుండుటల్
తనువునకున్ విరోధ మిది దాశరథీ కరుణాపయోనిధి ”.

ఇట్టిసమయములలో, భగవత్స్మరణము గల్గునో గల్గదో
యని భక్తులు “నాటికిప్పుడే తప్పక చేతు మీఠజన ” యని
యెల్లప్పు డీశ్వరభజనఁ జేయుదురు. “వ్యాధి యనుదృఢకనచ
మాతఁడు ధరించినాఁడు. బాధ యను ప్రబలనర్మ మాతని
నావరించినది. అతఁడు తనదయారసము నొరులకుఁబోసీయక
తనకొఱకు తనయందుఁ దాళమువేసికొని యుంచుకొనును.
శయించి మూల్గుచుఁ దనయవస్థకుఁ దానే జాలినొందును.
స్త్రీవలె బిడియములేక గొంతెత్తి తనదుఃస్థితికిఁ దాను దుఃఖిం
చును. తనకుఁ దా నెట్లుసాయముచేసికొనఁ గలుగుదునా యని
చింతించి చిన్నచిన్న యుపాయముల వెదకుట యాతనిపని.
ఒక్కొక్కమారు బాధపొందుగర్భము తనది గాదనుకొనును.
ఒక్కొక్కమారు దానిని శస్త్రచికిత్సచేసిన బాగుగ నుండునని
తలంచును. ఇటునటు పొరలాడుచు ప్రక్కగుడ్డ ముడుతలు
పడినదని చింతించును. చూడనచ్చినవారితో మాటలాడఁడు.
సరిగదా వా రట్లెందుల కారోగ్యముగ నుండవలయునని
యీర్ష్యఁ బూనును. వైద్యునితో, “ఇది తక్షణము నివా
రింపగలిగిననేగాని మీరు వైద్యులు కారు ” అనును. ఒక్క
పుడు తానుమహారాజు నని భావించును. తనగది మహాభవ
నము. సేవచేయువారు పరివారము. విచ్చలవిడిగఁ బెరిగినకేశ

పాశము నీలమణిఘటితకీటము. మెత్తనితనవస్త్రములు చీని చీనాంబరములు. శయ్య సింహాసనము. వైద్యుఁడు ప్రధాన మంత్రి. ఇట్లూహించుచుండ క్షణములో నాకల ముగియును. యథాస్థితి ప్రత్యక్ష మగును. అతఁడు తీవ్రతీర్మానములను జేయును. అవి యెంతతీవ్రములో యంతసులభముగ గాలి వలె నెగిరిపోవును. పశ్చాత్తాపము గలుగును.

అతఁడు ప్రక్కలోఁ బొరలును. కుడిప్రక్కకుఁ జేరును. మఱల నెడమప్రక్కకు వచ్చును. వెలికిల బరుండును. మరల పిశువువలె బోరిగిలఁబడును. దిండు నుదరముక్రిందఁ జేర్చి గట్టిగ వదుముకొనును. ప్రక్కనుండి లేచి యటునిటు కదలి కదలి శ్రమఁ జెంది మరల శయనించును. నిష్కారణముగ నితరులపైఁ గోపించును. వ్యాధిని బారఁద్రోలుటకుఁ బ్రబల ప్రయత్నములఁ జేయును. ఈదుష్టశత్రువును జయించుట సాధ్యముగాదని యున్నరనును. దైవమును

“లావొక్కింతయులేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యె ప్రాణం

[బుల్లు]

కావుల్లప్పను మూర్ఖవచ్చె తనువున్ డస్సెన్ శ్రమం

[బయ్యడి]

నీవేతప్ప నితఃపరంబెఱుంగ మన్నింపన్ దగున్ దీనుని

రావేయీశ్వర కావవే వరద సంరక్షించు భద్రాత్మకా”

అని ప్రార్థించును.

భగవంతుని బ్రాహ్మించి తక్షణమే ప్రయోజనముగానక నిందించును. అచేతనములఁగూడఁ దిట్టును. ఆశావాక్యములు రుచింపవు. అనలోద్బంధనవారిమజ్జనవిషవ్యాపారములఁ దుదముట్ట నెంచును. ఆపనులను నెరవేర్చుటకు మాత్రము మనోదార్ఢ్యము కలదా? ఈయారాటమును మాన్పుటకై మత్తుమందు నివ్వగ నిచ్చించుచుండును. మరల లేచి తాను కారాగారమున నున్నట్లు తలంచును. ఇంతలో యమలోకమున నున్నట్లు భావించును దగ్గఱికి వచ్చినవారిని, “రండు ! రండు ! యమభటులారా ! త్వరగ యమునివద్దకుఁ దోడ్కొని పోయి నాకు న్యాయముగ రావలసిన స్వర్గసౌఖ్యము నిర్ణయింప నిండు”. అనును. కాళ్లు కదల్పలేక, “సంకె క్లేలనయ్యా ! పారిపోవువానికి వేయుడు” అనును.

“బంధువు లిదియంతయుఁ గాంచి దుఃఖించుచు జాగరణముఁ జేయుచుండిరి. వైద్యుఁడు వచ్చినప్పుడు దేవుఁడు ప్రత్యక్షమైనట్లుండెను. అతఁ డేమివరమిచ్చునో యని వారెదురుచూచుచుండిరి. రోగికంఠ రోగిబంధువులే వైద్యుని కొఱ కెక్కునగ నిరీక్షించుచుందురు. వీధియం దాతనిబండి చప్పుడైన వారిహృదయము లుప్పొగును. తలుపు తెరువగనే యాశ యంకురించును. ఆతనినోట నేమివచ్చునో యని యెదురుచూతురు. మందస్మితముతో నున్న యాతనిముఖముఁ జూచి వీరు తృప్తు లగుదురు. గంభీరముగనున్న భయముఁ జెందు

దురు. ఆతనిముఖలక్షణముల సతిజాగరూకతతో వారు పరీక్షింతురు. వైద్యునియవస్థయు నాసమయమునఁ గఠినమైనదే ”.

ఈసమయమున సచ్ఛిదానందము వ్రాసినపద్యమొకటి స్ఫురించుచున్నది. అక్కాలమున వ్రాయఁబడినదగుటచే నది ప్రౌఢమైనది గాకపోయినను భావపూర్ణమని యుదాహరించుచున్నాను.

“ వర్ణింప నిది నాకు వశముగాబోవ
దర్శనంబును బోలి యంత మెటులేదు.
చెప్పరానిది బాధ శ్రీరామ రామ
యప్పు డిప్పుడు లేక యహము రాత్రియును
కరిని బాధించు మకరిని బోలియును
పరకాంతఁ బీడించు నరకుచందమున
కన్నబిడ్డలఁ జంపుకంసుని రీతి
క్రన్ననఁ గఱచెడుకాలాహి నిధము
పలుతెఱంగుల నన్ను భంగ మొనర్చి
యలుకతో వేధించు నయ్య యింకెట్లు !
మందుల మంత్రాల మాయంబు గాదు,
నందలశస్త్రాల వదలిపోఁ బోవ
దుదయము సాయంత్ర మొక్కరీతిగనె
యదయత వేధించు నెట్లై మధ్యాహ్న
వేళయందున రాత్రివేళయందునను

కాయాంతమగునట్లు కష్టపెట్టుచును
వేయువిధంబుల వెతఁగుండఁ జేయు
గర్భగోళంబునఁ గడుఁగిడు చేసి
యర్భకత్వముగూర్చు నయ్యయో! రామ!

మండిమండి చల్లారునగ్నివలె యాతనిబాధ కొన్నాళ్లకు
నివర్తించెను. కాని శరీరము మిక్కిలి దుర్బలముగ నున్నది.
కొంతకాల మాతఁడు లేవలే డయ్యెను. జీవితమం దాశ యం
కురించినది. మందస్మితవదనము మరలినచ్చిసది. క్రమక్రమ
ముగ శక్తి లభించుచుండినది. సంపూర్ణశక్తి వచ్చులోపల
కాలమును బుచ్చుటకు గ్రంథపఠన మాతఁ డారంభించెను.
సంస్కృతమున రామాయణమహాకావ్యమును బఠించి ధన్యుడ
నని తలంచెను. భగవద్గీతామహాగ్రంథమును వ్యాఖ్యానసహి
తముగ నాలకించెను. ఈవిషయములయందు వీరభద్రశాస్త్రి
మిక్కిలి సహాయుఁడుగ నుండెను. త్వరలో నాతఁడు బలయు
తుఁడై పూర్ణారోగ్యమును జెందెను. ఇఁక నాతనిదగ్గఱనుండి
బంధువులందఱును వెడలిపోయిరి. సంస్కృతాంధ్ర ప్రబంధ
పఠనముఁ జేయుచు నాతఁడు శృంగారరసమునం దాసక్తిగలవాఁ
డయ్యెను. నవనవోన్మేషముతో నాతని యశావసము విజృంభిం
చుచుండెను. చంద్రరేఖయుఁ బూర్ణచంద్రబింబము ననుకరిం
చెను. ఇఁక సంసారమే ప్రారంభముకాదగినది. బంధువులు
కోరినడది. వధూవరు లభిలషించినదది.

ఈశ్వరుడు సర్వకాల సర్వావస్థలయందును నెల్లరకుఁ దోడ్పడుచుండును. కర్మము ననుసరించి మనమేలును విచారించి మంచిచెడ్డల నాతఁ డొసంగుచుండునని భావింపవలయును. ముందురాజోవుమేలును దలంచి భగవంతుఁ డనుగ్రహించిన సర్వమును సమబుద్ధితోఁ గాంచువారు ధన్యులు. కష్టములలో భగవంతు నిందించుటయు సుఖములలో మాత్రము ప్రశంసించుటయు వివేకముగాదు. సచ్చిదాసందము స్వస్థచిత్తుడై సర్వవిద్యాపరిపూర్ణుడై, యశావనోద్భాసియై, బలవంతుడై యుండుటను గాంచి పురుషోత్తిములు తమసహజశాంతభావముతో భగవంతునియనుగ్రహమని భావించిరి.

ఇరువదిమూడవ ప్రకరణము.

నిధిలాభము.

సచ్చిదానందమున కిప్పుడువ్యానహారికవిద్య యంతయుఁ బూర్తియైనది. ఆతఁ డాంధ్రదేశమునఁ బ్రచారమును బర్యటనమును ముగించినాఁడు. గృహస్థజీవనము నన్నిహితమైనది. బంధుగు లాకన్నులపండువు చూడవలయునని త్వరపడుచున్నారు. తనఁబాలుఁడు ప్రభుత్వోద్యోగమునందుఁ జేరి తనకంటె నత్యున్నతపదవుల నలంకరింపవలెనని పురుషోత్తముల యాశయము. కాని చదువునకు, అంతెక్కడ? దేశదర్శనాభిలాషకుఁ దృప్తియెక్కడ? భారతభూమి కొక్కమాటు ప్రదక్షిణముగావింపవలెనని యాతనియూహ. తత్ప్రగ్రంథములను సమగ్రముగ ననలోకింపవలెననియు సరియైన సాధనమునఁ దత్ప్రవిచారణము గావింపవలయు ననియు నాతనియుద్దేశము. ఆతనికిఁ జంద్రరేఖపైఁ గలప్రేమ యపారము. సారభూతమైన సంసారానందము నొక్కసారి చుచిచూచినతరువాత, విపులము లగు తమ యాస్తులను బరిపాలించుటఁ బ్రారంభించిన తరువాత, దేశాటనమునకుఁ దీటుబా టుండదని యాతని భావము.

ఇక నుద్యోగవిషయమై పురుషోత్తములమాట జవ
దాటలేక యతఁడు ప్రత్యుత్తరమీయక తప్పించుకొని తిరుగు
చుండెను. ఎంతమహోన్నత పదవి యైనను, ఉద్యోగమన్న
నాతనికి నేవగింపుగ నుండెను. సేనాధర్మము దుర్భరమైనది.
మానవుని స్వాతంత్ర్యము సరికట్టి, అతనిస్వభావమును సంకు
చితముఁ జేసి, అతనికాలమును వ్యర్థముచేసి, స్వార్థమునందుఁ
గాని, పరార్థమునందుగాని, యతనియైతాహము నడుగంటఁ
జేసి, అతనిని దోలుబామ్మను జేసినై చుసేవాపృత్తి గర్హ్య
మని వేఱుగఁ జెప్పవలయునా? పొట్టకూటికై యెన్నియబద్ధ
ముల నాడవలయును? యజమానుని మెప్పించుటకై యెన్ని
నక్రమార్గముల నడువవలయును? తనక్రిందివారిని జక్కగఁ
బనులు నిర్వహింపఁజేయుటకై యెంతకాతన్యమును బూసవల
యును? ఋజుత్వ మవలంబింపఁ దలచినచో సధికారులతో
నెన్నిసారులు తగవులాడవలయును? కార్యనిర్వహణమునకై
పరమార్థమున కక్కఱకురాని గ్రంథముల నెన్నింటిని జడువ
వలయును? ఎన్నిచోటుల పడిగాపులు పడియుండవలయు,
నెన్ని గ్రామములఁ దిఱుగవలయు, అయిక్తము లెన్ని యావ
రింపవలయు, యిక్తముల నెన్నిటిఁ బరిహరింపవలయు?
అహో! దురూహ్యము! దుస్సహము!

అధికారము వహించినవాని దుర్లక్షణములను శ్రీనాథ
కవిసార్వభౌముఁడు మనోహరముగఁ బ్రకటించినాఁడు.

“ ఘనతరాహంకారకాలకూటవిషాన

లాభీలములు గట్ఁక్షాంచలములు

దుర్వారతరతీవ్రగర్వగళగ్రాహ

కలితగాదద్యఘర్షరము మాట

అస్మితానంప్రభుతస్మయాపస్మార

విస్తృతధైర్యంబు విసయగరిషు

ఉద్దామదర్పభారోష్ణదాహజ్వరా

రంభసంభృతవికారంబు మనసు

చరణచంక్రమ మభిరామసన్నిపాత

సరణి సర్వాంగభంగంబు జనపతులకు

భూభుజులతప్పె యది వారిఁ బొందియున్న

ధరణిసామ్రాజ్యభూతంబుతప్పు గాక.

భువనైకధన్వితేఁ బుష్పాయుధునిచేతఁ

బ్రసవాస్త్రమున నేటువడనివాఁడు

అతిగాఢమైన క్రోధాంధకారంబునఁ

గన్నుల సంధుండు గానివాఁడు

నిర్ణిబంధనతోభ నిద్రాభరంబునఁ

బారవశ్యంబుచేఁ బడనివాఁడు

లక్ష్మీకటాక్షవిలాస దుర్మదమున

మనములోపల నన్నుకొననివాఁడు

లేడు భూపతి, గలిగెనే వాడు స్వపుండ్ర
 నిశ్యధా త్రీజనులపాలి వేల్పుగాక
 బాహ్యశత్రుల బరిహరింపంగవచ్చు
 సంతరరులను వర్జింప నలవిగాడు ”.

రాజులతో సంబంధము పాములతో జెలగాటమునంటిది. ఇంతలో వారు కోపింతురు. ఇంతలో ననుగ్రహింతురు. లక్ష్మీకటాక్షమును రాజులయనుగ్రహమును గాలిలోనిదీపమువలె జంచలమైనవి. అందువలన మననాయకునికి నుద్యోగమునందంతగా నుబలాటము లేదు. పురుషోత్తములు రాజ్యమునందు బరపతిగలవారు గావున దమకుమారునికి బ్రారంభమునందే గొప్పయుద్యోగ మిప్పంపవలయునని మురియుచుండిరి. అంతటితో వారు సంసారము నంతయు దమకుమారునిపై నుంచి మోక్షార్థ మవలంబింప సంకల్పించిరి.

ఈపరిస్థితులలో భారతదేశ మామూలాగ మొక్కమారు చూచినచ్చెదనని సచ్చిదానందము పురుషోత్తముల బ్రార్థించి వారియనుజ్ఞ వడసెను. బంధువులందఱ కిది సమ్మతముగాకపోయినను వారినెట్లో యొప్పించి యతఁడు తీర్థయాత్ర బయలుదేఱెను.

మొట్టమొదట నాతఁడు మైసూరురాజ్యమును మఱయాళమును గాంచి పశ్చిమసముద్రతీరమును జేరెను. అట

పునహా బాంబాయిలను దర్శించినపిదప అజంతాగుహలను ఎల్లో రాగుహలను సమీపించి యచ్చటి భౌద్ధ, జైన, హైందవశిల్పములఁ గాంచెను. అంతట భక్తులకు నిలయ మగుపండరీపురము, చరిత్రప్రసిద్ధమైన ఉజ్జయిని, తపతీనదీపవిత్రిత మగు సూరత్, నర్మదాపరిపూతమైన ఘూర్జరదేశము, కృష్ణనివాస స్థానమగుద్వారక, బహ్మనీరాజ్యసెలయమైన అహమ్మదాబాదు, జైనశిల్ప భూయిష్ఠమును, శీతలప్రదేశము. నగు ఆబూపర్వతము, క్రమముగాఁ జూచుచు నాతఁడు రాజపుత్రస్థానమును బ్రవేశించెను. రాజపుత్రస్థానమున రాజపుత్రపౌరుషచిహ్నములైన చిత్తూరు, ఉదయపూరు, ఆజ్మీరు మొదలగు పట్టణములు భూలోకమును గలిగించును. చందరంగపుగల్లతో సమానముగఁ జక్కగ నిర్మింపఁబడిన జయపురము ఆశ్చర్యజనక మైనది. అచ్చట రాజపుత్రశిల్పమును, మొగలాయిశిల్పమును, అజంతాయెల్లోరాల ప్రాచీనశిల్పముతోఁ బోల్చిచూచుకొని సచ్చిదానంద మానందించెను. ఆమీద సింధు, పాంచాల దేశములద్వారా నాతఁడు కాశ్మీరమును జేరెను.

కాశ్మీరము భూలోకస్వర్గము. కాళిదాసుచే గుమార సంభవమునందుఁ బ్రశంసింపఁబడిన హిమాలయపర్వతము లందతిమనోహరదృశ్యముల నొసంగుచుండును. ప్రశాంతములైన కాశ్మీర హిమాలయ ప్రకృతి సందర్శనములు మననాయకునికి వర్ణింపవీలులేని యానందమును శాంతి నొసంగినవి. అచ్చట

పూర్వము తపముగావించిన వ్యాసాది ఋషీశ్వరులను దలంచి యాతఁడు తన్మయస్థితిఁ జెందెను. ఆవెట్టిలోఁ గష్టనిష్ఠురముల గణింపక, యమునోత్త్రి, గంగోత్త్రి, బదరీనారాయణము, కేదారము మొదలగు హిమాలయపుణ్యక్షేత్రముల నాతఁడు సేవించి మఱల ఢిల్లీచేరెను. ఢిల్లీలో మొగలాయిశిల్పములఁ గాంచి యయోధ్యమినుగా ప్రయాగక్షేత్రమునఁ బ్రవేశించి యక్కడి గంగాయమునానంగమ దృశ్యమున కాతఁడు ముగ్ధుఁ డయ్యెను. అప్పుడు రఘువంశములోని యీక్రింది శ్లోకము లాతనికి స్ఫురణకు వచ్చినవి.

క్వచిత్ప్రభాతేపిభి రింద్రనీలైః ముక్తామయీయస్మి రివాసువిధౌ
అన్యత్ర మాహునితపంకజానా మిందీవరై రుత్పతితాంతరేష
క్వచిత్ప్రగానాం ప్రియమానసానాం కాదంబనంనర్గవతీవ పంక్తిః
అన్యత్ర కాలాగురుదత్తపత్రా భక్తి ర్భవ శ్చందనకల్పితేష
క్వచిత్ప్రభా చాంద్రమసీ తమాభి శ్చాయావిలీనైః శబరీకృతేష
అన్యత్ర శుభ్రా శరదభగిలేఖా రంధ్రేష్వీనాలక్ష్యనభఃప్రదేశా
క్వచిచ్ఛ కృష్ణోరగభూషణేష భస్మాంగ రాగా తను రీశ్వరస్య
వశ్యానవద్యాంగి విభాతి గంగా భిన్నప్రవాహో యమునాతరంగైః॥

అటుతరువాత కాశీ, సారనాథ్, గయా, బోధిగయ, కాళీఘట్టము, జగన్నాథము, సింహాచలము క్రమముగా నాతనియాత్రాస్థానములు. వీనినన్నిటిని వర్ణించుట యనావశ్యకము. ఈయాత్రలవలన మనమిత్రునిబుద్ధి వికసించినదని తెలిసిన మనకుఁ జాలును. ఎన్నివేదాంత గ్రంథములు పఠించినను

నలవడనిసమభావము దేశాటనముచే మానవులకు సులభముగా నలవడును. పురుషుడు తనయింటికడనుండి తనయాచారములే యుత్తమమైనవనియు, నితరులయాచారము లధమమైనవనియుఁ దలంచుచుండును. ఇతరులవేషభాషల నిందించును. కేవలవిరుద్ధము లగునాచారములను వేషభాషలను, అనలంబించుచు నేదేశమువా రాదేశములో నాత్మస్థితి పరనిండఁ గావించుచుండుటఁ జూచినచో యాత్మికునకు నవ్వు జనించి, అసూయ, కోపము నశించును. ఒకయుదాహరణము. హిమాలయము లలోఁ గొందఱు బ్రాహ్మణులు మాంసభక్షణము చేయుదురు. అం దొక బ్రాహ్మణుని సచ్చిదానంద 'మిది యేమి' యని ప్రశ్నింపఁగా, 'దక్షిణే మాతులీ కన్యా, ఉత్తరే మాంసభక్షణం' అనియెను. అసగా బౌద్ధరాహులు మేనరికము చేసికొన్న దక్షిణమువారిని చండాలురతో సమానముగాఁ జూచుచుండగా, దాక్షిణాత్యులు మాంసాహారులైన యాయుత్తర దేశస్థుల నాక్షేపించుచున్నారు.

హిమాలయములో నున్నవారు, వేటే ఆహారములేక మాంసము తినవలసివచ్చినది. మనము వారిని నిందించినందునఁ బ్రయోజనము లేదు. దేశకాలములను శీతోష్ణస్థితులను అనుసరించి యాచారములు మారుచుండును. సమభావ మిట్లు గలిగి మనము నింద మానుదుము. మఱియు యాత్రలోఁ దాను కష్టముల ననుభవించినందునఁ దరువాత నావ్యక్తి

యింటికి యేయాత్రికుడు వచ్చినను, ఏయతిథి వచ్చినను దగు
రీతి నాతనికష్టముల నూహించి గౌరవింపఁగలుగును. ఇత తీర్థ
ములయందలిపుణ్యమునుగూర్చి చెప్పఁ బురాణములకే విడిచె
దము. తీర్థములు మహాపురుషుల కాస్థానము లగుటవలనఁ
బవిత్రములై యాత్రికులకుఁ బవిత్రభావములఁ గలిగించి
వాంఛనీయమైన యేకాగ్రతను వారికిఁ గలిగించును.

ఇట్లు సచ్చిదాసందము యాత్రలకు బయలుదేరిన మఱు
సటిరోజుననే శాంతిపురమున నొకవిచిత్రముజరిగెను. కొంచెము
ప్రాద్దేక్షింపఁపడఁ బురుషోత్తములు విహారార్థము దమబీటి
కేగిరి. అచట నొక విచిత్రదృశ్యము వారికంటఁ బడెను.
గొడ్లఁగాయుచున్న పిల్లలందఱు నొకచోటికిఁ జేరిరి. వారిలో
నొకఁ డచట మిట్టమీదఁ గూర్చుండి యాబాలురతగవును దీర్చు
చుండెను. ఆమిట్టపై నుండి వాడు మహారాజతేజముతో మెర
యుచు దేశశాసనములను మన్వాదిస్మృతులను గంఠపాఠముగ
నుదాహరించుచు మాటలాడుచుండెను. పురుషోత్తములు
చాటుగా వెళ్లి దానినంతయుఁ జూచి యదియైనతరువాత సచ్చ
ికివెళ్లి యాబాలుని లేచిర మ్మనిరి. ఆతఁడు దగ్గఱికి వచ్చి
నిలుచుండి మాటలాడనైన చేతగాని, నిరక్షరకుక్షి యగు
పసులకాపరి యనిపించెను. మఱల నాతని నామిట్టపై కెక్కించి
ప్రశ్నింప ననేకవిచిత్రవిషయములకు సక్రమముగ జబా
బిడెను.

అంతటో నారింటికి వచ్చిరి. ఆమిట్టయం దేదో మహిమ యుండవలయుననియు, ముఖ్యముగా నిధి యుండిననే గాని యట్టివిచిత్రము జరుగుట కవకాశము లేదనియు భావించి మఱునాఁడు తమకూలివాండ్రతోనేగి యామిట్టను ద్రవ్వించిరి. ఇంక నేమి చెప్పుదును ! స్వర్ణనిష్కములతోఁ బూర్ణమైన యనేకఘటములు వారికి గోచరమయ్యెను. వాని నన్నిటిని దక్షిణమే వారు తమయింటికిఁ దెప్పించిరి. రాజుగారి కీవిషయము కబురుచేసి చుందుఁ బదనవంతు రాజశాసనప్రకారము ప్రభుత్వమున కొనంగి మిగిలినధనముతోఁ గోటీశ్వరులైరి. వారు శ్రీనగరమునకుఁ బదిమైళ్లలోనున్న మహోద్యానమును మహాధానములసహితముగాఁ గొనివేసిరి. దానిని సత్వరముగ సనేకవిధముల బాగుచేయించి సచ్చిదానందముకొఱకై యెదురుచూచుచుండిరి.

ఇంతలో సచ్చిదానంద మిల్లుచేరెను. అతని కుద్యోగము చేయవలసిననిర్బంధము తప్పినది. మహారాజువలె చంద్రచేఖతో సంసారసౌఖ్యము ననుభవించుచు, గ్రంథపఠనము గావించుచు, బురుషోత్తములసేవ చేయుచు, తత్వవిచారణము గావించుచు, తనధనముతో బీదల కెల్లపుడు తోడ్పడుచు, నాతఁ డికనూతన ప్రసాదమునఁ గాలము గడపవచ్చును.

ఇరువది నాలుగవ స్తక రణము.

సంసారము.

—: 0 :—

“అసారభూతే సంసారే సారః సారంగతోచనా॥”

పురుషోత్తములు తమనూతన భవనమున కింద్రభవన మని పేరిడిరి. చంద్రరేఖాసచ్చిదానందులతో గృహప్రవేశ మహోత్సవము గావింపవలయునని వారుసంకల్పించిరి. ఇంద్ర భవనము నావరించియున్న విశాలోద్యాన మింద్రుని నందనవన మును మించి యుండును. అందుఁ గాన్పింపనిసురభీకుసుమము లింకనెచ్చటను గాన్పింపవు. అందు పండనిపండు లీభారతమున నెచ్చటను లభింపవు. ఒక్కచోట మనోహరకదళీతరువులు, ఒక్కచోట డివ్యసహకారములు, ఒక్కచాయ మకరందము స్రవించుప్రసవములుగల పొగడచెట్లు, ఒక్కయెడ నల్లిబిల్లిగ నల్లుకొనినతీవలతో నిర్మింపఁబడిన పొదరిండ్లు, ఒక్కప్రదేశ మున మృదువులైన పచ్చికబయళ్లు, ఒక్కస్థానమునఁ దూగు టుయ్యలలు, ఒక్కతెరువున సురుచిరకమలవిభాసితనరోపర ములు, ఆయాప్రదేశముల కేగుటకుఁ జిత్రవిచిత్రవృక్షనియ మితమార్గములు, వృక్షలతాదులను బెంప నిరంతరము ప్రస శించు కాలునలు, ద్రాక్షామండపములు, మాధవీలతామండ

పములు, అచ్చటచ్చట నిలుచుటకు బలపపురాతియఁబగులు, విలాసక్రీడల కుపయోగించు విహారస్థలములు, గలిగి యెడతెగక కోయిలల కుహరాకారములును, చిలుకల కలకలములును, గోరువంకల కివకివలును, పావురముల కువకువలును, తుమ్మెదల ఝంకారములును, జేనెటిగల మధురనాదములును, చెవుల కింపుఁ బెంప, అతిసురభిజలశీకరాన్విత మందమలనూ నిలము నిరంతరము వహింప నింద్రభవన మనర్హ్యమోదమున కాలవాలమై యుండును.

ఇంకఁ బ్రధానభవనమునకు వత్తము. అయ్యది “నవ సుధాధౌతసౌధ సుధాకిరనికర ప్రభాపటల ప్రధ్వంసితాసితపక్ష దోషము”. అం దతిథులుండుసౌధభాగములువేఱు. పురుషోత్తముల సౌధభాగ మొకటి. నధూవరుల విహారసౌధభాగము మఱియొకటి. సచనాదికమున కుపయోగించు గృహ మొకటి. వీనికట్టిమములన్నియు నద్దములవలె పాలగచ్చుతో మెఱయుచుండును. విహారమునకు పంచపాళులు, సభలనుజేసికొనుట కుపయోగించుగదులు, పాటకచ్చేరీల నేర్పాటుచేయుట కుపయోగించు విశాల ప్రదేశములు, భోజనాగారములు, స్నాన గృహములు, మొదలగునవి గలవు. అన్నిటికంటె నుత్తమమైనది నధూవరులశయ్యాగృహము. మిగిలినవన్నియు నొకయెత్తు. ఈశయ్యాభవన మొకయెత్తు. దీనికొఱకుఁ బ్రత్యేకముగ నాగ్రానుండి పురుషోత్తములు బలపపురాతిని దెప్పించి పఱచిరి.

కరములమార్దవమును గల్గి యున్నవి. పిక్కలు వెన్నుపొట్టలు, వదములు మృదుశీరీషకోమలములు. సఖములస్వచ్ఛసితకాంతులలోఁ బదములయెట్టనికాంతులు రత్నములలోఁ బుష్కరాగములు గలసిన ట్లుండును. మేనిచకచకలు భూషణములకాంతి జిగి నపహసించును. ఆపోతఃబోసినబంగారుబొమ్మ నునుపసిడి మెరుంగులలోఁ సచ్చిదానందము ముగ్ధుడై మునిగిపోయెను. ఆతఁడు మొట్టమొదటఁ దనకన్నులను విశ్వసింపజాలక యిది బంగారుబొమ్మయూ, దేవకన్యకయూ, గంధర్వకాంతయూ, చిత్రపటమూ, యని సంశయించియు బంధువులందఱు సచ్చట నుంటచే స్మృతిగలిగి చంద్రరేఖగదా యని గుర్తించెను.

సచ్చిదానంద మేమి తక్కువవాఁడా? నధువునకుఁ దగినవరుఁడు. దీర్ఘకాయము, స్వర్ణచ్ఛాయ, విశాలనేత్రములు, మొదలుగ నన్ని సల్లక్షణములు గలిగి చంద్రరేఖకన్నులకుఁ బరమానందముఁ గూర్చెను. ఈదంపతులను జూచిన బంధుగులు వీరిదాంపత్యమును బలువిధములఁ బ్రశంసించి వీరి నాశీర్వదించిరి. విందులకు విచ్చేసినబంధువులు సచ్చిదానందము చేయునత్కారములను గ్రహించుచు, ‘పునర్జీవితుడవైతివా?’ యని యభినందించువారును, ‘చంద్రరేఖయెమరుమాచుచున్న’ దని మేలమాడువారును, ‘కవులకును దేశసేవకులకును యాత్రికులకును సంసారముతో నేమిపని’ యనువారును, ‘సంసారమునఁ బడినతరువాత నన్నియు

శూన్యమే' యనువారును, 'ఇంక మనవంకఁజూచునా' యను వారునునై యనేకవిధముల సంతోషముతోఁ బ్రొద్దువుచ్చిరి. ఇట్లే ముత్తైదువలును జంద్రరేఖతో ననేకవిధములఁ బ్రసంగించిరి. ఒకపెద్దముత్తైదువ, సచ్చిదానందముతల్లిని స్మరించి యున్ను రని, 'మహాపతివ్రత, ఒక్కబంగారుమొలకను భూమిపై నుంచి పోయినది. తీగె పందిరికెక్కి నాలుగుకాయలు కాసిన సంతోషింతుము. ఆమెయే యున్న నెంతసంతోషపడునో!' అనెను. మఱియొకయామె, 'పోసీయనమ్మా! అత్తలేనికోడలు తత్తమ్మురాలు, కోడలులేనియత్త గుణవంతురాలు,' అని యీకాలములో నత్తలులేకుండుటయే శ్రేయస్కరము అని తనకోడలిని జూచి వచించినది. మఱియొకపుణ్యాంగన, 'చంద్రరేఖ యత్త గారిని మించినకోడలు, రూపమున రంభ, నుగుణముల సీత, తగినమహాపతివ్రత కోడలుగ లభించినది' అని యోదారెప్పెను. ఒకయువతి, 'సచ్చిదానందముతోఁగూడి యీమె మనతో మాటలాడునా? మనమందఱ మింతనటకు నప్పా సెల్లెండ్రముగాని ఇంకముందు కాము సుమా! చంద్రరేఖా! ఎట్లు నవరింతువో, సచ్చిదానందము సాత్త్వికుఁడు, అమాయికుఁడు సుమా' అనెను. మఱియనేకు లనేకవిధముల నామెతో మేలమాడుచుండఁ జంద్రరేఖ సిగ్గుతోఁ దలవంచుకొని యుండెను. వధూవరుల కాపగలు, కడుదీర్ఘముగ నుండెను. ఎంత కాలమునకోగాని కమలబొంధవుఁ డస్తమింపనట్లు తోచెను.

ఎట్టకేలకు ప్రొద్దు గ్రుంకినది. చీకటి విజృంభించినది. తార లవతరించినవి. చీకటిని జిమ్మివేయ మృగలాంఛనఁ దుదయించినాఁడు. భోజనము లై నవి. సచ్చిదానందము పడుకగదిఁజేరి మిక్కిలియసహనముతోఁ జంద్రరేఖకై యెదురు చూచు చుండెను. ముత్తైదువులు చంద్రరేఖను బలవంతముగ నాగదిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చిరి. చంద్రరేఖ తల యెత్తలేదు. ముత్తైదువులు శోభనపుఁ బాటలఁ బాడిరి. ఒక్కొక్క రేవేవో నెపములతో దాటిపోజొచ్చిరి. పసిపిల్ల యేడ్చుచున్న దని యొకరు, మంచినీరు ద్రావి మరలవచ్చెద నని యొకరు, మాయమ్మ పిలిచిన దని యొకరు, జారిపోవుచుండ “నన్నొంటరిగ డించి పోయెదరా. నేనుగూడ వచ్చెదను” అని చంద్రరేఖ యనినది. “ఎంత సంగనాచివే అమ్మా! అదిగో సీకోట కెదురుచూచుచున్నాఁడు. ఈనగపులకేమిలే” యని చివరకు నిలచిననెచ్చెలి తప్పించుకొనిపోయెను. ఆసమయమునఁ బోవు నట్లు నటించుచంద్రరేఖను వరుఁడు చేయిఁబట్టుకొని, వారు బంధువులు నేను పరుఁడనా యని దగ్గఱికిఁ జేర్చికొనియెను. ఇతను వారి కేళీవిలాసములు, వారిచుంబనసాభాగ్యములు, వారిరతిరహస్యములు, వారికి విడిచి వేయదము. తెల్లవారు చున్నది. కోళ్లు కొక్కొక్కోకో యని తుదిసారి యొక్కసంఘముగఁ గూయ మొదలిడినవి. నక్షత్రములు క్రమముగ జారి పోయినవి. పక్షులు గూండ్లనుండి వెలువడి కలకలములు చేయు

చున్నది. చంద్రకాంతి క్షీణించుచున్నది. తూర్పున నెఱ్ఱని కాంతి తోచినది. క్రమక్రమముగఁ దూర్పు తెల్లవారినది. చక్రవాకములకు విందుసేయుచు, గమలములను వికసింపఁ జేయుచు, కలువలు మూతిముడుచుచుండ లోకులు నమస్కరించుచుండ భాస్కరుఁ డుదయించెను. చంద్రరేఖాసచ్చిదానందములు పెందలకడలేచి ప్రాతఃకాలకృత్యములను దీర్చికొని బంధువులతోఁ జేరి సుఖంబుండిరి. చంద్రరేఖను ముత్యైదువులు కాటుకచెదరిన దనియు, శిఖిముడి యూడినదనియు, కన్నులు నిద్రలేమిని సూచించుచున్నవనియు మేలమాడిరి. సచ్చిదానందమున కింద్రభవనమున దివ్యకన్యాసమాగమము లభించినదయ్యెను. అది వసంతర్తువు. నన్నయభట్టారకుఁడు వచించినట్లు,

“కమ్మనిలతొంతముల కుమ్మొనసి వచ్చుమధుసమ్ముల సుగీతనినదమ్ము లెసగెం జూ । తమ్ముల లనత్కినలయమ్ముల సుగంధివకుళమ్ములను నొనుచు ముదమ్మొనర వాచా । లమ్ములగు కోకిలకులమ్ములరవమ్ము మధురమ్మగుచు వించెనని శమ్ము సుమనోభా । రమ్మున నశోకనికరమ్ములును జంపకచయమ్ములును గింశుకవనమ్ములును నొప్పెన్ ”. మఱియు, “చందనతమాలతరులందు నగరుద్రమములందుఁ గదళీవనము లందు లవలీమా । కందతరుపండములయందు ననిమీలదరవింద సరసీవనములందు వనరాజీ । కందళితపుష్పమకరందరసముందగు లుచుం దనుపుసౌరభమునొంద జనచిత్తా । నందముగఁ బ్రోపి

తులడెందములు నందురగ మందమలయానిల మమందగతి వీచెన్ ”.

ఇట్లు సర్వప్రాణులకు సమోహజనకమైన వసంతికాలమున నిర్భరవయః స్థితినున్న యాదంపతులు పూఁదేనెలొలుకు పద్మములు గలసరస్వీరములను, చలువలనీనులతామండపముల యందును, కన్మనిపూసెజ్జలవిరాజిలుచుఁ దరుచ్చాయాచ్చాది తము లగుపచ్చికలయందును, శీతలశిలావేదికలయందును, సురుచిరజలయంత్రస్థలంబులయందును సుఖముగ విహరించుచుండిరి. గ్రీష్మఋతువున కన్మనిసహకారఫలమ్ముల భుజించి, లేతబొండముల నాఁకేళజలములఁ గ్రోలి, వట్టివేళ్ల వీవనలచల్లని గాలి ననుభవించి, సుఖించు చుండిరి. వర్షాగమమున, “మేఘులొకే భవతి సుఖినో వ్యస్యథావృత్తి చేతిః ” యన్నట్లు వర్షాసారంబులు భూనభోంతరముల నిండి యింద్రధనుస్సులు వ్యాపించి, ఉరుములు మెఱుములు బ్రహ్మాండమునిండి కేకుల సంతోషనాదములు మిన్న ముట్ట నానందంబున నవినాభావముగ రేయింబవల్లు గడపుచు, శరత్కారమున “కుముదంబులు ముదం బంద, లాంగలి చెంగలింప, తెల్లుల్లసిల్లఁ గాసర గాయ, దోస దోగగిలంబార బయ్యెర. వినర, నస లడుగుపడ, దననిక పొడల ” జడివాసలు వెలిసి దిశలు తెలివొంద దూది పింజలువోలె శరన్నేఖంబులు నింగి నటునిటు పర్వ బిండియార బోసిన ట్లుండువెన్నెలరాత్రుల నమందానందమున నుండిరి. ఇట్లు హేమంతశిరఋతువులును వారికి క్షణకాలమువోలె గడచుచుండినవి.

ఇరువదియైదవ ప్రకరణము.

విచారణము.

ప్రాప్తు గ్రంథమును చదివి. మందమలయానిలమునకు గడ్డి పరకలు వహ్వాయని తల లూపుచున్నవి. వర్షకాలము ముగిసి నందున నిష్క్రంతపుష్పము లాకసమునుజూచి మావర్ణముచు మఱలఁజేరవచ్చితివా యని యాక్షేపించుచున్నవి. గలిజేరు మొక్కలన్నిదిక్కులకు వ్యాపించుచున్నవి. విడుత లెగురు లాడుచున్నవి. కీచుమని కుమ్మరపురువులు సంగీత మారంభించి నవి. అచ్చటచ్చట తుమ్మగుబురులపై జీరంగు లెగురుచు బుంఝిమని ధ్వనిసేయఁ గడఁగినవి. పక్షులు గూండ్లకుఁ బరువు లిడుట మొదలు. సాయంసమయవసంతోత్సవమునఁ బ్రపంచ మంతయు నెఱువారిసది. నిశాసతిని బేరంటమునకుఁ బిలువఁ బంపిమదిక్కాంత వెలికిఁ దీసినకుంకుమబరణివలె సూర్యబింబ మెఱువై పతనోన్ముఖ మైనది. లోకమంతయు మఱుగుపడు చున్నది. బడలినిండఁ గాటుకపూసికొని నిశాసతి వేంచేసినది. మానధనులకుఁ బరసతిని జూడ సిగ్గుగావున పగలనుపురుషుఁడు పరువెత్తి పోయినాఁడు. సచ్చిదానంద మానమయమున గాఢ చింతామగ్నుడై ప్రకృతిలీనుడై నట్లు కదలక మెదలక సౌధ

ప్రాంతమునఁ గూర్చుండి యున్నాఁడు. ప్రక్కన రెండేండ్ల బాలుఁ డొకఁడు పారాడుచు నాడుకొనుచున్నాఁడు. సచ్చిదా నందము వ్రాసికొనుట కక్కడనుంచిన సిరాబుడ్డి నాతఁడు దొరలించినాఁడు. ఆసంగతి మనమిత్రుఁడు చూడలేదు. బాలుఁడు పూర్ణచంద్రునివలె దివ్యతేజోమయుఁడై ప్రకాశించుచున్నాఁడు. మొలను గజ్జలు, మెడలో పులిగోరు, చేతులకు బంగారువత్తులు మొదలగుభూషణములతో నాబాలుఁడు ప్రకాశించుచున్నాఁడు. బాలుఁ డట్లే యాడుచుండెను. చంద్రరేఖ వెనుకనుండి వచ్చి, కన్నులు మూసినది. నెమ్మదిగా నామె చేయిని మనమిత్రుఁడు తొలగించి నాఁడు. ఆమె, “నాథా ! మీవైఖరిఁ జూడ నాకు భయ మగుచున్నది. చూచితీరా ! చీకటు లెట్లు గ్రమ్ముచున్నవో, వెదకి వెదకి వెలుతురులేని యీ ప్రదేశములో గాఢచింతామగ్నులై యిట్లుకూర్చుండుట యేమి ? మనకళాపూర్ణుఁడు మీకంటె గట్టివాఁడు. మిమ్ములను బలుకరింపక సిరాను ముఖముపైఁ బూసికొని, కళంక సహితచంద్రబింబమువలెనున్న మోముతో నాడుచున్నాఁడు” అనెను. అంతట సచ్చిదానందము బాలునెత్తికొని భవనముఁ బ్రవేశించెను.

ఇదియేమి ? సచ్చిదానందమునకు సాంసారికజీవన మిష్పటికి నాల్గుసంవత్సరము లైనది. రెండవసంవత్సరములో నొక బాలుఁ డుదయించినాఁడు. చంద్రరేఖ గర్భమును దాల్చినది

మొదలు పుట్టినింటికి దీసికొనివెళ్ల, వీరభద్రశాస్త్రిప్రభృతులెంతయో ప్రయత్నించిరి కాని లాభము లేదయ్యెను. ప్రియునివీడి చంద్రరేఖ యొక్కక్షణ ముండజాల దయ్యెను. ఇక్కడనుంచీ యామెకుఁ బుట్టినింటివారు వలయులాంఛనములన్నియు జరపిరి. పుంసవసము సీమంతము వంటియుత్సవములకు లెక్కయేలేదు. తుదకు శుభలగ్నమున నామె మగశిశువును గనినది. ఆశిశువునందమునకు ముల్లోకము లచ్చెరువందినవి. అట్టినుందరు లగుతల్లిదండ్రుల కెట్టిశిశువుదయించును. ఆశిశువునకుఁ బెద్ద లాలోచించి కళాపూర్ణుడని పెరిడిరి. ఇంతటితోఁ బురుషోత్తములయానందము మిన్నముట్టెను. ఆయన తనకుఁ గోర్కెలులేమిచే, యోగమగ్నుఁడై కాలము గడపుచుండెను.

కొలఁదిరోజుల యనంతరము పురుషోత్తము లానందసమాధినుండి శరీరమును వీడిరి. సచ్చిదానందమున కపారదుఃఖము గలిగెను. వారి పారతౌకిక క్రియలు జరిగినతరువాత నాతనిమనస్సునం దొకమార్పు గలిగెను. ఇహపరవిచారణమున కాయడం పూనుకొనెను. కేవలసంసారభోగములతో నన్నివిద్యలను మానివేసినయాతఁడు ప్రస్థానత్రయమును మఱలఁజదువ నారంభించెను. పురుషోత్తములు నిర్వహించిన వ్యవహారములన్నియు నాతనినెత్తిపైఁ బడినందున వానిని నిర్వహించుట కాయడం వీరభద్రశాస్త్రిగారిని బిలచెను. వీరభద్ర

శాస్త్రి ప్రబలధనికుడు గాకపోయినను తినను గుడువను గల వాడు. ఒకరియింట నుండుటయం దాతని కిష్టములేదు. అయినను ముద్దులకుమార్తెయు నల్లుడును మిక్కుటముగ బ్రతిమాలుచున్నప్పు డాతఁ డేమిచేయగలడు. అంగీకరించి వచ్చియుండెను. అంతటినుండియు సచ్చిదానందము కొంతకాలము వేదాంతగ్రంథకాలక్షేపముతోడను గొంతకాలము సాంసారికగోష్ఠితోడను గడపుచుండెను. చంద్రరేఖ కీవైఖరి కొంత మొట్టమొదట సచ్చకపోయినను గ్రమగ్రమముగ నామెగూడ పారతాకికచింతన మారంభించినది. ఇంతచిన్నవయసున వీరల కీవిచారణము లేల యని లోకము వీరిపై కారములు మిరియములు నూర నారంభించినది.

ఇకఁ గథకుఁ గాళ్లు లేవు. నడచుట మానుచున్నది. సచ్చిదానందమునుగూర్చి యిచ్చట వ్రాయఁజాలక యాతఁడు వ్రాసినవిషయ మొకటి యథాప్రకారముగ నిందుదాహరించుచున్నాము.

“కొలఁదిమాసములక్రిందట. అది సుదినము. అపారముదమున నే నానాఁడు మేల్కొంచితిని. సకలదిబ్బుఖము లానందసూచకవికాసభాసురములుగ నుండెను. ప్రకృతి యనంతలఘీల నా కమందానందము నొసఁగుచుండెను. ఆనాఁడు సంకోషవీచీసముల్లాసలీలాహోలికల సమేయస్థితి నూగుచుంటిని. ఒకానొకసదయహృదయుఁడు, పరమమిత్రుఁడు, సత్వగుణపరి

పూర్ణుడు, సంతృప్తియుం దసమానుడు, సాగరపరివేష్టితభూ
మండలమున నాధ్యాత్మికసాధనమున నుత్తములలో నొకడు
విచ్చేసి నన్ను సశౌరవముగ నాలింగనము గావించికొనియెను.
అప్పుడు నేను,

‘కిం చందనైః సకర్పూరైః కిం తుహినైః కించ శీతలైః
సర్వే తే మిత్రగాత్రస్య కలాం నార్హంతి షోడశీం ॥’

అంటిని. “మిత్రమా!” అని యాతఁ డనెను.
“కృతార్థోఽస్మి” అని నేను బదులుపలికితిని. అతఁడు.

“విను మీయూర! వాయవ్యభాగమున, నొకవనము,
మధురకుసుమఫలభారనమృకమృశాఖాతరుశోభితము, శుకపిక
శారికాగీయమానావ్యక్తశ్రుతిసంపూరితము, మృదుపేశలగ్రాస
పరివ్యాప్తభూతలస్వర్గము కలదు. అట నవసుధాధౌతపరిశుద్ధ
ప్రాసాదోపరిభాగమునఁ గన్నులపండు వగునొకనితాంతశాంత
స్థల మున్నది. అది పామరుల కగోచరము. ప్రాజ్ఞుల కపార
ముదావహము. ఆస్థలమున నొక్కజ్యోతి గలదు. దానిని
వర్ణింప నాతరమా. దానితేజోవిలాసము కోటిసూర్యులకు
లేదు. దాని నిర్మలశాంతశీతలాహ్లాదము కోటిచంద్రుల కుండదు.
దాని నొక్కమారు చూచినవారు మరల నేజ్యోతిని జూడ
వాంఛింపరు. అందుఁ గోరినవారికిఁ గోరినరీతి కాంతులు స్ఫురిం
చును. దానివైభవమును జెప్ప వాగ్దేవత జంకును. అదృష్ట

వశమున నా కది గోచరించినది. పరమమిత్రుడవు గాన నీకు దానిఁ జూపెనను. ఫలితము ననుభవించి గ్రామాంతరస్థితుఁడ నగునాకుఁ దెలియఁజేయుము. మనమిరువుర మప్పు డాపథ్య వును దుల్యముగఁ గ్రోలుదుము. దానిని గన్నులారఁ జూతము. అయిన నీ వొక్కపనిని జేయవలసియున్నది. బహుకాలము నుండి నీయధీనమున నొకదీపపుస్తంభము గలదు. దానిలో నపూర్వాజ్యము నశ్రుతపూర్వవర్తియు నుంచి యాజ్యోతినుండి వెలిగించుకొని నీయింట నుంచుము. అయ్యదియు నామూల జ్యోతియందలిదివ్యశోభతో ప్రతిబింబింపఁ గలదు. చూతును గదా నీ ప్రజ్ఞావిశేషము. పోయినత్తును. అశ్రద్ధవలదు సుమా” అని వెడలిపోయెను.

అప్పుడు నాహృదయము నిండినది. నామనస్సు పరి పూర్ణమైనది. నాకన్ను లానందాశ్రులఁ గురిసినవి. నాదే హము గిగుర్పాటుఁ జెందినది. నే నానందపూర్ణుడ నై తిని. ముఖనాఁడు ప్రయాణము. పరికరములు సిద్ధమైనవి. స్నాతాను లిప్తనకలాంగుడను, మాల్యాంబరభూషితుడను, గంధాక్ష తాలంకృతనిటలతటుఁడనై నిర్దిష్టద్యానమార్గము ననుసరించి తిని. వనము దృశ్యమైనది. ప్రాసాదము కన్నులపండువైనది. జ్యోతియభిముఖమైనది.

“శ్రేయాంసి బహువిఘ్నాని” నాముం దొకపెద్ద గోడ యున్నది. నామిత్రుడు దీనినిగూర్చి చెప్పలేదు. నే

నెవ్వరి నడుగుదును? దృష్టి సారించితిని. ఈవిఘ్నము నుత్తరించుట కేమహామహుఁడును గోచరముగాఁడా? ఈయాతంకము నతిక్రమించుట కుపాయముఁ జెప్పుపుణ్యపురుషుఁడు లేఁడా? ఈయభ్యంతరము సంతరింపఁ జేయుపరమసాధువు లభింపఁడా? అని బిగ్గఱగా నంటిని. అంతలో నొకపురుషుఁ డట నుండియో నాకు గోచరించెను. అతనిచేతయిం దొకలాంతరు గలదు. అందు దివ్యజ్యోతి కనుగుణ మగునొకజ్యోతి గలదు. “నాయనా! నేనాపన్నిధానముకడ కేగవలయును. నాకు మార్గముఁ జెప్పవా?” యంటిని. “చెప్పుదును. మరల వత్తును. ఉండుము”. అని యాయన వెడలిపోయెను. “అంతతేజోవంతున కొకింతకరుణ లేదా? స్వార్థ మెంత సేయదు” అని వెంటనే బుద్ధిని సవ్యమార్గమునకుఁ దెచ్చి కొని “నాకర్మమున కెంతగడుపున్నదో? ఆయనపని యెంత యావశ్యకమైనదో? నా కేమితెలియును. నాకొఱకుఁ దగిన సాధనములఁ దెచ్చుట కట్లు వెడలెనుగాఁబోలు”. అని సరి పుచ్చుకొంటిని. అట్టిపురుషు లొకరిద్దరు కాన్పించిరి, గాని నేను వారిని మార్గ మడుగలేదు. నాకు బిడియము అమితము. బిడియముచే మార్గమడుగక యనేకసారులు సామాన్యమార్గములందును నొకటిరెండుమా ర్గరణ్యమందును బూర్వము త్రోవతప్పితిని. కాని త్రోవతప్పుటయు నొకసంతోషము. ముండ్లుగుచ్చుకొనుట యొకవిచిత్రానుభవము. కాళ్లు నొప్పు లెత్తుట యొకయపూర్వవృత్త్యము. తిరిగి తిరిగి విసుగుజెందుట

యపారభాగ్యము. దొంగలను తదితరాపాయములను గాంచుట
యమేయసుఖము. మఱల మార్గము నెఱిగి గమ్యస్థానముఁ
జేఱుట యశ్రుతపూర్వసాహసానుభూతి.

మఱికొందఱును నిచ్చటికి వచ్చిరి. అందఱికి నాజ్యోతి
యగమ్య మని తోచినది. ఆయాతంక మవిలంఖ్య మని
స్ఫురించినది. కొందఱు గడ్డపారలు తెచ్చెద మనిరి కాని
కొందఱిది యినుపగోడ యనుటచే దత్ప్రయత్నమును విరమిం
చిరి. కొందఱు హృదయపూర్వకనమస్కృతిఁ జేసి నిష్క్రమిం
చిరి. ఆరోజున కింటి కేగితిని. ఇట్లే ప్రతిరోజు నచ్చటికి వచ్చి
నమస్కరించి యేగుచుంటిమి. ఎన్నటికో పరమభాగ్యము
లభించుట. ఎన్నటికో మాదీపముల నాజ్యోతితో వెలిగించు
కొనగల్గుట. అదేమి చిత్రమో దానిని చూచినప్పటినుండియు
నెవ్వరికిని విచారములేదు. ఎవ్వరికి ననుచూసము లేదు. ఎవ్వ
రికిని నిరాశ లేదు. అందఱు నానందము. కొంతకాలమున
కందఱు నానందనాట్యము నారంభించిరి. ఆనాట్యములో
మూరెడుమూరెడు గడ్డాలవారు, జేనెడు జేనెడు మీసాల
వారు, తాటిచెట్టంత పొడుగువారు, తంగేడుచెట్టంత పొట్టి
వారు, గరిసెలంత లావువారు, గడ్డిపోచంత సన్నటివారు,
చక్కనిసూక్ష్మదృష్టిగలవారు, చిక్కనిరేచీకటికలవారు, చిన్న
వారు, పెద్దవారు చిత్రవిచిత్రాలజుట్లవారు, భేదభేదముల
బొట్లవారు, చొక్కాలవారు, బోపీలవారు, అవివాహితులు

వివాహితులు, పసిపిల్లలు, యువతులు, అవ్వలు, బోసినోటి వారు, పూర్వసువాసినులు, వీరు వారననేల, సర్వజనులు కలరన్న నతిశయోక్తి కాదు. అది జ్ఞాననాట్యమా? అజ్ఞాన నాట్యమా? ఏదియైనను నా కందు సామరస్యము స్ఫురించినది. జ్యోతిః స్ఫురణవలన నందు విశ్వశృతి కనుగుణ్య మగుశృతి యొకటి జనించినది. ఆశృతిలోఁ దమశృతిఁ గలిపి యచ్చట నున్న సిద్ధు లోంకారనాదము నవలంబించిరి. కొంతకాలము గడచినది. ఒకానొకనాఁడు నాకొక్కవిచిత్రము గోచరించినది. అంతకుముందే మాలోఁగొందఱు సన్మార్గము నెఱింగి నట్లును, ఆతంకమును దాటగలిగినట్లును నాకు స్ఫురించినది. కాని సాక్ష్యములేనిది నమ్మకపోవుట తాకికధర్మము. నా కిది విచిత్రముగఁ దోచినది. పరులమోస మందునా? కర్మవిపాక మందునా? విధివిధాన మందునా? ఏదియుఁ గాదు. అనింద్య మగుసత్వస్వరూపము. ఒకనాఁడు వేళతప్పించి వెళ్లితిని. నాతోఁ బూర్వము నాట్యముచేసిన వారిద్దరుముగ్గురు గోడలో నుండి వచ్చుచుండిరి. అక్కడి కొక్కదుముకు దుమికితిని. ఏమని చెప్పుదును! ఆగోడ, కాగితపుగోడ. అం దెప్పటి కప్పుడు వచ్చుచుఁ బోవుచు నుండువారికి, మార్గమిచ్చుచు మరల మూసికొనిపోవుద్వారము లున్నవి.

దొఱకినది త్రోవ. చిక్కినది నిధి. లభించినది బంగారము. సంప్రాప్తమైనది జ్యోతి. ఆతంకమును దాటినాను.

ఇంద్రియాతీత మగుసుఖము చేకూరినది. సకలదిగ్వాప్తమై
సమస్తప్రమాస్పదమై సర్వభ్రాంతిహరమై, విశ్వప్రమోద
దాయకమై పరంజ్యోతి పరబ్రహ్మమై వెలిగినది. ఇంక
నాకేమికొఱత ?

దీపో జ్యోతిః పరంబ్రహ్మ దీపో జ్యోతిః పరాయణం
దీపేన హ్రియతే పాపం పరందీప ముపాస్మహే ॥ ”

ఇరువదియారవ ప్రకరణము.

పరిత్యాగము.

—: 0 :—

సచ్చిదానందము వ్రాసికొనియుంచిన కాగితములనుండి మఱి కొంత యుదాహరించి మీదటికథ జెప్పదును.

“దైవము చిత్రసంఘటనధర్మమునన్ బహుభంగి లోకులన్
జీవమునన్ విచిత్రగతిఁ జేయును మార్పులఁ జెందునట్లు, తా
రా ! వినరింప శక్యమె విరాగిని రాగిని జేయు నట్లులే
శ్రీవిలసిల్లురాగయుతుఁ జేయు విరాగిని జింతవాయఁగన్॥
కర్మ మటండ్రు కొండ, అటుకాదు విధాతృనికార్య మిద్దియం
చోర్చిని బూసకే సలుపుచుందురు నిందను గొండ, తెచ్చటన్
గర్మము లేదు పౌరుషమె కాని యటందురు కొండ, తెన,త
న్నిర్మలనిత్యతత్వపరనిస్తులసత్యవిలాస మందు నేన్॥ ౨
అటుగాదేనియు సాధ్యమే యవిరళం జై నట్టి సంసారదు
ర్భటర్పుంబూనిలధూతమాసనకమాత్రప్రాయు నాబోటి
కీ పటురక్షాచణదక్ష మేరుగిరియా బ్రహ్మాంబు జ్ఞానాత్మకం
బిటుఁ జింతింపఁగ నేర్పుగల్గుట సమావిష్టప్రబోధంబునన్॥౩
బాల్యమునందు నన్న సమభావమునన్ గని చెప్పి యోగి కై
నల్యవిలాస మీకనుగవన్ గలదంచు మదంబతోడ సా

కల్యముఁగాఁగ వింటి నది గల్గెను భాగ్యము నేడు జన్మసా
 ఫల్యముఁ గంటి జ్ఞానముపార్జనర క్తి గురూ క్తి గల్గఁగన్॥౪
 సాజంబై లభియించె భావిశుభవిస్తారప్రభావంబునన్
 నాజీవం బదియెల్ల నేటిసిత్తిఁ జెందన్ సిద్ధమున్ జేయున
 ట్టిజన్మంబునఁ గష్టముల్ సుఖములున్ హింసల్ శుభంబు ల్గుము
 ద్రాభజ త్తీర్థసమాగమంబులును విద్య ల్మిత్రసంప్రాప్తియున్॥
 గృహిణిన్ గూర్చెను ధాత యుక్తగుణవా గ్రీశుల్ ప్రకాశింపఁ
 ద, దృఢహిణీసంగతి సంసృతిన్ ముచుఁగనీకెంతోదయన్ రక్షణం
 బహమున్ రాత్రియు నాక చేసెను, మహాభారంబుఁబూనంగఁ
 దం, డ్రి హితంబాప్తుగ దీర్ఘజీవనమునన్ దీపించిసిద్ధిన్ గనెన్॥౫

శృతిధర్మపోషణమతి వృద్ధిఁబొందంగ
 సంభాషణాసక్తి సంతరించె
 స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానర క్తి చెలంగ
 నేకా గ్రమతిఁ గర్మహితముఁ దెలిపె
 శ్రీశైలవేదాద్రి శీతనగ్రయా
 గాదితీర్థాసక్తిఁ బాదుకొలిపె
 యోగాసనాదిసంయోగచింతానిరూ
 ధత్వార్థప్రత్యక్షతత్వ మొనఁగె
 వ్యక్తిగత మగుశృతిని నాసక్తిఁ బరమ
 శబ్దమందున లీనంబు సలుపువిధము
 నేసె సుజ్ఞాననిధి నీయచింత్యతేజ
 మొక్కటే సుమ్ము పరము వేటొందు గలదె॥ ౨

మఱియొకటి,

“ నే నొకపరి విహారార్థము బయలుదేరితిని. అప్పటికి సాయంసమయ మైనది. సంజచీకట్లు గ్రమ్మియుఁ గ్రమ్మక బ్రహ్మాండమునందలి పదార్థము లున్నవో లేవో నిర్ణయింప వీలుగాకుండెను. అట్టిసమయమున బయలుదేరనచ్చునా కూడదా యనుశంక నాకుఁ గలుగలేదు. నాది కొంచెము మూర్ఖ పద్ధతి. సరియే బయలుదేరినాను. కొంతదూరము పోవునప్పటి కొక పెద్దమడుపు గాన్పించినది. దానివై శాల్య మెంతయో నిర్ణయించుటకుఁ దగినవెలుఁగు లేదు. అప్పటి కట్టియుద్దేశముగూడ నాకు లేదు. ఈమడుఁగు దాటిపోదమని యూహ వొడమినది. అందు దిగితిని. పోను పోను లో తెక్కువ యైనది. లోతుగ నున్నదే, వెనుదిరుగుదునా యనుభావ మెన్నటికిని లేదు. స్వామిదయవలనఁ గొంచెమీఁదుట నాకువచ్చును. మునుఁగ కుండఁ దేలఁగలను. ఇది ప్రబలమైన ప్రవాహము గాదు. పోఁగా పోఁగా నాయీతఁ బ్రయోగింపనలసిన యావశ్యకత గలిగినది. కాని ప్రవాహము క్రమముగా బలవత్తర మైనది. అబ్బో ! దాటగలనా యను ష్టణసంశయము గలిగి వెంటనే చిరునగవుతో నాసంశయము మాయమైనది. చుట్టుపట్ల లంకల వంటివి కొన్ని గోచరమైనవి. ఆలంకలలో నాగుదునా ? అవి మనోహరముగనున్నవి. అందెవ్వరో కొందఱుండియుండవచ్చునని తోచినది. నాకచ్చట యాగుట తృప్తికర మనిసింపలేదు.

గమ్యస్థానమేదో యచటికే చేరవలయును. ఇంతలో నొకజల జంతువు కనుపడినది. దానిని నీటిపాప యందురు. అది మిక్కిలి మృదువుగానుండి ప్రజల నాకర్షించి యాశ్రయించినవారిని నీటిలోని కీడ్చి తినివేయు నట. ఇదినట కెందఱో దానిపా లై రట. అయిన నేమి? దానిని జూడగనే, 'దానిమీదఁ గూర్చుండవచ్చును. ఈదకుండ సుఖముగాఁ జక్కనిప్రయాణము జరుగును'. అనుకొంటిని. నీటిపాపను బట్టుకొంటిని. పరమా నందదాయవలె తోచినది. నాకు దొఱకిననీటిపాప పిచ్చిదో, నాకు దానికిఁ జక్కకుంచునేర్పరితనము గలదో నిర్ణయింపఁ జాలను. అప్పుడప్పు డది శరీరమును బెంచును. అప్పుడు దాని శరీరమున నేదుపందిముండవంటి కఱకుపదార్థములు బయల్ప డును. ఆసమయమున బాధ. దానిపైఁ గోపము గలిగినది. దరిని జేర్చనియీపాప యేలనని దానిని తన్ని వేసితిని.

గమ్యస్థానము బహుదూరము. ప్రవాహము బల వత్తరము. తేలియుండుటకంటె నెక్కువయీత రాదు. ఇంక నెట్టిజంతువులు, కొండలు, ముండలచెట్లు, నడ్డువచ్చునో తెలి యదు. ఆసమయమున నొకచిన్న ప్రవాహము వచ్చినది. అది నాకనుకూలమైన ప్రవాహము. ఆప్రవాహము గమ్యస్థాన మునకుఁ జేర్చుదానివలె కొలఁదిదూరము తీసికొనివెళ్ళి వదలి వేసినది. అప్పటికి నేను ప్రవేశించిన దొకమహాసముద్ర మని గ్రహింపఁగలిగితిని. అంతటఁ బ్రబలతరమైన మఱియొక

ప్రవాహము సహాయముగ వచ్చినది. అందు సంతోషముతోఁ బ్రవేశించితిని. అందుండి చూడఁ జూడ ముందెచ్చటనో తెల్లనివెలుతురును విశ్రమించుటకు మైదానములు నున్నట్లు కొన్నిసూచనలు కన్పడినవి. ఆతంకములు మాత్రము బహుశ తరముగ నున్నవి. ఈప్రవాహసహాయమును వీడి రెల్లు పోచలఁ బట్టుకొని నిలుచువారును నీటిపాపలపై నెక్కి ముఁగిగి పోవువారును, చిన్న పడవల నడపుకొనుచుఁ గొంతకాలమున కదృశ్య మగువారును, రాళ్లతోఁడికొని శిరములు పగులు వారు ననేకులుగాన్పించిరి. నేను వారివై పుఁజూచుచు వారితోఁ గాలహరణము చేయఁదలంప లేదు. ఇప్పుడు దొఱకినప్రవాహము మిక్కిలివాటముగ నున్నది. ఆటంకములను దాటి గమ్యస్థానముఁ జేర నుంకించుచున్నాను ”.

అది యమావాశ్యనిశ. కటికిచీకటులు బ్రహ్మాండభాం డము సంతటి నావరించినవి. కన్నుఁబొడుచుకొనినను గాన వచ్చుసూచన లెచ్చటను లేవు. మినుకుమినుకుమనుతారక లప్పటికప్పుడు గ్రమ్ముచుండినమేఘములచాటున దోబూచు లాడుచున్నవి. లోకమందఱును శరీరములు దెలియక నిద్రించుచున్నారు. ఊరిలో దొంగలును, కాటియందుఁ బిశాచములును, వీధులలో స్వైరిణులును, ఊరిబయట నక్కలుమొదలగుజంతువులును దప్ప ప్రాణిసంచారము లేదు. చెట్లలో నున్న పక్షు లప్పుడప్పుడు లేచి తెక్కలు తటతటఁ గొట్టుకొని

కన్నులుగానక మరల నెట్లో తమగుండ్రలోఁ జేరుచున్నవి. కీచురాళ్లు గంభీరముగ నరచుచున్నవి. ఏకోనలోనో గుడ్లగూ బలహంకారములు చెలరేగినవి. కాటక యలమినట్లు చీకట్లు గంభీరముగ వ్యాపింప, నిది మిట్టయనియు నిది పల్లమనియు మార్గమునఁ దెలియుట దుర్ఘటముగనున్నది. పురుషోత్తముల యింట నందఱును నిద్రించుచున్నారు. సచ్చిదానందము మాత్రము మేలుకొనియున్నాఁడు. ఆతనిముఖము నూతనకాంతులతోఁ బ్రకాశించుచున్నది. ఆతనిలక్షణము విపరీతాలోచనముల సూచించుచున్నది. ఒకతల్పముపైఁ జంద్రరేఖ యమావాస్యచీకట్లనుబాఱఁద్రోలుచుఁ గాంతితోఁబ్రకాశించి శయ్యపై నిద్రించుచున్నది. ఆమెప్రక్కనఁ గళాపూర్ణుఁడు షోడశకళాప్రపూర్ణుఁడై వెలుంగుచు నిద్రించుచున్నాఁడు. సచ్చిదానందము నిశ్శబ్దముగ లేచి యాతల్పముకడ నిలుచుండి యిట్లు రహస్యముగ ననుచున్నాఁడు.

“సాధ్వీలలామా ! చంద్రరేఖా ! పూర్వపుణ్యవశమున మనజన్మము లనోన్యస్యబద్ధములై యీశువుమూలమున ననుస్మృతము లై నవి. నేను పుట్టినప్పటినుండియు విద్యార్జనమును, దేశసేవను గావించుచు నీకై యువ్విఘ్నారుచుంటిని. తుదకు నిన్నునివాహమాడి సమస్తసుఖముల ననుభవించితిని. ఇంకను నీసంసారమున పొందగలసౌఖ్యములు పెక్కులుగలవు. కాని వాని నిక, నేనొల్లను. ఈశునహితముగ నిన్ను వీడిపోవుట

దుర్భరమే. నీకు నిది దుఃఖకరమే. లౌకికదృష్టితోఁ జూచిన యెడల నిది నాకు పాపమే. అయినను చూయాత్మక మగు నీ ప్రకృతి నిక విశ్వసింపఁజాలను. ఆత్మాన్వేషణము గావింపక నాకింక సుఖములేనట్లు తోచుచున్నది. కాబట్టి సెలవిమ్ము” అని యతిసూక్ష్మముగఁ జంద్రరేఖను ముద్దిశుకొని కళాపూర్ణుని జఱచి యావలకుఁ బాఱిపోయెను.

కొంతదూరము వెడలినతరువాత వెనుదిరిగి, “అయ్యో, నే నేమిచేయున్నాను ? నేనే లోకమని సమ్మియున్న యిట్లాని, నాయందు సతతబద్ధానురాగయై యున్న సాధ్వీని, నాశ్రేయస్సు నభిలషించుకాంతను, వీడుట న్యాయమా ? పరలోకముమాల యెట్లున్నను లోకమంతయు నన్ను నిందించును. తిరిగి పోవుదునా ? అహో ! మాయబలము, కృతనిశ్చయుఁడనై యాధ్యాత్మికసాధన కుపక్రమించు నన్ను మరల లాగివేయుచున్న దీమాయ. ఏమి దీనిబలము. మాయాప్రభావమున లోకులు వేసకువేలు జన్మములెత్తుచు, స్వర్గమని సరకమని తిరుగుడు నడుచు, ‘పునరపి జననం పునరపి మరణం పునరపి జననీజరతే శయనం’. జేయుచుందురు. మాయాక్రాంతులై ప్రజలు కామలోభాదిషడ్వర్గబాధితులై కాంతాకనకములు స్థిరములని నమ్మి యంధప్రక్రియ సంచరించుచు నంధులై నయితరులను దమమార్గమునఁ దీసికొనిపోవుచుందురు. మహానుభావు లగు ఋషిశ్రేష్ఠులు ప్రకృతిని బరిశీలించి దాని సతీక్రమించి భక్తి

జ్ఞానవైరాగ్యయుతులై యోగసాధనము గావించి యసంతము నచింత్యము నప్రమేయము నవికార్యము నప్రతర్క్యము నగు బ్రహ్మమును జేరిరి.

అయిన నేనిప్పుడు సేయునది దేశసేవయా, లోక సేవయా, ప్రాణిసేవయా ? ముక్కుమూసికొని మూలఁగూర్చుండుటవలన, లోకమున కేమిప్రయోజనము ? ఇది యజ్ఞాలవాదము. పరమార్థము నెఱుంగనివారితర్కము. లోకనిమగ్నుల యాశయము. లోకమున కేది యుత్తిమశ్రేయోదాయకమో నిర్ణయింపలేనివారిప్రశ్న. మహర్షులు తాము తరించి లోకమును దరింపఁజేయుదురు. కొందఱు వేదఋషులవలెను, బుద్ధభగవానులవలెను లోకదుఃఖనివారకము లగుపరమసత్యముల వెల్లడింతురు. కొందఱు కేవలము తమదివ్యతేజముచేతనే లోకమును దుఃఖరహితము చేయుదురు. ఇంగువ, కర్పూరము, పునుగు, జవాబ్బది మొదలగుపదార్థములు, తమస్థలమునుండి కదలకయే, క్రిమినాశన మొనర్చి, లోకుల కామోదము నెట్లెచ్చునో, సూర్యభగవానుఁడు, దేశసేవకులవలె నూరూరికి నింటింటికిఁ దిరుగకయే తనకిరణములచే నన్ని చోట్లఁ బ్రవేశించి యందఱకు జీవనము నెట్లొసంగునో, అట్లే ఋషులు కొందఱు లోకప్రచారము గావింపకపోయినను, శ్రేయస్సు నొసంగుదురు. పాపపుణ్యములును, ధర్మాధర్మములును, మానవునియున్న తినిబట్టి నిర్ణయింపవలసియుండును. ఉత్తమాశయా

నేషణమునఁ బాపపుణ్యములు లేవు. ధర్మాధర్మములు లేవు. శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు, 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ', యని యుపదేశించినాఁడు. కావున నీసంశయము లన్నియు నుపశమించును గాక. నానిశ్చయమునుండి యాయెడ మఱలకుండునుగాక". యనుచు సతఁడు తనమార్గమునఁ బోయెను.

ఇట్లు పోయిపోయి తెలతెలవారునప్పటి కాయఁడొక దూరపు గ్రామమును జేరెను. అండలిప్రజ లాతనిని బిలిచి యాహార మిచ్చిరి. ఇట్లు దొరికినచోట నాహారమును భుజించుచు లేనిచోట నుపవసించుచుఁ బోయిపోయి కొన్నిరోజులకు జగన్నాథక్షేత్రముఁ జేరెను. ఇప్పు డాతనికి క్షేత్రములఁ జూచుటయం దుత్సాహము లేదు. తీర్థముల మునుగుటయం దాసక్తి లేదు. ఏలక్ష్యముకొఱ కాయఁ డిల్లువెడలెనో యట్టి లక్ష్యమునం దేకాగ్రబుద్ధిఁ గలిగి వెడలిపోవుచుండెను. కొంత కాలమున కాయఁడు కాశీపట్టణముఁ జేరెను. కాశీక్షేత్రలో నెల్లప్పుడు నొకసిద్ధుఁడు తప్పక యుండువాఁడట. కాని సామాన్యముగ నాయఁ డెవ్వరో యెచ్చట నుండునో తెలియుట కష్టము. కాశీనుండి హరిద్వారమార్గమున నాయఁడు హిమాలయములయందుఁ బ్రవేశించెను. ఏపర్వతములనుండి గంగ మృతల్లి బయలుదేరి భారత దేశమును బవిత్రముగావించుచున్నదో, ఏపర్వతపంక్తి నిరంతరము హిమమున కాలవా

లమో, ఏకర్వతరాజ శివునకు మామయై ఋషులకాటపట్టె
 దివ్యస్పందనమును గలిగియుండునో అట్టిహిమాలయమును జేరి
 సద్గురువు నన్వేషించెను. మనస్సు పరిపక్వముగనుండి సత్సంక
 ల్పముగలవానికి మార్గదర్శకుఁడు లభించుట కష్టమా? ఆతఁడు
 గురుదత్తభావమును మననముఁజేయుచు అష్టాంగయోగము
 నవలంబించి ధ్యానము ప్రధానముగఁ గాలముగడపుచుండును.
 కొంతకాల మాతఁ డేకభుక్తము గావించి తపము గావించెను.
 కొంతకాలము నిరాహారుఁడై జలపానమును మాత్రము చేసి,
 కొంతకాలము వాయుభక్షణము చేసి, కొంతకాలము కేవల
 సమాధిస్థుఁడై యద్వైత తత్వము ననుభూతఁజెంది యాపరం
 జ్యోతిస్వరూపమే తానుగ నెఱుంగఁ గలిగెను. ఏమహద్దులతేజ
 ముచే భారతదేశము పవిత్రమగుచున్నదో, ఏమహద్దుల దివ్య
 ప్రభావము ప్రపంచమునకు శుభమును గలిగించుచున్నదో,
 ఏమహద్దుల దివ్యదృష్టిని గ్రహము భారతజాతి నశింపకుండు
 టకుఁ గారణమో, యట్టిమహద్దులలో నొక్కఁడై సచ్చిదా
 నందము సచ్చిదానందస్వరూపుఁడై దేశకాలాతీతపర బ్రహ్మమై
 విరాజిల్లుచుండును.

సర్వేలోకా స్సుఖినో భవన్తు.

